

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

ПРОФЕСІОГРАФІЯ
СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА ГВАРДІЯ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

ПРОФЕСІОГРАФІЯ СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ
УКРАЇНИ

Монографія

Харків
2021

УДК 159.9.9072: 331.546-355.252

П 84

А в т о р с ь к и й к о л е к т и в:

І. І. Приходько, д-р психол. наук, професор (вступ; 1–1.1–1.3, дод. А);
Я. В. Мацегора, канд. психол. наук, с. н. с. (2–2.1, дод. А); *О. С. Колесніченко*,
д-р психол. наук, с. н. с. (3–3.1–3.2); *Н. В. Юр'єва*, канд. психол. наук (3–3.3,
дод. Б).

*Рекомендовано Вченою радою Національної академії Національної гвардії України
як монографію (протокол № 11 від 07.12.2017 р.)*

Професіографія службово-бойової діяльності військовослужбовців
П 84 Національної гвардії України : монографія / І. І. Приходько,
Я. В. Мацегора, О. С. Колесніченко, Н. В. Юр'єва ; за заг. ред. проф.
Приходька І. І. Харків : НА НГУ, 2021. 152 с.
ISBN 978-966-8671-66-1

Викладено матеріали теоретико-емпіричного дослідження проблеми професіографії службово-бойової діяльності військовослужбовців Національної гвардії України різних типів військових частин і військово-облікових спеціальностей. Обґрунтовано головні умови й характерні ознаки службово-бойової діяльності військовослужбовців Національної гвардії України. Розроблено професіограми та акмеограми основних військово-облікових спеціальностей НГУ.

Для практичних психологів, викладачів, слухачів магістратури, аспірантів, ад'юнктів, курсантів і студентів вищих навчальних закладів – майбутніх психологів, офіцерів по роботі з особовим складом, а також слухачів курсів підвищення кваліфікації офіцерського складу психологічного профілю.

УДК 159.9.9072: 331.546-355.252

Р е ц е н з е н т и:

В. О. Лефтеров, д-р психол. наук, професор, завідувач кафедри соціології та психології Національного університету “Одеська юридична академія”;

Н. В. Оніщенко, д-р психол. наук, професор, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії екстремальної та кризової психології науково-дослідного центру Національного університету цивільного захисту України.

З М І С Т

ВСТУП	4
Розділ 1 НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІОГРАФІЧНОГО ТА АКМЕОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ	5
1.1 Теоретичні підходи до психологічного вивчення професійної діяльності людини і визначення типології професій	5
1.1.1 Психологічне вивчення професійної діяльності людини	5
1.1.2 Визначення типології професій	13
1.1.3 Етапи і кризи професійного розвитку особистості	15
1.2 Основні підходи до структурно-функціонального моделювання професійної діяльності фахівців екстремального профілю	19
1.2.1 Професіографічний підхід до вивчення психологічних особливостей професійної діяльності людини	19
1.2.2 Сучасні вітчизняні професіографічні дослідження професійної діяльності фахівців екстремального профілю	21
1.2.3 Акмеографічний підхід до психологічного вивчення особливостей професійної діяльності фахівців екстремального профілю	30
Розділ 2 ПРОФЕСІОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ	40
Розділ 3 СЛУЖБОВО-БОЙОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ З РЕАЛІЗАЦІЇ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ	50
3.1 Професіограма військовослужбовця підрозділу НГУ з охорони особливо важливих об'єктів	50
3.2 Професіограма військовослужбовця підрозділу НГУ з охорони дипломатичних представництв і консульських установ іноземних держав	55
3.3 Професіограма військовослужбовця підрозділу НГУ з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних	59
Перелік джерел посилання	64
ДОДАТКИ	69
Додаток А1. Акмеограма офіцера-організатора (військового менеджера) тилового забезпечення військової частини НГУ	69
Додаток А2. Акмеограма офіцера з експлуатації і ремонту озброєння й техніки військових частин НГУ	82
Додаток Б. Професіограми окремих військово-облікових спеціальностей НГУ	97

Вступ

Реформування сектору безпеки й оборони України, істотний перегляд змісту професійної діяльності військових фахівців різного профілю, необхідність і готовність ефективно виконувати професійні обов'язки у звичайних і екстремальних умовах потребують від військовослужбовців Національної гвардії України (НГУ) постійного напруження психічних і фізичних сил. НГУ бере безпосередню участь у забезпеченні внутрішньої безпеки держави і виконує різноманітні службово-бойові завдання: охорона громадського порядку; конвоювання та екстрадиція засуджених; здійснення режимно-карантинних заходів під час ліквідації наслідків стихійних лих, аварій, катастроф; охорона дипломатичних представництв і консульських установ іноземних держав на території України; охорона особливо важливих об'єктів, атомних електростанцій та ін. Виконання цих завдань здійснюється в екстремальних умовах і становить небезпеку для життя та здоров'я військовослужбовців, вимагає високого рівня професійної підготовки, уміння й готовності діяти в ризиконебезпечних ситуаціях. Таким чином, постає нагальна потреба у психологічному вивченні особливостей професійної діяльності військовослужбовців НГУ різних спеціальностей.

Різноманітні аспекти проблеми професіографічного вивчення фахівців сил безпеки й оборони України відображено в наукових працях В. І. Барка, В. В. Вареника, М. С. Корольчука, В. М. Корольчук, М. В. Макаренка, А. П. Москаленка, І. І. Приходька, О. Д. Сафіна, О. В. Тімченка, Ю. Л. Трофімова, В. В. Ягупова, С. І. Яковенка і працях багатьох інших науковців, де розкрито мету, завдання, принципи, зміст і методи професіогенезу та особливості його проведення. Об'єктом дослідження головним чином була професійна діяльність, де взаємодія "суб'єкт – об'єкт" праці відбувається в системі "людина – техніка" і "людина – людина": льотчики, космонавти, пожежники, оператори різних систем, співробітники спеціальних підрозділів тощо. Однак професійна діяльність військовослужбовців різних спеціальностей НГУ з урахуванням специфіки їх професійної діяльності у звичайних і екстремальних умовах не була предметом спеціального вивчення.

У цій монографії наведено результати наукових досліджень, присвячених особливостям здійснення професіографії службово-бойової діяльності військовослужбовців різних типів військових частин і військово-облікових спеціальностей НГУ.

Р О З Д І Л 1
НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІОГРАФІЧНОГО
ТА АКМЕОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕНЬ СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

1.1 Теоретичні підходи до психологічного вивчення професійної діяльності людини і визначення типології професій

1.1.1 Психологічне вивчення професійної діяльності людини

Останніми десятиріччями відбувається швидка й суттєва трансформація різних форм і видів діяльності, що потребує зміни структури праці, а відтак і підвищуються вимоги до професійних якостей людини. До одного з таких видів належить службово-бойова діяльність військовослужбовців Національної гвардії України, яка часто проходить у складних, іноді екстремальних умовах і вимагає від людини психологічної готовності до такої діяльності та сформованості певних професійно важливих якостей. Тому сьогодні особливого значення набуває проблема психологічного вивчення СБД військовослужбовців різних типів військових частин НГУ для визначення критеріїв і показників професійної придатності кандидатів на військову службу за контрактом в НГУ та навчання у ВВНЗ НГУ.

У сучасній психологічній науці розроблено низку концепцій діяльності, методологічних і методичних підходів до її вивчення. Загальнотеоретичні аспекти цієї проблеми містять наукові праці Б. Г. Ананьєва, В. О. Бодрова, О. М. Леонтьєва, С. Л. Рубінштейна, В. Д. Шадрикова та ін.; досліджували психологію праці й інженерну психологію С. П. Бочарова, О. В. Землянська, О. М. Іванова, Є. О. Клімов, О. О. Крилов, Б. Ф. Ломов, М. В. Макаренко, О. Р. Малхазов, Ю. Л. Трофімов та ін.; акмеологічні аспекти професійної діяльності розкрито у працях А. О. Деркача, Н. В. Кузьміної, Л. Г. Лаптева, О. В. Москаленка, С. Д. Пожарського та ін. [7; 10–11; 27; 35; 45–46; 78]. Значний внесок у розуміння психофізіологічної сутності діяльності в особливих умовах зроблено в дослідженнях Л. М. Балабанової, Г. М. Зараковського, О. М. Кокуна, В. І. Медведева та ін. [37; 76]. Вивченням різноманітних аспектів професійної діяльності військовослужбовців і співробітників органів внутрішніх справ займалися науковці В. І. Барко, М. С. Корольчук, В. М. Корольчук, В. О. Лефтеров, В. С. Медведєв, В. І. Осьодло, Є. М. Потапчук, І. І. Приходько, О. Д. Сафін, В. В. Стасюк, О. В. Тімченко, С. І. Яковенко та багато ін. У своїх наукових працях вони розкрили психологічні особливості діяльності в особливих та екстремальних умовах і придатності людини до її певних видів [9; 23; 56; 58].

Необхідно відзначити, що в сучасних психологічних дослідженнях набула поширення категорія “діяльність”. Серйозний внесок у постановку та вирішення проблем, пов’язаних з аналізом діяльності людини, зробили такі

науки, як антропологія, етнографія, біомеханіка, фізіологія людини, кібернетика, соціологія, економіка тощо. Діяльність сучасної людини дуже різноманітна, однак існують принципові розбіжності і труднощі у тлумаченні самого поняття “діяльність”, у виборі основ для класифікації її видів, одиниць, призначених для її аналізу, а також адекватних методів її дослідження як у лабораторних, так і в природних (виробничих, навчальних) умовах, а також у порівнянні результатів, отриманих різними методами, як між собою, так і стосовно категоріального апарату тощо. Наразі існують (і це далеко не повний перелік) різні форми і види діяльності: матеріальна й духовна, зовнішня і внутрішня, безпосередня й опосередкована, довільна й мимовільна, свідома й несвідома, індивідуальна й колективна, репродуктивна і творча; ігрова, навчальна, трудова, спортивна; пізнавальна (перцептивна, мнемічна, розумова), комунікативна, управлінська і виконавча тощо. До цього можна додати диференціацію діяльності за мотивами, цілями, предметним змістом, способами здійснення, кінцевим результатом [74].

У психології одним із найбільш загальноприйнятих є визначення цієї категорії, відповідно до якого діяльність розглядається як активна взаємодія з навколишньою дійсністю, у процесі якої жива істота виступає суб’єктом, що цілеспрямовано впливає на об’єкт і в такий спосіб задовольняє свої потреби [59]. Структурні складники діяльності: мета, мотив, способи, умови й результат.

На думку В. Д. Шадрікова, діяльність можна визначити як специфічно людську, регульовану свідомістю активність, породжену потребами і спрямовану на пізнання й перетворення зовнішнього світу і самої людини. У діяльності формується, розвивається, виявляється так чи інакше вся система процесів, станів і властивостей індивіда, що прийнято позначати як психічні [78].

Будь-яка діяльність людини становить систему, що, на погляд В. І. Медведєва, складається з чотирьох взаємозалежних ланок [76]:

- органи сприйняття зовнішнього світу й поточної обробки інформації, що надходить;
- органи руху, які здійснюють безпосередній матеріальний вплив на навколишній світ;
- механізми формування і внутрішнього оцінювання людиною свого сприйняття і дій;
- енергетичне забезпечення стійкої і надійної роботи всього організму.

Маклаков А. Г. уточнює, що діяльність людини – це динамічна система взаємодії суб’єкта зі світом, у процесі якої відбуваються виникнення і втілення в об’єкті психічного образу, а також реалізація опосередкованих суб’єктом відносин із навколишньою дійсністю [47].

Головним видом діяльності людини, що відіграє вирішальну роль у розвитку її фізичних і психічних якостей, є праця. Із нею генетично пов’язані інші види людської діяльності (ігрова, навчальна, пізнавальна тощо), які властиві всім людям. Водночас трудова (професійна) діяльність спрямована на

створення матеріальних і духовних цінностей, за організацією й результатами праці являючи собою суспільний вид діяльності людини.

Головною характеристикою кожної трудової діяльності є ступінь її соціальної значущості. Трудова діяльність людини поділяється на професійну і непрофесійну. Професійну діяльність можна визначити як рід трудової діяльності людини, що включає комплекс спеціальних теоретичних знань і практичних навичок, набутих у результаті спеціальної підготовки, досвіду роботи та ін. [1].

Іноді процес праці буває складним, нерідко пов'язаним із напруженням фізичних і психічних сил, доланням зовнішніх і внутрішніх перешкод. Тому особливості професійної діяльності висувають різні вимоги до фізичних і психічних якостей людини. Психологічне вивчення професійної діяльності спрямоване на виявлення вимог, запропонованих цією діяльністю до психологічних якостей, необхідних для успішного опанування конкретної спеціальності в найкоротший термін і подальшої ефективної праці [62].

Проведений аналіз наукових праць показав, що сьогодні існує багато різних підходів до психологічного аналізу професійної діяльності, однак за рівнем організації діяльності їх можливо поділити на три групи: окрема діяльність, дія, операція [64]. Таким чином, кожна діяльність, у тому числі професійна, складається із численних дій людини. Отже, в ієрархічній структурі діяльності дія на чільному місці і є основною одиницею її аналізу. Кожну дію можна виконати за допомогою різних способів – операцій, які є крупнішими одиницями діяльності, ніж дії. Операції розкривають технічний бік виконання дій. Прагнення вдосконалити свою професійну діяльність, тренування дій сприяють формуванню автоматизованих дій – навичок і звичок, для яких характерна стереотипність. Система знань, умінь і навичок створює готовність людини до самостійного вирішення поставлених перед нею завдань [53; 27].

Концепція діяльності була розроблена *О. М. Леонтьєвим* і отримала назву “теорія діяльності” або пізніше – “*діяльнісний підхід*” [43]. Видатний науковець розглядав діяльність як систему, а не сукупність реакцій, що включена в суспільні відносини, і як процес, в якому відбувається взаємний перехід між полюсами “суб’єкт – об’єкт”. Суспільні умови життя людини задають мотиви й цілі її діяльності, засоби і способи. Головною характеристикою діяльності є її предметність. Психічне відображення предметного світу породжується тими процесами, завдяки яким суб’єкт вступає у відношення з цим предметним світом, підпорядковуючись його властивостям, зв’язкам, відношенням. Предметність діяльності зумовлює характер способів, потреб, емоцій і відчуттів людини.

Згідно з цією теорією поняття “діяльність” пов’язане з мотивом: “предмет діяльності є її діяльнісним мотивом”, а її складниками – дії-процеси, підпорядковані уявленню про результат, який повинен бути досягнутим, тобто процеси, які підпорядковані свідомій меті [43]. Розвинута діяльність звичайно здійснюється через сукупність дій, підпорядкованих окремим цілям. У цілому

психологічний аналіз виділяє окремі елементи діяльності за критерієм мотивів, які їх пробуджують. Далі виділяються дії-процеси, що підпорядковуються свідомим цілям, наприкінці відокремлюються операції, які безпосередньо залежать від умов досягнення мети. На думку О. М. Леонт'єва, ця макроструктура розкриває внутрішні мотиви, її перетворення, розвиток.

Концепція діяльності С. Л. Рубінштейна будувалася на складніших зв'язках різнопланових компонентів схеми “рух – дія – операція – вчинок” із цілями, мотивами й умовами діяльності її суб'єкта [67]. Відповідно до цієї теорії в центрі всіх різнопланових мотивів є дія “одиниці”, “осередку” психології. Психічне виступає не тільки як обумовлене діяльністю, але й як таке, що її обґрунтовує, регулює. Адекватність використання вироблених суспільством способів забезпечується індивідуально-психологічними механізмами і передбачає процесуальність, “регуляцію індивіда з дійсністю”. Згідно з принципом “зовнішнє через внутрішнє” відбувається не тільки зміна об'єкта діяльності, але й постійна зміна самого суб'єкта, зокрема через проміжні цілі, у процесі пошуку й уточнення цілей діяльності.

Розглядати діяльність як “*систему психологічних складових*” запропонував Б. Ф. Ломов [53]. Так, здійснюючи критичний аналіз теорії діяльності О. М. Леонт'єва [43], інтегруючи діяльнісно-процесуальний підхід С. Л. Рубінштейна [67], теорію функціональних систем П. К. Анохіна [3], орієнтуючись на функції людини-оператора, видатний науковець у галузі психології праці запропонував розглядати діяльність як систему з орієнтації на мету, що має ієрархічну будову з відносно незалежними підсистемами та різні варіанти зв'язків її компонентів. Системоутворювальним фактором є мета (“образ-мета”, “одержувач результату діяльності”). Регулювальну роль у процесі її організації відіграє вектор “мотив–мета”.

У цілому діяльність, на думку автора, складається з таких психологічних складників [53]:

- образ-мета;
- прогнозування результату;
- планування;
- прийняття рішення;
- виконання рішення;
- контроль за виконанням.

Таким чином, процес виконання діяльності організований як циклічне наближення до заданої мети.

Уявлення про психологічну будову професійної діяльності продовжили свій розвиток з опорою на *теорію функціональних систем П. К. Анохіна*. Так, О. А. Конопкін у концепції *психічної саморегуляції довільної активності людини* головними складниками визначив такі [38]:

- мета діяльності, що прийнята суб'єктом;
- суб'єктивна модель значущих умов;
- програма виконавчих дій;
- система суб'єктивних критеріїв досягнення мети;

- контроль та оцінювання реальних результатів;
- рішення про корекцію.

На погляд А. В. Карпова, будь-яка діяльність людини становить систему, що складається з чотирьох взаємозалежних ланок: органи сприйняття зовнішнього світу й поточної обробки інформації, яка надходить; органи руху, що здійснюють безпосередній матеріальний вплив на навколишній світ; механізми формування і внутрішнього оцінювання людиною свого сприйняття і дій; енергетичне забезпечення стійкої і надійної роботи всього організму [61].

Теорію діяльності розвинули дослідження науковців, які у структурі діяльності виділяють: мотиви, що спонукають суб'єкт до діяльності; цілі як прогнозовані результати цієї діяльності; операції, за допомогою яких ця діяльність виконується. Так, О. В. Лішин визначає професійну діяльність як цілеспрямовану багатоступеневу активність людини з формування мотивів, ціннісних орієнтацій на результати професійного продукту [44]. Це поняття ширше трактує В. О. Сластьонін: професійна діяльність становить особливий вид соціальної діяльності, спрямованої на передачу культури й досвіду, накопичених людством, створення умов для особистісного розвитку й підготовки до виконання соціальних ролей, визначених у суспільстві, створення професійно важливого продукту діяльності [68].

Обґрунтовуючи психологічну структуру діяльності в цілому, інший підхід до проблеми психологічного аналізу професійної діяльності запропонував В. Д. Шадриков, також ґрунтуючись на теорії функціональних систем П. К. Анохіна. У розробленій концепції науковець характеризує її як *цілісну єдність психічних компонентів і їх усебічних зв'язків*, що спонукають, програмують, регулюють і реалізують діяльність [78]. Водночас у своїй теорії він розглядає діяльність як систему, ця психологічна структура являє собою послідовне виконання функцій конкретної діяльності для досягнення певної мети. Діяльність виступає в єдності трьох аспектів: предметно-діяльнісного, фізіологічного (як функція організму людини) і психологічного (як досягнення свідомо поставленої мети, що сполучено з проявом усіх психічних функцій, морально-вольової сфери особистості, інтелекту тощо). Як *головні функціональні блоки* цієї психологічної системи діяльності автор виділяє [78]:

- мотиви діяльності;
- мету діяльності;
- програму діяльності;
- інформаційну основу діяльності;
- прийняття рішень;
- підсистему професійно (діяльнісно) важливих якостей.

У процесі розвитку системи діяльності професійно важливі якості, їх підсистеми відіграють роль тих внутрішніх умов, через які виявляються зовнішні впливи й вимоги діяльності. Отже, розвиток професійно важливих якостей і їх підсистем є вузловим моментом формування психологічної системи діяльності. За визначенням В. Д. Шадрикова, професійно важливі якості – це індивідуальні якості суб'єкта діяльності, що впливають на ефективність

діяльності та успішність її освоєння [78]. До професійно важливих якостей він відносить і здібності, але вони не вичерпують усього обсягу ПВЯ. Вивчаючи теоретичні основи діяльності, В. Д. Шадриков пропонує зображати її у вигляді ідеальної моделі. Виділення такої моделі може розглядатись як теоретичне або змістовне узагальнення, що дозволяє звести різноманітні види й форми професійної діяльності до “визначеного теоретичного конструкта, в якому відбито загальні для будь-якої діяльності компоненти і їхні зв’язки” [78]. У подальшому цією моделлю можна користуватися для аналізу будь-якої конкретної діяльності.

Інший підхід до вирішення проблеми психологічного вивчення професійної діяльності запропонований А. О. Деркачем [60], який наполягав на виділенні структурних компонентів діяльності, за якими *відокремлюються ключові функціональні складники*, що виникають у процесі діяльності суб’єктів і обумовлюють розвиток і вдосконалення професійної системи, її стійкість. Це такі компоненти:

- гностичний;
- проектувальний;
- конструктивний;
- комунікативний;
- організаційний.

Автором доведено, що в процесі діяльності до досягнення мети її носіями структурні компоненти вступають у складні взаємодії, утворюючи функціональні компоненти – стійкі зв’язки базових структурних компонентів. У процесі реалізації діяльності домінуючі структурні компоненти як функціональні входять у нові відношення з іншими і підпорядковують їх собі.

Необхідно зазначити, що психологічна система діяльності є категорією мінливою, що розвивається специфічно в деяких своїх проявах для конкретної професійної діяльності. Водночас структура її компонентів залишається, як правило, незмінною, а її окремі складники повинні мати відносну функціональну незалежність. Однак недостатня сформованість окремих елементів психологічної системи діяльності, їх невідповідність реальним умовам діяльності може спричинити зниження її ефективності. На наш погляд, до одних із таких мінливих, але дуже важливих елементів можна віднести професійно важливі якості.

Зауважимо, що однією з головних проблем психології праці є вивчення психологічних закономірностей процесу формування (становлення) особистості професіонала. *Динамічний підхід* дослідження розвитку особистості, орієнтований на визначення закономірностей постійного руху самої особистості у просторі власних якостей, свого віку, соціальних норм, що змінюються, запропонувала Л. І. Анциферова [6]. Метою такого підходу є вивчення якісних змін у особистості, прогресивних або регресивних форм і тенденцій розвитку, причин трансформації особистості. Цим він відрізняється від тих динамічних концепцій особистості, що відображають переважно зміни функціонально-енергетичних характеристик людини. На думку науковця, такий

підхід передбачає активну роль самої особистості в процесі свого розвитку шляхом установлення важливості подій у житті й визначенні їх суб'єктивної значущості, у закріпленні у своєму психічному потенціалі тих або інших форм поведінки, змін у психічному житті тощо. Усі ці фактори дозволяють зрозуміти своєрідність процесів самовизначення зрілої особистості порівняно з особистістю підлітків на початковому етапі їх професіоналізації.

Важлива особливість психічного розвитку дорослої людини полягає в тому, що можливе виникнення кризових явищ, пов'язаних з уповільненням або навіть із регресом розвитку. Суттєву роль у цьому процесі відіграє рівень домагань особистості і ступінь адекватності самооцінки, які, у свою чергу, зумовлюються особливостями самовизначення особистості, тобто ствердження власної позиції у проблемній ситуації, пов'язаній зі зміною професійного шляху, вибір спрямованості професійної спеціалізації, міграція в інше психологічне середовище чи установу.

Особливості взаємозв'язку та взаємовпливу характеристик структури особистості, її окремих компонентів, а також параметрів професійної діяльності визначають постановку проблеми психологічного вивчення процесу формування особистості професіонала. Ураховуючи динамічний характер цього процесу, якісні особливості філогенетичного й онтогенетичного розвитку людини, а також роль праці в ньому, *А. І. Галактіонов і В. А. Вавилов* запропонували всю сукупність проблем становлення професіонала визначити терміном “професіогенез” [15]. Автори вважали, що *професіогенетичний підхід* до аналізу й організації діяльності є методичним підґрунтям для інтеграції психологічних дисциплін і окремих галузей інших наук, що вивчають працю людини.

Проблема формування особистості професіонала та її професійної придатності визначають головні риси професіогенетичного підходу до професіоналізації особистості. Цей підхід заснований на такому.

1. Вивчення закономірностей соціального і психологічного розвитку суб'єкта праці на етапах професійного шляху.

2. Передбачення можливості активного управління процесом формування професійної придатності і професійного розвитку особистості.

3. Орієнтування не тільки на вивчення особливостей розвитку особистості і становлення професіонала, але й на психологічний аналіз існуючих видів діяльності, механізмів психічної регуляції процесів адаптації до неї, узгодження ресурсних можливостей людини та вимог професії.

4. Прогнозування психологічних особливостей перспективних видів діяльності і професій. Продуктивність такого психологічного аналізу існуючих і перспективних видів діяльності визначається наявністю як інформації про технічні й технологічні рішення у проектуванні діяльності, так і станом психологічної теорії діяльності.

У професіогенезі головним питанням є становлення суб'єкта праці, його професіоналізація, що розглядається в таких аспектах.

1. Розвиток особистості, який відображає закони онто- і філогенезу,

виявляється у віковій періодизації, залежить від рівня активності конкретного суб'єкта праці й характеру основної діяльності. Психічний розвиток полягає у формуванні в людини професійних здібностей, професійно важливих якостей і мотивів праці, що відповідають вимогам діяльності.

2. Соціалізація суб'єкта, засвоєння індивідом соціальних норм, перетворення соціального досвіду у власні професійно орієнтовані установки, цінності, прийняття соціальної ролі, суспільного завдання, входження в соціальне середовище тощо.

3. Професійне самовизначення, самореалізація суб'єкта на життєвому шляху, у процесі чого професіоналізація зумовлюється процесами самопізнання, саморегуляції і самоконтролю особистості, а також впливом життєвого досвіду, стилю життя тощо. Розвиток і професіоналізація здійснюються протягом усього життєвого шляху, відбиваються на життєдіяльності людини, а залежать від життєвих суперечностей між вимогами суспільства і прагненням самої особистості до розвитку й самореалізації, між планами і їх виконанням тощо.

4. Активність особистості, що розглядається у співвідношенні з діяльністю, і є динамічною умовою становлення особистості і її власного руху.

Отже, процес професіоналізації супроводжується не тільки розвитком особистісних структур, але і специфічною інтеграцією властивостей та якостей особистості, формуванням її як цілісної системи. Цей процес обумовлюється і специфічними особливостями динаміки професійних вимог на етапах праці, і характером вікового розвитку особистості.

Таким чином, аналіз теоретичних наукових праць дозволяє виділити головні елементи, що становлять зміст діяльності: мотиви, які спонукають суб'єкт до діяльності й визначають їх спрямованість; мета – усвідомлений образ результату, на досягнення якого спрямована діяльність людини; програма (плани) діяльності, які відображають стратегію й тактику їх реалізації, забезпечують взаємозв'язок між діями; інформаційна основа діяльності; прийняття рішень; професійно важливі якості. Однак відокремленість елементів (функціональних блоків) зовсім не означає їх автономності, такий поділ доволі умовний. Природно, що всі складники психологічної системи діяльності найтіснішим чином взаємозалежні і виділити їх можна лише для дослідницьких цілей. Наприклад, процеси прийняття рішення, інформаційного забезпечення діяльності мають місце в усіх блоках. Аналіз міжелементних зв'язків цієї системи свідчить, що кожен із них тісно взаємопов'язаний з усіма іншими і фактично вони взаємодоповнюють один одного [78].

Для вивчення професійної діяльності широко використовується системний підхід, який передбачає: по-перше, визначення ступеня активності окремих аналізаторів; по-друге, вивчення перебігу перцептивних, мнемічних та інтелектуальних процесів; по-третє, виявлення психологічної структури діяльності в цілому. Поряд із цим необхідно визначити найскладніші особливості професійної діяльності, етапи роботи, коли можливі зриви й помилки в діяльності.

1.1.2 Визначення типології професій

Сьогодні існує надзвичайно багато різноманітних професій і спеціальностей, але простежується тенденція до стрімкої перебудови професійної діяльності в межах окремих спеціальностей: здійснюються спроби створити типологію професій.

Так, К. М. Гуревич виділяє два типи професій за критерієм контрастності вимог, запропонованих ними до людини [17]. Перший тип – це види діяльності, що проходять у нормативно заданих екстремальних умовах. Насамперед вони потребують психофізіологічної витривалості й високої працездатності. Такий тип професій вимагає абсолютної професійної придатності, а отже, і професійного психологічного відбору. До другого типу належать професії масового характеру, які доступні для опанування практично кожній людині за наявності в неї усвідомленого і спрямованого інтересу до цього виду діяльності, схильностей, знань і бажання працювати.

Багатоознакова концепція професійної типології, розроблена Є. О. Клімовим, ґрунтується на виділенні основних якостей, що діагностуються за психофізіологічною і психологічною значущістю, а також вимог до особистості [34]. Ця концепція включає п'ять типів професій, виділених із конкретних сфер професійної діяльності людини: 1) “людина – техніка”; 2) “людина – людина”; 3) “людина – природа”; 4) “людина – знак”; 5) “людина – художній образ”. Особливість цієї концепції полягає в єдиному компонентному складі структури будь-якої професії і видів психологічних дій, специфічних для виконання різних професійних завдань. До компонентів структури професії, на погляд Є. О. Клімова, належать: предмет, знаряддя, мета й умови праці. До видів психологічних дій він відносить: гностичні, перетворювальні, пізнавальні й комунікативні.

Професії типу “людина – техніка” (наладчики, механіки, водії, інженери, конструктори та ін.), представники яких повинні цікавитися технікою взагалі, знати розміщення й функцію компонентів технічних систем, що обслуговуються, за необхідності швидко виявляти причини несправності машин та обладнання, тримати в голові різні схеми, мати тонкі диференційовані рухові навички, необхідні під час розбирання-складання вузлів, схем тощо). Прямі й опосередковані результати праці, як правило, наочні і піддаються швидкій корекції.

Професії типу “людина – людина” (викладач, тренер, військовослужбовець, вихователь, інструктор, офіціант, продавець та ін.), які забезпечують підтримання різних соціальних процесів і їх управління, представники цього типу нерідко повинні мати полярні професійні якості: бути водночас вимогливими і доброзичливими й уважними; суворо дотримуватися етичних, правових норм і вміти швидко орієнтуватися в неординарних ситуаціях; точно дотримуватися технологічного регламенту і швидко приймати рішення в екстремальних умовах; власним прикладом задавати й підтримувати норми поведінки, спілкування і рішуче припиняти їх порушення. Такі професії нерідко

ставлять підвищені вимоги до здоров'я, фізичної і психічної працеспроможності людини. Їм властиве складне сполучення прямих і опосередкованих результатів праці, безпосередніх і віддалених у часі.

Представники професії типу “людина – природа” (агроном, іхтіолог, ветеринарний лікар, біолог та ін.) повинні добре орієнтуватися в явних або прихованих ознаках поведінки тварин, життєдіяльності мікроорганізмів і рослин. Звичайно їм властива значна віддаленість за часом основних результатів діяльності.

Професії типу “людина – знак” (редактор, програміст, бухгалтер, економіст, математик та ін.) вимагають від людини стійкості уваги, акуратності, оскільки діяльність часто пов'язана зі складними розрахунками, інформацією, наведеною в таблицях і формулах. Для професій цього типу характерні зовнішня одноманітність, монотонність праці, звичайно це робота у приміщеннях, стабільних і комфортних умовах. Деякі аспекти результатів діяльності можуть бути значно віддаленими в часі й виявлятися тільки за функціонування створених систем у специфічних умовах – перевірятися практикою.

Професії типу “людина – художній образ” (музикант, художник, літератор, дизайнер та ін.) потребують від людини високої загальної культури, образного мислення, емоційної сприйнятливості в житті, сенситивності (підвищеної чутливості) у сприйнятті звуків, кольору, ритму, пластики. Результати праці в цих сферах нерідко складно формалізувати, вони не завжди піддаються строгому обліку й кількісній оцінці.

Аналізуючи психологічний зміст різних видів професійної діяльності, О. О. Бодальов, А. О. Деркач, Л. Г. Лаптев та інші науковці визначають кілька компонентів, за якими поділяють спеціальності, де критичними є такі професійно важливі якості: 1) особистісний компонент діяльності – характеристики емоційної, вольової і мотиваційної сфер; 2) сенсорно-перцептивний компонент – характеристики сприйняття і уваги; 3) гностичний, або інтелектуальний компонент – характеристики процесу обробки інформації, прийняття рішення тощо; 4) моторний компонент – характеристики психомоторних якостей і мови [63].

Варто зауважити, що А. І. Кліменко в перший компонент діяльності включає й організаторські здібності, розуміючи під ними сукупність таких якостей: контактність із колективом; об'єктивність в оцінці підлеглих; вміння правильно підбирати й розставляти кадри; здатність оцінювати й контролювати роботу підлеглих; вміння координувати поточні й перспективні завдання колективу; талант не тільки виховувати і навчати інших, але й учитися в них; вміння спонукати людей до праці, використовуючи і моральну, і матеріальну зацікавленість працівників у кінцевих результатах праці; вміння чітко організувати власну роботу [33].

Сучасна класифікація професій, на думку В. О. Толочека, є складною соціально-технічною системою і будується на залежності вирішення науково-практичних завдань [75]:

- сфера діяльності і об'єкт праці: техніка, природа, знакові системи, мистецьке відображення діяльності, робота з людьми;
- цілі діяльності: гностичні (експерт, ревізор та ін.), перетворювальні (токарь, учитель та ін.), дослідницькі (науковець, композитор та ін.);
- засоби праці: професії ручної праці (представники ремесел), фахівці, що використовують автоматичні системи (оператор, програміст та ін.);
- умови праці: близький до комфортного мікроклімат (бухгалтер, економіст, учитель та ін.), робота на відкритому повітрі (агроном, фермер та ін.), особливі та екстремальні умови (військовослужбовець, водолаз, пожежник та ін.), підвищена відповідальність за життя і здоров'я людей (медичні працівники, слідчі, судді та ін.);
- ступінь регламентованості праці: автоматична праця (суворо регламентована, з одноманітними й однотипними операціями – робітник-складальник деталей та ін.), напівавтоматична праця (перелік завдань і прийомів одноманітний, але можлива варіативність у ритмі, стилі діяльності, наприклад, секретар-діловод), шаблонний виконавець праці (завдання та прийоми одноманітні, відомі, наприклад, швачка), самостійна праця (у межах завдання можливість широкого вибору засобів, стилів діяльності – інженер, конструктор та ін.), вільна творча праця (науковець, письменник, композитор та ін.).

Таким чином, вивчення різних концепцій професійної типології і вимог до професійно важливих якостей дозволяє зробити висновок: професійна діяльність має єдину психологічну структуру, але різний зміст структурних компонентів, а виділення оптимальних наборів професійно важливих якостей обумовлює типологічну диференціацію професій за системами взаємодії “суб'єкт – об'єкт праці”.

1.1.3 Етапи і кризи професійного розвитку особистості

Наразі у психології запропоновано багато концепцій щодо періодизації психологічного, особистісного та професійного розвитку людини. На наш погляд, її найраціональніша структура наведена у працях В. О. Бодрова [11].

1. Допрофесійний розвиток:

– стадія передгри – до 3 років (раннє дитинство) – у процесі спілкування з дорослими дитина опановує і розвиває функції вибіркового сприйняття, координованих маніпуляторних дій, мови, прості правила поведінки та моральних правил; на підставі первинного пізнання навколишнього світу і формування особистісних структур (потребових, когнітивних, емоційних та ін.) створюються передумови для залучення до ігрової діяльності;

– стадія гри від 3 до 6–8 років (дошкільне дитинство) – дитина опановує основні сенси людської діяльності, міжлюдські стосунки, відповідні дії в системі ігор (планування дій і поведінки, уявне передбачення, орієнтація в просторі, координація дій, розвиток когнітивних процесів тощо); закладаються елементи емоційно-вольової регуляції поведінки та ін.;

– опанування навчальної діяльності – від 6–8 до 11–12 років (молодший шкільний вік) – відбувається первинне ознайомлення зі змістом різних сфер життєдіяльності людини; в ігровій діяльності моделюються елементи реальної праці, розвиваються здібності самоконтролю й самооцінки, уяви, планування, самоаналізу.

На перших трьох стадіях розвитку формується особистість дитини як майбутнього суб'єкта праці, система регуляції поведінки, мотиваційно-потребова, когнітивна та емоційно-вольова сфери.

2. Розвиток у період вибору професії:

– стадія оптації (підготовка до життя, праці, вибір професії) з 11 до 14–18 років – відбувається опанування системи соціально значущих ціннісних уявлень про побудову життя і професійний шлях, засвоєння системи посадових відносин із товаришами і дорослими, активний самоаналіз ставлення до світу дорослих, формування інформаційних основ моральної, соціальної і професійної спрямованості, самооцінки власної професійної придатності на підставі аналізу власних можливостей і ступеня розвитку професійно важливих якостей, активні спроби самовдосконалення, самовиховання, самоосвіти, самоорганізації.

У цей період відбувається опанування системи соціально значущих ціннісних уявлень про побудову життя і професійний шлях, системи посадових обов'язків із товаришами й дорослими, активний самоаналіз ставлення до світу та ін.

3. Розвиток у період професійної підготовки та подальше становлення професіонала:

– стадія професійного навчання із 15–18 до 19–23 років (цілеспрямоване засвоєння системи знань, практичних умінь і навичок у вибраній професійній діяльності, формування ціннісних уявлень про цю професійну спільність, розвиток і наповнення предметним змістом майбутньої професійної активності, формування професійної придатності до навчання та реальної практичної діяльності на основі розвитку професійно важливих якостей і професійно орієнтованих особистісних структур;

– стадія професійної адаптації – із 19–21 до 24–27 років (приспосовування до соціальних і професійних норм, умов, процесів діяльності, подальший розвиток самовизначення у вибраній професії, самоусвідомлення правильності вибору, узгодження життєвих і професійних цілей та установок, розвиток професійно важливих якостей, спеціальних здібностей, емоційно-вольових якостей, значущих рис особистості професіонала);

– стадія розвитку професіонала із 21–27 до 45–50 років (удосконалення особистісних особливостей професіонала, загальних і спеціалізованих психічних функцій, операціональних якостей, умінь і навичок саморегуляції, самооцінки, самовдосконалення в цілому, формування й розвиток прийомів психологічного забезпечення процесів професійної діяльності), коли постає необхідність періодичних змін характеру професійної діяльності у зв'язку з розвитком технічних засобів, технологічних процесів, організації виробництва,

а також зміна видів діяльності (від виконавчої до керівної); це зумовлює перебудову особистості професіонала і супроводжується такими особливостями його розвитку і становлення, які певною мірою характерні для двох попередніх стадій;

– стадія реалізації професіонала із 45–50 до 60–65 років (стабілізація операціональних та особистісних структур, повна або часткова реалізація професійного потенціалу, стабілізуються основні операційні структури, особистісні риси мають стабільний характер), відбувається виражена компенсація окремих психічних функцій, індивідуального стилю діяльності, однак уже знижується активність, коригуються життєві цілі;

– стадія спаду (із 61–66 років) характеризується прогресивним згасанням професійної активності, інтересів, перебудовою життєвих установок, ціннісних орієнтацій, виникненням суперечностей між функціональними можливостями особистості і намірами, бажаннями, найближчими цілями; погіршення функціонального стану (хвороби, розлади) різко змінюють життєву спрямованість; однак на цій стадії представники деяких професій, особливо творчих, довго зберігають не тільки професійну спрямованість життєдіяльності, але і психологічний та професійний потенціал, особистісну орієнтацію на продуктивну діяльність.

На погляд Є. О. Клімова, через технічний і соціальний прогрес людина протягом усього життя фактично перебуває в стадії вибору професії, професійної переорієнтації [34]. Він пропонує *третій період* поділити ще на чотири:

1) період інтерналу – працівник досвідчений, виявляє інтерес до діяльності, успішно справляється з основними професійними функціями;

2) період майстерності – працівник спроможний вирішувати завдання всього можливого діапазону в нормальних і нештатних ситуаціях, йому властивий універсалізм, є індивідуальний стиль, високі категорії, звання;

3) період авторитету – працівник стає майстром своєї праці, із його думкою всі рахуються, він широко популярний у професійному середовищі, державі, має високі звання, ступені та великий досвід, можливу втрату здоров'я, сил, активності компенсує залучення помічників;

4) період наставництва – професіонал оточений послідовниками, учнями.

Від правильного вирішення проблеми періодизації залежить стратегія побудови системи професійної підготовки майбутніх фахівців і розподілу кадрів, організація всієї соціальної політики держави. Практичне значення цієї проблеми зростатиме з подальшим розвитком суспільства, розробкою системи освіти.

Однак у людини в процесі професійного становлення особистості можуть виникати певні проблеми, які визначаються поняттям “*професійні деструкції*”. Власне, серйозним випробовуванням для неї є сама необхідність багаторічної діяльності за достатньо обмеженого обсягу професійних функцій, соціальних ролей у первинному колективі, складність формальних і неформальних взаємин із колегами та керівниками. Зрозуміло, що процес професійного становлення –

це періодичні “підйоми”, “плато” і “спуски”, зміна стадій професіоналізації і депрофесіоналізації, зміна структури професійно важливих якостей, мотивації праці, життєвих цінностей людини. Науковий підхід до визначення цієї проблеми передбачає її розгляд у просторі, часі, системі змінних, що мають як позитивну, так і негативну тенденції розвитку. Отже, *професійні деструкції* – це поступово накопичені стійкі зміни структури та змісту діяльності і структури особистості людини, до яких належать: стереотипи професійної діяльності, механізми психологічного захисту, стагнація професійного розвитку, психофізіологічні зміни, межі професійного розвитку й акцентуації характеру [74]. Вони негативно позначаються на продуктивності праці і задоволеності нею людини, функціональних і міжособистісних взаємодіях зі співробітниками, а також на розвитку особистості суб’єкта праці.

Професійні деструкції пов’язані як із загальними факторами діяльності людини (віковими кризами тощо), так і зі специфічними детермінантами, до яких Е. Ф. Зеєр відносить такі кризи [26]:

- нормативні: психічного розвитку, професійного становлення (вікові кризи);

- ненормативні, необов’язкові: критичні (втрата працездатності, розлучення, безробіття, міграція, позбавлення волі);

- невротичні (перебудова свідомості, інстинкти, ірраціональні тенденції, тобто внутрішні конфлікти – життєві кризи).

Автор виділив також основні фактори криз професійного становлення:

- наднормативна активність як наслідок невдоволеності власним службовим становищем, статусом, стосунками в колективі;

- соціально-економічні умови життєдіяльності людини (скорочення робочих місць, ліквідація установ, переїзд);

- вікові психофізіологічні зміни (погіршення здоров’я, зниження працездатності, синдром “емоційного вигоряння”);

- вступ у нову посаду, а також участь у конкурсах на заміщення вакансії, атестаціях;

- повне занурення у професійну діяльність (наприклад, трудоголіки характеризуються як фахівці, одержимі працею як засобом досягнення успіху й визнання; спеціалісти, які серйозно порушують професійну етику, стають конфліктними; фахівці, які часто виявляють жорсткість у взаєминах);

- зміни в життєдіяльності (переїзд, перерва в роботі, “службовий роман” тощо)

Усі кризи часто супроводжуються нечітким усвідомленням недостатнього рівня своєї компетентності та професійної безпорадності. Ґрунтуючись на ідеях Л. С. Виготського, Е. Ф. Зеєр виділив такі фази криз професійного розвитку [26].

1. Передкритична фаза: проблеми не завжди усвідомлюються, але виявляються у психологічному дискомфорті в процесі діяльності у вигляді дратівливості, невдоволення організацією, оплатою праці, керівництвом.

2. Критична фаза: усвідомлена невдоволеність працівника призводить до вироблення варіантів зміни ситуації, шляхів вирішення подальшого

професійного життя. При цьому посилюються психічна напруженість, поглиблюються суперечності, виникають конфлікти: а) мотиваційний, пов'язаний із втратою інтересу до навчання, роботи, перспектив професійного розвитку, дезінтеграцією професійних орієнтацій та установок; б) когнітивно-діяльнісний, що детермінований невдоволеністю змістом і способами здійснення діяльності; в) поведінковий, що зумовлений невдоволеністю міжособистісними стосунками у первинному колективі, соціально-професійним статусом тощо.

3. Посткритична фаза: криза вирішується тим чи іншим способом (конструктивно, професійно-нейтрально, деструктивно).

1.2 Основні підходи до структурно-функціонального моделювання професійної діяльності фахівців екстремального профілю

1.2.1 Професіографічний підхід до вивчення психологічних особливостей професійної діяльності людини

Цілеспрямоване вивчення різних аспектів професійної діяльності людини передбачає базове отримання комплексного знання про професію в цілому, необхідне для вирішення різних науково-практичних завдань. Оптимальна інтеграція знання про професію як складне соціальне явище забезпечується виділенням суб'єкта як її системоутворювального фактора.

Аналіз наукових досліджень із цієї проблеми [1, 5, 8, 17, 33, 41, 52] показав, що головним методом психологічного вивчення професійної діяльності є професіографія. Відповідно до визначення В. О. Бодрова професіографія – це загальний метод аналізу й опису трудової діяльності та умов праці, який використовується в усіх галузях науки [12]. Він стверджує, що психологічна професіографія становить комплекс методів і технічних засобів, за допомогою яких отримана й оброблена вагома, з погляду психології, інформація про професії. Поряд із психологічними в ній використовуються медичні, фізіологічні, соціологічні та інші методи різних наук про людину і працю, у результаті чого складається професіограма – система соціально-економічних, технологічних, психофізіологічних знань про професію та організацію праці [12]. До її структури входить психограма – так званий психологічний портрет професії, або група психологічних функцій, що аналізують цю професію.

У визначенні поняття “професіографія” А. К. Маркова акцентує увагу на суб'єкті праці як системоутворювальному факторі професії: професіограма – це узагальнена модель успішного фахівця в цій галузі, а також науково обґрунтовані норми й вимоги професії до якостей особистості фахівця, які дозволяють ефективно її виконувати; психограма являє собою опис психологічної діяльності людини та її якостей, які симетричні об'єктивній діяльності, але не збігаються з нею, психограма відображає соціальну норму професій [48].

Професіографічний підхід до вивчення особливостей діяльності суб'єкта включає в себе:

- схеми вивчення професії;
- комплекс методів вивчення;
- правила організації експерименту.

Задачно-особистісний підхід, коли спочатку виділяються одиниці діяльності за типом модулів, пропонує А. К. Маркова [48]. Основу модуля становить певне професійне завдання, пов'язане з особистісними якостями суб'єкта. Таким чином, одна частина модуля включає об'єктивні професійні завдання, результати праці, а також професійні знання, уміння, навички; інша частина модуля містить психологічні характеристики суб'єкта, необхідні для виконання об'єктивних завдань, а також знання, психологічні дії, особистісні якості та ін. [48].

Розглядаючи сутність професіографічного опису як методу психологічного вивчення професійної діяльності, М. В. Макаренко зазначає, що він полягає в цілеспрямованому організованому процесі, який включає збір інформації для оцінювання значущості різних фізіологічних, гігієнічних, ергономічних, соціально-психологічних та інших аспектів діяльності [48]. З цією метою для проведення професіографії використовують різні традиційні методи: вивчення даних літератури, звітних документів, що характеризують особливості праці, бесіди, спостереження та експеримент, які доповнюються об'єктивною реєстрацією робочих операцій, оцінюванням функціонального стану організму працівників, різними формами самоспостереження й самозвіту. Оцінку складності кожної спеціальності можна одержати з офіційних та інших документів (інструкцій, настанов, керівництв з експлуатації технічних засобів, нормативних документів з підготовки та визначення рівня кваліфікації фахівців тощо). Матеріали, в яких наведено дані динаміки продуктивності праці та якості продукції, що випускається, плинності кадрів, співвідношення фахівців із високими й низькими показниками трудової діяльності, дані аварійності з вини персоналу, факти травматизму тощо, які дають підставу орієнтовно розв'язувати питання щодо необхідності або недоцільності здійснення професійного відбору для певних професій.

Результати наукової літератури показали, що в цілому виділяють основні, класичні розділи професіограми:

- загальна характеристика професійної діяльності (описова частина професіограми);
- основні виробничі операції та умови праці;
- психограма.

Вивчення наукових матеріалів за цією проблемою показало, що в сучасній науці за змістом виділяють два типи професіограм: комплексні і спеціальні (окремі). Комплексна професіограма (за Я. Райскупом) полягає в усебічному описі професійної діяльності, заснованому на результатах досліджень усіх галузей ергономіки і спеціальних (технічних, економічних, організаційних тощо) дисциплін [65, С. 47–48]. У спеціальній професіограмі

зосереджено вузькоспеціальні найважливіші характеристики, необхідні для виконання конкретних завдань.

Професіограма має відповідати низці вимог:

- чітко визначати предмет і основні результати праці;
- обґрунтовано підкреслювати спрямованість праці на благо конкретної людини (гуманістичний людиноцентризм);
- описувати професію цілісно в системі характеристик, особливо підкреслюючи її пріоритетні складники, не виділяючи її окремих складників;
- показувати можливі шляхи розвитку людини засобами професії, динаміку психічних новоутворень у процесі праці, яка дозволяє людині вибирати оптимальний напрям зростання з урахуванням своєї індивідуальності; показувати перспективи змін у самій професії;
- спрямуватися на вирішення практичних завдань (професійного відбору, навчання, раціоналізації та підвищення ефективності діяльності);
- відображати професійно важливі якості, що не компенсуються.

У змісті професіограми слід відбити загальні (об'єктивні й суб'єктивні) особливості професійної діяльності: виділити основні дії і операції, їх послідовність і взаємозумовленість; указати на необхідний обсяг спеціальної підготовки, знань, умінь і навичок; визначити режим праці й відпочинку, санітарно-гігієнічні умови, фактори екстремального впливу на суб'єкт праці; виявити характерні психофізіологічні стани (монотонність, стомленість, емоційна напруженість, фізично важка праця тощо); визначити обсяг і характер інформації, що переробляється; охарактеризувати технологічні аспекти, устаткування, що використовувалося, тощо [12; 48; 58].

Таким чином, із численних трактувань професіограм, які наведено в працях В. О. Бодрова, С. П. Бочарової, А. О. Крилова, Б. Ф. Ломова, К. К. Платонова, І. І. Приходька, Я. Райскупа та ін. [7, 11, 46, 58, 66], можна зробити висновок, що її сутність полягає в систематизованому описі характеристик конкретної професійної діяльності (завдань, функцій, результатів, умов праці тощо), соціальних, психологічних та інших вимог до суб'єкта професії і, виходячи з них, визначенні необхідних професійно важливих якостей особистості, що становлять основу професійної придатності людини. Ці відомості мають містити ключовий компонент будь-якої професіограми – психограму, тобто опис психологічних особливостей конкретної професійної діяльності та професійно важливих особистісних якостей.

1.2.2 Сучасні вітчизняні професіографічні дослідження професійної діяльності фахівців екстремального профілю

Із набуттям Україною незалежності вітчизняні науковці виявляють практичний інтерес до професіографічного дослідження професій екстремального характеру. Зокрема, у Національній гвардії України розроблено професіограми основних спеціальностей, діяльність яких проходить в

особливих умовах. Так, авторським колективом (І. В. Воробйова, І. І. Приходько, Я. В. Мацегора та ін.) розроблено професіограми військовослужбовців спеціальних моторизованих військових частин, військовослужбовців підрозділів спеціального та оперативного призначення тощо [1]. У них викладено головні вимоги до кандидата на відповідні посади, де відображено необхідні професійно важливі емоційно-вольові якості, комунікативні, мотиваційні, інтелектуальні та інші особливості.

Аналіз професійної діяльності військовослужбовців Національної гвардії України різних спеціальностей дозволив установити загальні ознаки, характерні для будь-якого виду військової праці в НГУ, а також специфічні особливості конкретної професії, що мають місце в усіх її складниках: цілі, завдання, функції, результати військової праці, умови, зміст і технологія її здійснення. Службово-бойову діяльність військовослужбовців Національної гвардії України різних спеціальностей за умовами виконання доцільно поділяти на два періоди: повсякденна діяльність у звичайних умовах і виконання службово-бойових завдань в екстремальних умовах.

У результаті вивчення професійної діяльності військовослужбовців підрозділу з охорони дипломатичних представництв і консульських установ іноземних держав М. І. Товма розробив психограму цього військового фахівця [73]. Він установив, що до важливих особливостей уваги і спостережливості належать: спроможність тривалий час зберігати стійку увагу, незважаючи на втому і сторонні подразники; уміння розподіляти увагу під час виконання кількох дій, функцій, завдань; уміння концентрувати увагу під час виконання пропускового режиму; уміння розрізняти особливості обличчя людей інших національностей і рас; уміння за візуальними ознаками визначати душевний стан людини, наявність у неї зброї, заборонених речовин (вибухівки, отруйних речовин).

У проведеному професіографічному дослідженні А. М. Желого визначив зміст професійно важливих якостей військовослужбовців підрозділів конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних, до яких він відніс: здатність налаштувати конвойованих на безумовне виконання правил конвоювання, викликати до себе почуття покори; уміння швидко і правильно вибрати форму відносин залежно від психологічного стану й індивідуальних якостей особи, яка підлягає конвоюванню (етапуванню); здатність визначити можливі альтернативні шляхи вирішення одного й того самого завдання, вибрати найефективніші заходи для його вирішення; уміння прийняти правильне рішення за браком інформації, правильно визначити напрямок діяльності; відчуття наявності проблеми там, де здавалося, уже все вирішено, та ін. [25].

На підставі проведеного професіографічного аналізу професійної діяльності офіцерів технічного профілю НГУ Н. С. Кучеренко визначила провідні індивідуально-психологічні особливості, які впливають на ефективність виконання ними службово-бойової діяльності та успішність службово-бойової підготовки курсантів: професійна мотивація; професійне мислення; емоційно-вольова сфера; комунікативні здібності [41]. Проведене

дослідження дозволило також внести відповідні зміни до системно-структурної моделі професійної діяльності офіцера з експлуатації і ремонту озброєння й техніки НГУ, здійснити психологічну корекцію її об'єктивних і суб'єктивних характеристик, основних професійних завдань, соціально-психологічних функцій, результатів праці, професійно-рольових характеристик діяльності, вимог до знань, умінь, навичок, професійно важливих якостей особистості, у результаті чого було уточнено професіограму і психограму сучасного офіцера технічного профілю НГУ.

У дослідженні психологічних особливостей військовослужбовців підрозділів з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних Н. В. Юр'єва встановила, що переважна більшість обстежених військовослужбовців мають високі показники стресостійкості, проте в офіцерів вона вища, ніж у військовослужбовців військової служби за контрактом [81]. Це відбивається як на показниках загальної життєстійкості, так і на показниках копінг-стратегій і дієвості системи стресостійкості (соціально-психологічній адаптивності і відчутті внутрішнього благополуччя). Проведений аналіз особливостей мотиваційної сфери засвідчив, що офіцери підрозділів із конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних більше схильні здійснювати так звані "вибір майбутнього", а військовослужбовці-контрактники орієнтованіші на стабільність. В обох досліджуваних групах вектор потребової сфери спрямований у напрямку виконання місії вибраної професії правоохоронця. Проте існують певні відмінності щодо способу підтримання цього вектора. Потребова сфера військовослужбовців-контрактників менш інтегрована (ієрархізована) і відповідно менш здатна спонукати до розвитку, вона зорієнтована на відтворення наявного рівня задоволення потреб. Офіцерам притаманна висока ієрархізованість, яка й забезпечує здатність до самодетермінізму, саморозвитку.

Аналіз наукових досліджень і публікацій показав, що вивченням проблеми професіографічного опису діяльності підрозділів Міністерства внутрішніх справ України займалися Д. О. Александров, М. І. Ануфрієв, В. І. Барко, Ю. Б. Ірхін, С. М. Ірхіна, Л. І. Казміренко, Г. О. Юхновець і багато ін. [8; 30; 2]. Проведений аналіз професіографічних досліджень різних спеціальностей МВС України, діяльність яких проходить в екстремальних умовах, показав, що вирішенню цієї проблеми присвячено багато наукових досліджень.

Досліджуючи профорієнтацію та професійний психологічний відбір в органах внутрішніх справ України, С. М. Ірхіна розробила професіограму керівника органу (підрозділу) внутрішніх справ України [29]. Було встановлено професійно важливі якості, необхідні для ефективної професійної діяльності керівника ОВС, основні з яких: здатність до швидкодії в умовах дефіциту часу, розвинені якості уваги (стійкість в умовах, що відволікають, прискорене переключення, розподіл під час виконання кількох дій), уміння диференційовано оцінювати суперечливу інформацію, здатність знаходити доцільну форму спілкування залежно від психологічного стану та

індивідуальних особливостей співрозмовника (комунікативна діагностика), здатність брати на себе відповідальність у складних ситуаціях, приймати рішення за умов дефіциту інформації, критично аналізувати ситуацію. Були встановлені також негативні особистісні риси: довірливість, повільність, жорстокість, брутальність, нестриманість, безвідповідальність, агресивність, замкнутість, байдужість та ін.

У результаті професіографічного дослідження О. М. Кретчак розробила психограму міліціонера ДСО з конкретними критеріальними частинами, тобто конкретними числовими показниками, які характеризують достатній розвиток професійної готовності до виконання професійних завдань з охоронної діяльності [40]. Автором було встановлено, що серед масиву “успішних” категорій працівників ДСО статистично критеріальними є показники: для міліціонерів з охорони кредитно-фінансових установ – проста зорово-моторна реакція, складна зорово-моторна реакція, оперативна пам’ять, переключення та розподіл уваги, інтелект, уміння професійно спілкуватися, емоційна сталість, самоконтроль поведінки; для міліціонерів груп затримання – проста зорово-моторна реакція, оперативна пам’ять, переключення та розподіл уваги, швидкість мислення, інтелект, незалежність, упевненість у собі, організаторські здібності, активність, рухливість, енергійність, уміння професійно спілкуватися; для міліціонерів з охорони об’єктів народного господарства – проста зорово-моторна реакція, швидкість мислення, інтелект, незалежність, упевненість у собі, організаторські здібності, сміливість, здатність до розумного ризику, здатність працювати в групі, соціальна сумісність; для міліціонерів спеціального підрозділу міліції охорони “Титан” – проста і складна зорово-моторні реакції, координація рухів, швидкість мислення, емоційна сталість, незалежність, упевненість у собі, організаторські здібності, почуття обов’язку, відповідальність, емоційна витривалість.

Психограму практичного психолога ОВС розробила О. В. Романенко і запропонувала систему активної підготовки практичного психолога для розвинення адекватної професійної “Я – концепції”, уміння спілкуватися різноманітними засобами з об’єктами професійного впливу, розвинення здібностей до фасилітативного впливу [66]. Автором психологічно обґрунтовано систему активного соціально-психологічного навчання психологів ОВС, яка спирається на психографічні вимоги до цього виду діяльності. У результаті проведеного дослідження було встановлено, що самооцінка професійних особистісних проявів практичного психолога ОВС порівняно з психологами системи освіти завищена за такими показниками, як урівноваженість, діяльність, енергійність, вимогливість до себе, уміння безпомилково оцінювати ситуацію, що відповідає вимогам служби в ОВС.

Професіограму і психограму вихователя приймальника-розподільника для неповнолітніх МВС України розробила Н. П. Тарнавська [72]. У результаті дослідження було встановлено: домінуючою якістю є емоційна стійкість у прийнятті відповідальних рішень. Це дає можливість стверджувати, що емоційне забарвлення, емоційна стійкість, гнучкість і динамічність становлять

невід'ємні складники професійної діяльності, пов'язаної з вихованням, і характеризують загальний стиль поведінки вихователя-професіонала. Однак для вихователів приймальника-розподільника для неповнолітніх, на думку автора, професійно важливими виявилися якості, що характеризують творчий потенціал особистості, і якості, котрі стосуються принципів і особливостей ставлення до неповнолітніх правопорушників, вони дозволяють ефективно здійснювати профілактичний і виховний вплив на них, брати участь у розслідуванні злочинів.

Останнім часом численні професіографічні дослідження різних спеціальностей проводила Державна служба України з надзвичайних ситуацій. Зокрема, В. М. Корольчук під час вивчення професійної діяльності рятувальника МНС України за стресових умов установила, що високий рівень стресостійкості у рятувальників залежить від індивідуально-психологічних властивостей (високий рівень емоційно-вольової регуляції, професійна мотивація, особистісна і ситуативна тривожність тощо) [39]. Автор виділила низку особистісних якостей рятувальника, що сприяють ефективній професійній діяльності, основні серед них: висока самооцінка, емоційна лабільність, низький рівень агресивності, високий рівень урівноваженості та впевненість у собі.

У професіографічному дослідженні С. М. Миронець визначив зміст професійно важливих якостей рятувальників МНС України, до яких віднесено такі: психологічні (увага, пам'ять, мислення і воля), фізіологічні (відповідають за зміст та умови виконання професійної діяльності), ергономічні (стан центральної нервової системи, стійкість до монотонії та імпульсивність), соціально-психологічні (комунікабельність і емпатія) та інженерно-психологічні властивості (стан опорно-рухової системи і рівень самоконтролю) [50].

Здійснюючи професіографічний аналіз діяльності фахівця служби пожежогашіння пожежної охорони, В. В. Вареник установив, що домінуючою ознакою психологічних особливостей діяльності фахівця є високий рівень нервово-психічної стійкості, високий рівень розвитку основних показників уваги, психофізіологічних функцій зорового і слухового аналізаторів, сильна нервова система та високий інтелектуальний рівень, низький рівень тривожності, висока стійкість рівноваги [14].

Професіографічний аналіз діяльності працівників чергово-диспетчерської служби МНС України здійснила Л. О. Гонтаренко, у результаті чого було доведено, що ефективність професійної діяльності персоналу чергово-диспетчерської служби екстреного виклику МНС України як однієї з головних у ланцюгу дій усіх оперативно-рятувальних підрозділів щодо реагування на надзвичайні ситуації залежить від комплексу професійно важливих якостей працівників, який за результатами професіографічного опису має використовуватися під час професійно-психологічного відбору та психологічного супроводження діяльності персоналу [16]. Серед основних професійно важливих якостей працівників чергово-диспетчерської служби

екстреного виклику МНС України достовірно виділено максимально значущі атенційні, мнемічні, моторні, імажинітивні, емоційні, вольові, мовні та комунікативні якості, а також провідні мотиви професійного вибору працівників чергово-диспетчерських служб екстреного виклику МНС України. Науковець виділила й описала основні психологічні типи працівників чергово-диспетчерської служби екстреного виклику МНС України, які мають загальні психологічні особливості, а саме: активно-послідовний, тривожно-інтровертований, імпульсивний та активно-імпульсивний тип працівників серед фахівців “Служби 112”; імпульсивно-гіпостенічний, пасивно-залежний, невротично-боязливий і гіпертимний тип працівників серед фахівців чергово-диспетчерської служби. Нею розроблено й запропоновано алгоритм (вирішальне правило) отримання психологічної інформації стосовно придатності особистості до диспетчерського виду діяльності в межах МНС України.

У дисертаційному дослідженні С. М. Мордюшенка, присвяченому професіографічному аналізу діяльності кінологів-рятувальників МНС, визначено структуру професійно важливих якостей рятувальників кінологічної служби. До таких якостей належать: мотивація, моторний, вольовий, когнітивний, емоційний і типологічний компоненти [51]. Установлено також зв'язок між професійно важливими якостями кінологів-рятувальників ДСНС України і їхнім професійним досвідом. Виявлено, що в структурі професійних хвороб кінологів-рятувальників переважають хвороби кістково-м'язової системи і травми м'язів та суглобів, дія стрес-факторів може також спричиняти хвороби серцево-судинної системи. Визначено психологічний зміст основних професійних завдань кінологів-рятувальників ДСНС України. Доведено, що діяльність кінологів-рятувальників є надзвичайно екстремальною і становить пряму загрозу здоров'ю фахівця.

Провідними для досвідчених рятувальників кінологічних підрозділів автор виявив такі мотиви: прагнення до роботи, пов'язаної з наданням допомоги іншим людям; можливість мати стабільний заробіток; змістовний інтерес до роботи в рятувальних підрозділах; прагнення до ризику, небезпеки, можливості проявити себе; прагнення морального задоволення від роботи. У початківців превалюють такі мотиви: прагнення морального задоволення від роботи; прагнення до роботи, пов'язаної з наданням допомоги іншим людям; змістовний інтерес до роботи в рятувальних підрозділах; прагнення до ризику, небезпеки, можливості проявити себе; прагнення себе перебороти, змінити характер, стати впевненішим тощо.

Проведений А. Г. Снісаренком професіографічний аналіз діяльності начальників караулів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України дав можливість виокремити такі особливості професійної діяльності начальників караулів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України: висока відповідальність як керівника за прийняті рішення, вчинки та дії; дефіцит часу і брак належної інформації, що потрібна для організації відповідних дій і прийняття рішення; невизначеність завдання через

незвичність і складність просторового орієнтування в незнайомій місцевості; неперервність нервово-психічного напруження, спричиненого систематичною роботою в небезпечному середовищі (висока температура, шум, висока густина диму, підвищена вологість, обмежена видимість); постійна загроза здоров'ю і життю (можливі обвалення будівельних конструкцій, вибухи парів і газів); емоційні та стресові розлади (винесення травмованих людей, загибель товариша по службі); значні фізичні навантаження, що виникають унаслідок високого темпу роботи з рятування людей і гасіння пожеж, розбирання конструкцій, перенесення пожежно-технічного обладнання на значні відстані; труднощі, зумовлені необхідністю проводити роботи в обмеженому просторі (у тунелях, підземних галереях, газопровідних і кабельних комунікаціях); несподівані перешкоди, що ускладнюють виконання оперативного завдання; дискомфортний стан через перебування в бойовому одязі та спорядженні [69].

Автором також визначено основні професійно важливі якості начальників караулів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України і розроблено психограму начальника караулу оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України, що набула вигляду багаторівневої структури професійно важливих якостей. На першому, найважливішому рівні – інтелектуальні професійно важливі якості; на другому – управлінські професійно важливі якості; на третьому – емоційно-вольові якості; на четвертому рівні – мнемічні професійно важливі якості.

Професіографічні дослідження у Державній прикордонній службі України проводилися лише за окремими обліковими спеціальностями, діяльність яких підпадає під особливі умови її виконання. Так, О. М. Ставицький удосконалив професіограми начальника відділення інспекторів прикордонної служби, заступника начальника відділення інспекторів прикордонної служби та старшого інспектора ДПСУ [71]. Набув подальшого розвитку перелік дій, знань, умінь і ставлення за зазначеними вище спеціальностями, які необхідні для виконання завдань із планування та організації служби з охорони державного кордону (за результатами роботи групи експертів).

На основі принципів методології професіографічного дослідження С. О. Філіппов розробив програму вивчення значущих чинників професійної діяльності офіцера-оперативника ДПСУ і з'ясував відповідні професійно значущі властивості, необхідні офіцеру для ефективної професійної діяльності [77]. Автор визначив систему найсуттєвіших вимог професійної діяльності, які дозволяють здійснити оптимальну реалізацію професійного потенціалу працівника. Так, у структурі особистості офіцера-прикордонника виокремлюються такі психологічні підструктури: професійна спрямованість (мотиви, ціннісні орієнтації, професійна позиція, соціально-професійний статус); професійна компетентність (комунікативна, спеціальна, екстремальна професійна та аутокомпетентність); професійно важливі властивості (інтелектуальні та управлінські здібності, емоційно-вольова стійкість та ін.); професійно значущі психофізіологічні властивості (особливості вищих

психічних функцій; сенсорно-перцептивні, психомоторні якості та фізичні властивості).

Досліджуючи мотивацію професійної діяльності військовослужбовця-жінки О. С. Кальчук установила, що вона є ієрархічною динамічною системою мотиваційних утворень, зумовлених необхідністю задоволення різних видів потреб військово-професійної діяльності [31]. Так, структурна модель мотивації професійної діяльності військовослужбовців-жінок має три рівні: базовий (сукупність професійних мотивів), середній (мотиваційні комплекси) і вищий (військово-професійна спрямованість особистості військовослужбовця-жінки), які відображають зміст мотивації різних аспектів професійної діяльності військовослужбовця-жінки. Установлено, що характер військово-професійної спрямованості військовослужбовця-жінки зумовлюється домінуючим мотиваційним комплексом. Кожен із мотиваційних комплексів може посідати в структурі її професійної мотивації провідне або одне з підпорядкованих, субдомінантних місць і впливати на характер її професійної спрямованості. Автором також виділено три мотиваційних комплекси: мотиви професійного спілкування (як у широкому, так і у вузькому розумінні) – усвідомлення суспільної корисності праці, престиж професії військовослужбовця, значущість цієї професії серед інших спеціальностей, прагнення належати до цієї професійної спільноти, прихильність сімейним традиціям, бажання здобути авторитет і шану в підрозділі, спілкування з колегами, обмін знаннями й досвідом, прагнення лідерства, бажання працювати в чоловічому колективі; мотиви професійної кар'єри – прагнення до службового зростання, кар'єрне просування, можливість прояву творчої ініціативи, фізичне самовдосконалення, розширення професійного досвіду; мотиви службової діяльності (її змістовної і результативної граней) – бажання опанувати необхідні для військовослужбовця знання, уміння й навички, романтизм військової професії, привабливість військової служби, інтерес до змісту військової професії, прагнення до заохочення командуванням, соціальна захищеність, бажання уникнути осуду за недоліки, прагнення матеріального благополуччя, досягнення певного статусу в суспільстві за рахунок службової кар'єри [31].

Аналіз наукової літератури показав, що у Збройних Силах України проблемі професіографічних досліджень різних спеціальностей, діяльність яких проходить в екстремальних умовах, приділялося недостатньо уваги. Сьогодні ґрунтовно розроблено лише окремі професіограми, психограми й акмеограми військових фахівців. Це, зрозуміло, безпосередньо впливає на якісний відбір кандидатів для проходження служби в зазначеному вище формуванні та психологічний моніторинг військово-професійної діяльності військовослужбовців.

Так, на основі аналізу професійної діяльності військовослужбовців миротворчих підрозділів Д. І. Сохадзе розробив професіограми спостерігача припинення ведення вогню й урегулювання взаємовідносин між ворогуючими сторонами, а також військовослужбовця контрольного блок-посту зони безпеки [70]. У результаті дослідження автором було визначено професійно важливі

якості, необхідні миротворцям для успішного виконання поставлених завдань: емоційно-вольова стійкість і здатність знижувати вплив стресогених факторів обстановки; здібність до швидкого й оптимального вирішення поставлених завдань; здібність до нормальної і підвищеної адаптації в умовах виконання завдань, а також позитивна мотивація на досягнення успішного результату, а не ухилення від проблем і труднощів.

Колективом науковців, серед яких М. Г. Маслової, О. Л. Тракалюк, А. П. Дебреньюк, В. Л. Володарський, проведено дослідження, присвячене визначенню професійно важливих якостей офіцера-керівника і психологічного стану офіцерського складу Збройних Сил України, що дозволило скласти загальну психограму військового спеціаліста командного (управлінського) профілю [49].

У дисертаційному дослідженні О. П. Ковальчука, присвяченому вивченню професійної мотивації офіцерів Повітряних Сил Збройних Сил України на етапі їх первинної професіоналізації, було визначено сутність та особливості військово-професійної діяльності офіцерів Повітряних Сил ЗСУ [36]. Автор розробив структурну модель професійної мотивації офіцерів і розкрив її психологічний зміст, встановлено також взаємозв'язок професійної мотивації з особистісними характеристиками офіцерів і показано, що ці характеристики закладають передумови для суттєвого посилення ефективності військово-професійної діяльності.

У дослідженні В. І. Єщенка визначено нові підходи до вирішення актуальної гігієнічної проблеми щодо професіонального психофізіологічного відбору та професійної орієнтації військових лікарів за умов реформування Збройних Сил України [24]. Автор розробив психограму військових лікарів різного профілю і з'ясував інтегральні фактори, що характеризують професійно важливі якості цих фахівців. Виявлено також особливості структури взаємозв'язків психофізіологічних і психологічних функцій для забезпечення успішної діяльності військового лікаря. На підставі вивчення професійно важливих психофізіологічних та особистісних якостей розроблено спеціальні шкали, розв'язувальні правила й алгоритм їх застосування для здійснення професійного відбору та професійної орієнтації майбутніх військових лікарів до хірургічної або терапевтичної спеціалізації.

У процесі експериментального вивчення психологічних особливостей розвитку професійної самосвідомості військовослужбовців військ протиповітряної оборони Ю. О. Овчаренко виявив, що на їх компоненти впливають соціально-економічні проблеми розвитку України та її Збройних Сил, процеси реорганізації військ протиповітряної оборони, умови військової служби, міжособистісні стосунки, незадоволеність особистісних потреб в умовах служби в сучасних Збройних Силах України, психологічна культура військовослужбовців [52]. Недостатньо сформовані елементи психологічної культури такі: рівень знань про себе; навички безконфліктного спілкування у військовому колективі та психічної саморегуляції поведінки в складних умовах служби. Виявлено, що з вислугою років і віком відбуваються певні зміни у

професійній самосвідомості військовослужбовців. Для воїнів строкової служби, призовників характерні низька мотивація до служби в армії, недостатньо розвинені когнітивний, оцінний і поведінковий компоненти професійної самосвідомості

Таким чином, проведений аналіз наукової літератури свідчить про те, що у психологічній науці за роки незалежності України здійснено велику кількість професіографічних досліджень у галузі психології діяльності в екстремальних умовах. У різних формуваннях України – Національна гвардія України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Збройні Сили України, Державна прикордонна служба України – проведено ґрунтовні професіографічні дослідження для багатьох облікових спеціальностей і за їх результатами складено професіограми, психограми й акмеограми фахівців. Проте багато спеціальностей у силових структурах України досі залишаються поза увагою дослідників і потребують термінового вивчення для поліпшення якості професійного психологічного відбору кандидатів на відповідні спеціальності, а також психологічної роботи з особовим складом.

1.2.3 Акмеографічний підхід до психологічного вивчення особливостей професійної діяльності фахівців екстремального профілю

У сучасних умовах набув розвитку такий напрямок психологічного вивчення професійної діяльності, як акмеологія. Вона прагне створити цілісну модель соціального суб'єкта, прийнятний алгоритм і технологію його дослідження, формування та активної реалізації творчого потенціалу у професійній діяльності в єдиному процесі життєдіяльності. Акмеологічний підхід до аналізу професійної діяльності широко розглядається у працях О. О. Бодальова, А. О. Деркача, Є. О. Клімова, В. Г. Михайловського, І. І. Приходька, А. А. Реана, В. А. Толочка, В. Д. Шадрикова та багатьох інших науковців [19, 22, 35, 58, 75, 79, 80].

У загальному розумінні акмеологія – наука, що вивчає закономірності й феномени розвитку людини до ступеня її зрілості, коли вона досягає найвищого рівня в цьому розвитку. Акмеологія вивчає людину, що розвивається, як індивіда, особистість, суб'єкта праці у процесі високопрофесійної діяльності. Акме (від *грец.* вершина, квітуча пора) – вершина, період розквіту особистості, найвищих її досягнень, коли особистість виявляє свою зрілість у всіх сферах життєдіяльності, насамперед у професійній діяльності. Під терміном “акме” розуміють максимальний розвиток здібностей і обдаровань, вважається, що акме припадає на період літньої дорослості, соціальної та особистісної зрілості людини. Саме спрямованість до акме у ХХІ ст. виявляється як одна з головних тенденцій людського розвитку, що набуває характеру провідної закономірності прогресивного суспільства [42].

Становлення акмеології як науки, ефективність наукових акмеологічних досліджень, рішення акмеологічних завдань, пов'язаних із прогресивним розвитком зрілої особистості, досягненням нею професіоналізму багато в чому

залежать від можливостей застосовуваних методів дослідження, строгого й інформативного критеріального апарату, технологічного забезпечення процесів розвитку, тобто від методичного інструментарію цієї науки. Методичний інструментарій акмеології створювався, розширювався й удосконалювався на всіх етапах її формування і становлення від моменту наукового оформлення акмеологічних ідей, обґрунтування її предмета. На його формування істотно вплинули два головних чинники: комплексний, інтегративний характер акмеології як науки і її близькість до родової науки – психології. В акмеологічних дослідженнях і практиці застосовувалися методи як загальнонаукові, так і інших наук, особливо тих, що входять до комплексу людинопізнання. Водночас у міру становлення акмеології, розширення її проблемного і предметного полів дедалі гостріше ставилося питання про створення власне акмеологічних методів і технологій. У цьому напрямку проводились інтенсивні наукові дослідження, результатом яких стало розроблення таких методів, як акмеографічні описи й акмеограми, обґрунтування методичного інструментарію акмеологічного й акмеографічного підходів, розроблення акмеологічних технологій гуманістично спрямованого індивідуально-професійного розвитку.

Усі наукові методи, що використовує акмеологія, поділяють на теоретичні та інструментально-практичні. У свою чергу ці два класи методів містять кілька підгруп. У цій системі до класу *теоретичних методів* акмеологічних досліджень входять:

- логічні (аналіз, синтез, індукція, дедукція, уявний експеримент);
- математичні методи аналізу (кореляційний, факторний, дисперсійний, дискримінаційний, кластерний та ін.);
- міждисциплінарні методи-підходи (комплексний, системний, функціональний, генетичний, лонгітюдний, модельний, біографічний, ситуативний та ін.).

До класу *інструментально-практичних методів* дослідження належать:

- загальнонаукові (спостереження, експеримент, експертне оцінювання);
- методи окремих наук: психологічні (тестування, спостереження, бесіда, самоспостереження, самозвіт, психосемантичні); соціологічні (перепис, опитування, інтерв'ювання, анкетування); психофізіологічні;
- акмеологічні.

Така класифікація загальнонаукових і конкретно наукових методів акмеологічних досліджень може розглядатись як базисна, отже, можливо її доповнювати й коригувати. Зауважимо, що провідну роль в акмеологічних дослідженнях і акмеологічній практиці відіграють психологічні методи. Мабуть, немає такого акмеологічного завдання або проблеми, у вирішенні якої тією чи іншою мірою вони не використовувалися. Водночас щодо цього існує один важливий момент: аналіз отриманих даних, їх осмислення та інтерпретація значною мірою здійснюються з акмеологічних, а не тільки психологічних позицій. У результаті суто психологічні методи начебто набувають нової якості, акмеологічної специфіки.

Для пояснення цієї думки проведемо аспектний порівняльний аналіз між підходами, прийнятими в акмеології і психології праці, спрямованими на вивчення й розвиток професійної майстерності та професіоналізму. Сьогодні вирішуючи актуальні практичні завдання, пов'язані з підбором кадрів, їх розміщенням, атестацією, визначенням шляхів їхнього професійного розвитку та зростання, часто застосовують професіологічний або професіографічний підхід. У його рамках здійснюється розроблення професіограм, психограм, проводяться професіографічні описи, визначається професійна придатність суб'єкта праці до конкретного виду професійної діяльності, виявляються психологічні та інші протипоказання.

Професіограми дозволяють не тільки дати якісний опис професійної діяльності, але і сформулювати нормативні вимоги до фахівців, а психограма – до їхніх психічних процесів, функцій і психологічних якостей, які впливають на ефективність професійної діяльності. Проте з акмеологічної точки зору важливим є те загальне, що їх поєднує, вони спрямовані, як зазначається в таких працях, на досягнення певного рівня професійних знань, умінь і навичок, які б забезпечували суб'єктові суспільно-прийнятну якість праці. Рівень розвитку якості (це принциповий момент) має бути *середнім, не найвищим* для цих умов здійснення діяльності. Такий рівень забезпечує стабільне функціонування соціально-економічної системи, коли не ставляться завдання високих професійних досягнень і сама система прогресивно не розвивається. Він, по суті, є базисним і виконує важливі суспільні функції. Якщо використати математичні образи, це рівень необхідний, але не достатній. Проблема достатнього рівня виникає тоді, коли ставляться завдання великих кількісних змін, що супроводжуються якісними стрибками. Отже, для масштабних досягнень високих і найвищих показників у діяльності необхідне ведення кадрової роботи із застосуванням якісно інших методів, що орієнтують на найвищі показники. У психології ця проблема, природно, добре усвідомлювалася. Так, неодноразово відзначалося, що психограма, складена з метою професійного відбору, має відповідати двом вимогам: по-перше, тим, що визначають необхідні властивості, які не компенсуються і які слід ставити до будь-якого середнього працівника; по-друге, це тільки бажана, визначальна можливість досягнення високого рівня професійної майстерності. Аби сформулювати ці бажані вимоги, необхідно чітко уявляти, чим саме професійна майстерність у психологічному плані відрізняється від суспільно-прийнятної кваліфікації, які психологічні якості професіонала своєї справи відрізняють його від середнього фахівця.

На ці та інші подібні питання саме й покликана відповідати акмеологія, бо професійна психологія і психологія праці виявилися недостатньо готовими до цього через специфіку свого предмета та наукову орієнтацію. Проте несправедливо стверджувати, що ця проблема не розроблялась у психології взагалі. Широко відомі праці Є. О. Климова, К. К. Платонова, Г. Г. Голубева, А. К. Маркової та ін. про психологічну сутність майстерності. Певним кроком у розробленні проблем професіоналізму стала концепція В. Д. Шадрикова про

психологічні професійно важливі якості (ПВЯ), відповідно до якої ПВЯ – це якості суб’єкта, що включені в процес діяльності і впливають на її ефективність за основними показниками (такими можуть бути загальсоматичні або нейродинамічні властивості, індивідуальні особливості психічних процесів і функцій, характеристики спрямованості особистості та ін.). Однак такі праці повною мірою не вирішували проблеми формування й розвитку професіоналізму. Тільки зі становленням акмеології проблеми професіоналізму стали об’єктами поглиблених і систематизованих наукових досліджень.

Акмеологічний підхід розуміється як базисна узагальнена категорія, що описує сукупність принципів, прийомів і методів наукового дослідження, які дозволяють вивчати й вирішувати наукові, практичні проблеми та завдання в обсязі їх реального буття. Згідно з цим підходом періодизація розглядається як гетерохронність і неоднозначність фізичного, психічного й соціального розвитку людини, її загальних і таких специфічних психічних функцій, як якість соціальної адаптації протягом усього життєвого шляху [74].

До акмеологічних умов відносять внутрішні (індивідуально-психологічні, вікові, статеві та ін.) та зовнішні умови (особливості життєвого шляху людини, соціально-історичні умови, сімейні обставини і т. ін.). Важливий особистісний сенс і об’єктивно високий статус “акме-подій” як акмеологічних факторів цих умов отримують лише в разі особливого ставлення людини до них. Із позиції системного аналізу акмеологічні фактори можна розглядати як особливі системні якості, що отримує система “людина – соціум” [75]. Отже, акмеологічні фактори – це безліч умов життєдіяльності людини, які в певні періоди життя стають ключовими детермінантами її особистісного і професійного розвитку. Ці умови є провідними детермінантами професіоналізму, кар’єрного зростання, особистісних змін, які дієво виявляються у становленні професіоналізму, ділової та соціальної кар’єри людини в період її фізичної, особистісної та духовної зрілості. Однакові об’єктивні умови для різних людей через різне ставлення до себе, зовнішнього світу, результатів своєї діяльності тощо можуть бути негативними, нейтральними, позитивними або ключовими, що визначають обставини, які змінюють життя людини (наприклад, досягнення певного віку, хвороба, шлюб або його розірвання, отримання освіти, призначення на посаду чи звільнення тощо).

Темп розвитку професіоналізму суб’єктів професійної діяльності протягом усієї кар’єри нерівномірний і має круту висхідну лінію та спадну з фрагментарно висхідними або стабільними ділянками. У динаміці професіоналізму явно розрізняють два етапи: висхідний (до 35–45 років) і спадний (після 45 років) [74]. Відповідно, темп розвитку професіоналізму зумовлений не тільки законами психологічного розвитку, але й цілою низкою акмеологічних факторів. У період 25–30 років активно відбуваються процеси системоосвіти основних структур професіоналізму, отже, темп розвитку професіоналізму в цьому інтервалі найвищий. Потім в інтервалі 30–35 років він уповільнюється приблизно вдвічі. До 35–40 років розвиток складників

професіоналізму уповільнюється ще на 30–90 % від початкових величин. У цей період можуть відбуватися кардинальні зміни в продуктивності праці, системі саморегуляції, здоров'ї. В інтервалі 40–45 років відбувається якісна зміна в розвитку складників професіоналізму суб'єкта праці: темпи розвитку монотонно знижуються і стають від'ємними порівняно з величинами приросту професійно важливих якостей у період професійного старту суб'єктів. Піки розвитку простіших складників професіоналізму суб'єктів припадають на більш ранній вік (наприклад, креативності – на 35–40 років), складніших – на пізніший період (стиль професійної діяльності – 45 років, стиль керівництва – 45–50 років). На думку В. О. Толочка, на становлення професіоналізму, кар'єрне зростання впливають такі акмеологічні фактори, як первинний вплив батька, пізніше – першого керівника, трудового колективу, подружжя, кількість дітей у власній родині [74]. Однак необхідно зауважити, що особистісні особливості людини та її індивідуальний розвиток, становлення професіоналізму можуть бути набагато складнішими й вагомішими, ніж запропонована автором типологія.

Акмеологічний метод ґрунтується на сукупності прийомів, способів дій, які дозволяють ефективно вирішувати акмеологічні проблеми й завдання, серед них провідними у вирішенні проблем особистісно-професійного розвитку є порівняльний аналіз високо- та низькопродуктивної діяльності, властивостей особистості професіоналу і посереднього фахівця у професії, акмеологічний опис діяльності та розробка акмеограм. Застосування психологічних методів в акмеологічних дослідженнях і в процесі вирішення різних завдань головним чином базується на описі характеристик станів суб'єкта на різних стадіях розвитку: початкова, проміжна й завершальна. Опис цих характеристик здійснюється за допомогою методів психологічної діагностики. У психологічній діагностиці для вирішення акмеологічних завдань широко використовують традиційні психологічні методи: тестування, виконання завдань, спостереження, моделювання реальних ситуацій, шкалування та ін. Варто зазначити, що психологічна діагностика в її традиційному вигляді застосовується лише на початкових етапах вивчення розвитку особистості. На всіх інших, особливо на завершальному етапі, ідеться вже про акмеологічну діагностику.

Акмеологічна діагностика являє собою особливий вид комплексного міждисциплінарного, інтегративного пізнання між справжнім знанням про сутність особливостей процесу індивідуально-професійного розвитку людини і розпізнаванням одиничних явищ та проблемних ситуацій у цьому процесі [18]. Отже, це діагностика всього психологічного, що сприяє прогресивному індивідуально-професійному розвитку на рівні загального, особливого й одиничного. Акмеологічна діагностика простежує процес позитивних змін до бажаного результату. Її об'єктами є значущі характеристики індивідуально-професійного розвитку, предметом – механізми й фактори, що зумовлюють процеси змін цього розвитку. Таким чином, акмеологічна діагностика

відрізняється від психологічної насамперед своєю спрямованістю на певні характеристики досліджуваного об'єкта.

Акмеографія як головний метод акмеології ґрунтується на професіографії і визначає рольові характеристики персоналу, особливості взаємодії фахівця у процесі професійної діяльності з предметами, засобами і продуктами праці, з оточенням, а також дозволяє виявити індивідуальні, професійні якості й акмеологічні інваріанти, які є основними внутрішніми побудниками творчого розвитку й самовдосконалення особистості. Відмітною рисою акмеографічного підходу є його орієнтованість на визначення і продуктивний розвиток творчого потенціалу людини, її професійної культури [4; 68].

Вирішення акмеологічних завдань часто потребує подання отриманих результатів у певному узагальненому вигляді, що системно відбиває виявлені властивості або характеристики. Використання акмеологічних методів, зокрема порівняльного аналізу, необхідно здійснювати, маючи не тільки наявні характеристики досліджуваного об'єкта, але й ті, що прийнято за еталон. Крім того, проведення акмеологічних емпіричних досліджень має ґрунтуватися на структурованому теоретичному поданні досліджуваної властивості або явища. Нарешті, сам процес індивідуально-професійного розвитку має спрямовуватись ідеальним уявленням – образом майбутнього стану суб'єкта праці, що повинен відображати його бажані властивості. У всіх описаних випадках загальною є необхідність створення відповідних акмеологічних моделей.

Перш ніж розглянути зміст акмеологічних моделей, доцільно розкрити низку принципів моментів щодо проблеми розроблення моделей і моделювання. У науці під моделлю розуміється система об'єктів або знаків, що відтворюють деякі істотні властивості об'єкта-оригіналу. Модель являє собою штучно створене явище для вивчення (предмет, процес, ситуація), аналогічне іншому явищу, безпосереднє дослідження якого утруднене або неможливе [18]. Іншими словами, модель – це завжди якась подоба. Наявність цієї подоби дозволяє використати модель як представника об'єкта-оригіналу. У всіх випадках моделі виступають аналогом об'єкта-оригіналу, вони подібні до нього, але не тотожні. Ступінь відповідності моделі об'єкту-оригіналу є важливим показником повноти й істинності теорії, за допомогою якої створювалася модель. Розроблення моделей, або моделювання, – це загальнонауковий метод дослідження будь-яких явищ, що полягає в побудові й дослідженні особливих об'єктів: моделей (речовинних або знакових), інших об'єктів – оригіналів або прототипів [22]. Моделі виконують такі гносеологічні функції:

- ілюстративну;
- трансляційну;
- пояснювальну;
- передбачення.

У науці моделювання дуже поширене і дозволяє вирішувати багато проблем, недоступних для глибокого й точного теоретичного аналізу. Найпоширеніші математичні і фізичні моделі та моделі-описи. Головними

вимогами до них є адекватність об'єкта-оригіналу, інформаційна близькість, можливість подальшої трансформації (розвитку, уточнення), відтворюваність. Порушення цих вимог робить модель непрацездатною.

У психології, починаючи з гештальт-психології, моделі застосовуються досить широко: розроблено математичні моделі особистості, сенсорного простору, переробки інформації та прийняття рішень, деяких видів професійної діяльності, моделі діяльності людини-оператора, систем "людина – машина" та ін. Моделювання застосовується й у педагогіці, переважно в описі педагогічних систем. Зокрема, розроблення моделей педагогічних систем здійснюється у п'ять етапів: визначення об'єкта дослідження; активізація накопичених знань про об'єкт-оригінал; обґрунтування необхідності застосування моделювання; вибір існуючих змінних і постулатів; відбір тих об'єктів, які піддаються вивченню.

В акмеології моделей поки істотно менше, наразі починають створюватися теоретичні й методологічні основи їх розроблення, однак це зовсім не означає, що потреба в них невелика. Цей напрямок прикладної акмеології формується, здійснюється узагальнення створених акмеологічних моделей.

Вивчення моделей, розроблених у психології, дозволяє припустити, що побудова акмеологічних моделей може здійснюватися за тією самою схемою, що і психологічних. Це зумовлено близькістю їх предметних і об'єктних областей і процесуально можливо в такий спосіб. На основі теоретичних досліджень спочатку формулюється гіпотеза, на її підґрунті створюється концептуальна (прескриптивна) модель [18]. У ній відбиваються узагальнені зв'язки, якості та відношення на рівні наявного теоретичного знання. Її теоретичне вивчення дозволяє розробити конкретнішу модель, що називається нормативною. Нормативна модель, побудована на основі теоретико-методологічного аналізу, має значною мірою відбивати психологічну сутність досліджуваного явища. Будуючи нормативну модель, необхідно передусім визначити її зміст. Поставлені завдання і специфіка досліджуваного об'єкта вимагають, щоб модель: по-перше, містила інформацію про умови діяльності й розвитку, діючі фактори та характер їхнього впливу на суб'єкт діяльності, її регуляцію та "психологічну ціну"; по-друге, мала особистісні характеристики суб'єкта діяльності, що підлягають розвитку до рівня професіоналізму.

Важливим моментом, пов'язаним із розробленням моделі, є вибір її форми. Для нормативних моделей через їх узагальнений характер рекомендуються якісні лінгвістичні описи, хоча можливе застосування й інших видів аналітичних описів. У нормативних моделях необхідно також відображати опис існуючих зв'язків між її окремими складниками. Нарешті, під час розроблення нормативної моделі варто визначати й розкривати зміст шляхів її перевірки й доробки, тобто визначати план емпіричних досліджень і їх обґрунтування. Отримана нормативна модель підлягає емпіричній, або експериментальній перевірці. Наступні за теоретичними емпіричні дослідження дозволяють істотно уточнити й конкретизувати зміст моделі, у результаті чого

вона коригується й доповнюється. Узагальнення даних теоретичних та емпіричних досліджень покладаються в основу уточненої моделі, що вже істотно наближена до об'єкта-оригіналу. Це стимулює подальші теоретичні дослідження, які дозволяють наблизити гіпотезу до досліджуваного об'єкта. Потім створюється нова теоретична модель, яка також перевіряється емпірично, уточнюється й доповнюється. І так далі, поки ступінь наближення до об'єкта-оригіналу не буде максимально можливим. У цьому випадку отримуємо так звану дескриптивну модель, з нею і здійснюється подальша робота.

На базі дескриптивної моделі аналізуються і систематизуються психологічні фактори, що сприяють розвитку професіоналізму особистості, визначаються шляхи розвитку, розробляються науково-практичні рекомендації. Подібність способу побудови психологічних і акмеологічних моделей не означає тотожності їх змісту. Створюючи акмеологічні моделі, варто пам'ятати, що їх змістом є те, що безпосередньо стосується прогресивного індивідуально-професійного розвитку, аж до рівня професіоналізму. Це *головна відмінна риса* акмеологічних моделей. При цьому форма чи спосіб її подання в моделі не відіграють істотної ролі. Узагальнення акмеологічних досліджень із проблеми моделювання дозволило А. О. Деркачу, В. Г. Закину визначити акмеологічну модель як систему об'єктів і знаків, що відтворює істотні властивості об'єкта-оригіналу – ідеального образу професіонала, або еталона індивідуально-професійного розвитку [18].

В акмеології за допомогою моделей синтезуються знання про те, що має сформуватися, здійснюється зіставлення того, що є в наявності, із тим, що має бути сформоване; визначаються умови й фактори, які сприяють цьому процесу.

У створенні акмеологічної моделі важливим завданням є вибір її форми, адже від цього також залежить її близькість до об'єкта-оригіналу. Модель-подобу в акмеології, природно, створити неможливо, тому варто говорити про адекватність і повноту модельних описів. Сьогодні в акмеології найпоширеніші моделі, що засновані на різних формах системного опису: вербальні, або лінгвістично якісно строгі (системи понять, тексти, семантичні поля, дихотомії та ін.); аналітичні (табличні, матричні, функціональні); геометричні (просторові моделі, граfi, кільцеві структури та ін.); структурно-функціональні (кібернетичні) [18].

На перших етапах становлення акмеології створювалися відносно прості акмеологічні моделі у вигляді лінгвістичних описів, що відбивають ті чи інші сторони професіоналізму. Із розвитком акмеології зміст цих моделей розширювався. Наприклад, зараз створюються узагальнені моделі професійної майстерності і професіоналізму для представників різних професійних груп, різних видів компетентності, професіоналізму діяльності в екстремальних управлінських ситуаціях, професіоналізму особистості і діяльності в особливих та екстремальних умовах та ін. [20]. Як приклад можна навести моделі навчання, що використовувались у процесі індивідуально-професійного розвитку та його моніторингу [19]. Вони були розроблені для відстеження і

коригування розвитку індивідуально-професійних якостей і професійного досвіду. Застосовувалися прості експонентні моделі, стохастична монотонна модель, модель системи зі змінною структурою і трансформаційною моделлю. У цій роботі була також наведена модель професіоналізму профконсультантів служби зайнятості, які в ній є провідними спеціалістами. Модель мала структурно-функціональну форму і включала підструктури професійної компетентності, досвіду, умінь, акмеологічних інваріантів професіоналізму, індивідуально-професійних якостей, мотивації з описом їх психологічного й акмеологічного змісту.

В акмеології застосування моделей не обмежується лише дослідницькими цілями. Моделювання активно застосовується під час розроблення програм або індивідуальних планів індивідуально-професійного розвитку. Такі моделі звичайно орієнтовані на застосування методу ігromodelювання. Створення загальних методичних основ акмеологічного моделювання є важливою і перспективною проблемою акмеології.

Результатом акмеографічного (професіографічного) дослідження є акмеограма (професіограма), яка являє собою комплексний, систематизований, короткий і багатобічний опис професійної діяльності, призначений для психологічного вивчення праці й використання в подальшій практичній діяльності. Вивчення матеріалів із цієї проблеми показало, що акмеограма (професіограма) може складатися з різною метою: для профорієнтації, профконсультації, професійного відбору й розміщення кадрів, підвищення кваліфікації, раціоналізації та оптимізації роботи, що й визначатиме її головний зміст. У працях сучасних науковців дається чітка специфіка складання професіограми з метою професійного психологічного відбору, яка орієнтована на виявлення:

- сукупності стійких, стабільних якостей, що мають вирішальне значення в обстежуваних людей щодо ефективності праці;
- необхідних і бажаних якостей, що компенсуються, і таких, що не компенсуються;
- небажаних для цієї професії якостей;
- несумісних із діяльністю або протипоказаних для конкретної спеціальності [4; 12].

Таке ранжування професійних якостей, за В. О. Бодровим і А. О. Криловим, найширше наведено в сучасній психологічній теорії [4]. Вони обґрунтовують і рекомендують певну послідовність в аналізі структури професійної діяльності. На їхню думку, насамперед варто виділяти сукупність основних, найбільш стабільних психологічних якостей, що визначають можливість досягнення високого рівня професійної майстерності; потім якості, які компенсуються, і такі, що не компенсуються, у будь-якого середнього представника цієї професії, а після цього виділяються якості, несумісні з діяльністю за цією професією.

У сучасній психологічній теорії та практиці існує декілька форм складання акмеограм і професіограм. Найпоширеніші описова (В. О. Бодров,

К. К. Платонов, Б. Л. Покровський та ін.) і графічна, або аналітична (О. М. Іванова, Л. Г. Лаптев, В. С. Сіцінський, В. А. Стадник, А. А. Толчинський та ін.) акмеограми і професіограми [54–55; 78–79]. Приклад акмеограм офіцерів тилового і технічного забезпечення військової частини НГУ, розроблені І. І. Приходьком [57], наведено в дод. А1, А2.

Таким чином, психологічна система діяльності складається з мотивів, мети, програми діяльності, інформаційної основи, прийняття рішень і професійно важливих якостей, однак відокремленість окремих елементів не вказує на їх автономність, вони тісно взаємопов'язані функціональними зв'язками і доповнюють один одного. Недостатня сформованість окремих елементів цієї системи, їх неадекватність реальним умовам діяльності може спричинити зниження її ефективності.

Професійна діяльність має єдину психологічну структуру, але зміст її компонентів різний. Виділення оптимального співвідношення професійно важливих якостей обумовлює типологічну диференціацію професій у системах взаємодії “суб’єкт – об’єкт праці”.

Сучасним перспективним методом психологічного вивчення професійної діяльності є акмеографія – комплексний систематизований багатобічний опис професійної діяльності, призначений для психологічного вивчення праці й виявлення на практиці ступеня оптимальної відповідності індивідуально психологічних якостей особистості вимогам професії. У результаті проведення акмеографії складається системно-структурна модель професії – акмеограма, яка включає визначення об’єктивних характеристик праці (мету, завдання, функції та результати праці) і суб’єктивних (знань, умінь, навичок), професійно важливих якостей (індивідуальних, професійних, акмеологічних інваріант), а також психологічних якостей, що негативно впливають на ефективність професійної діяльності.

РОЗДІЛ 2

ПРОФЕСІОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Наразі відбувається зміна змісту основних видів професійної діяльності офіцерів різних спеціальностей у зв'язку з об'єктивним процесом подальшого розвитку й реформування силових структур України, що зумовлено необхідністю вдосконалення озброєння, військової техніки, інформаційного забезпечення військової сфери, функціонування військових формувань у сучасних економічних умовах, загальною тенденцією до інтелектуалізації військової праці тощо. У свою чергу, це підвищує вимоги до військових фахівців, а отже, й до системи професійного психологічного відбору військовослужбовців Національної гвардії України та її ефективності.

Вивчення сучасних теоретичних концепцій психології праці дало змогу зробити висновок, що ефективний професійний психологічний відбір має ґрунтуватися на виявленні й зіставленні особистісних характеристик конкретного суб'єкта діяльності з існуючою моделлю професії, що включає як основні професійно важливі якості й мотиви діяльності, котрі дозволяють досягти професіоналізму (акмеологічні інваріанти), так і психологічні якості, що негативно впливають на ефективність професійної діяльності.

Професіографічний (акмеографічний) підхід до вивчення професійної діяльності військовослужбовців Національної гвардії України ґрунтувався на застосуванні комплексу методів, зокрема таких: аналіз документації, експертне оцінювання, бесіда, спостереження, аналітична професіографія та акмеографія.

Аналіз документів та інтерпретація отриманих даних були необхідні для такого:

- обґрунтування мети конкретної професійної діяльності військових фахівців Національної гвардії України;
- виявлення головних завдань і функціональних обов'язків різних військових фахівців Національної гвардії України;
- визначення системи необхідних знань, умінь і навичок, головних вимог, які висуваються до конкретних військових спеціалістів;
- установлення умов, характеру праці та їх специфіки.

У процесі дослідження вивчалися також статути, накази, інструкції, розпорядження, настанови тощо.

Основним критерієм відбору документів визначалась їх значущість як джерела інформації про зміст, сторони, властивості й умови професійної діяльності з конкретних досліджуваних військових професій. Дані, отримані в результаті вивчення документів, доповнювались і коригувались за допомогою матеріалів аналізу літератури, бесіди, експертного оцінювання, спостереження.

Експертне оцінювання використовувалося для визначення системно-структурних блоків об'єктивних і суб'єктивних характеристик професійної

діяльності та їх взаємозв'язків, специфічних особливостей, характерних для кожного виду військових спеціальностей, а також уточнення й доповнення інформації, отриманої під час аналізу літературних джерел із проблеми дослідження. Експертами були офіцери, які проходили службу на керівних посадах у підрозділах і частинах Національної гвардії України, та професорсько-викладацький склад Національної академії Національної гвардії України. Відбирались експерти за такими критеріями:

- успішність проходження військової служби в поєднанні з професійним авторитетом у середовищі товаришів по службі;
- професійне довголіття (стаж за фахом більше 20 років);
- військово-професійна класність (майстер і клас 1);
- військова служба в оперативних частинах і підрозділах спеціального призначення;
- участь у бойових діях, спеціальних операціях, миротворчих місіях, у ліквідації наслідків аварій та екологічних катастроф;
- наявність наукового ступеня й ученого звання.

Одним із методів збирання інформації про професійну діяльність військовослужбовців Національної гвардії України була бесіда з фахівцями різних видів військових спеціальностей, завданнями якої було таке:

- формування групи експертів;
- уточнення цілей, завдань, функцій, змісту й результатів досліджуваної військово-професійної діяльності;
- виявлення особливостей професійної діяльності у звичайних та екстремальних умовах;
- визначення професійно важливих якостей і психологічних якостей, що негативно впливають на ефективність професійної діяльності;
- виявлення й аналіз професійно значущих мотивів, покладених в основу вибору професії офіцера в сучасних умовах.

Спостереження за діяльністю військовослужбовців Національної гвардії України, важливим принципом якого був порівняльний підхід під час вивчення професій, дозволило виявити професійно значущі особливості різних психічних процесів шляхом вивчення й зіставлення зовнішніх проявів діяльності. Спостереження давало змогу уточнити отримані відомості про відповідність реальної служби вимогам наказів, настанов, директив, розпоряджень та інших керівних документів, що регламентують професійну діяльність, доповнити дані про психічне напруження, що виникає в діяльності військовослужбовців за звичайних та екстремальних умов (під час виконання спеціальних службово-бойових завдань, у разі виникнення надзвичайних ситуацій, у процесі проведення навчань тощо). Це, у свою чергу, сприяло кращому усвідомленню причин успіху і труднощів в опануванні конкретної спеціальності, а також чіткіше виявляло психологічну структуру професійної діяльності військовослужбовців Національної гвардії України в цілому.

Провідними методами психологічного вивчення професійної діяльності військовослужбовців Національної гвардії України різних спеціальностей були

аналітична професіографія та акмеографія. Акмеографічний підхід, який розвиває досягнення сучасної професіографії, дозволив вивчити феноменологію індивідуальних і групових суб'єктів професійної діяльності, закономірності, механізми, умови й фактори їхнього продуктивного розвитку і здійснення вибраної життєвої стратегії [9; 13; 21]. При цьому професіографія та акмеографія дали змогу всебічно розкрити особливості військової праці, визначити умови й фактори приведення її в оптимальний стан у сучасних умовах, що постійно змінюються.

Відмітною рисою акмеологічного підходу в процесі аналізу професійної діяльності військовослужбовців Національної гвардії України стало виділення акмеологічного компонента або акмеологічних інваріантів, які орієнтують військовослужбовця Національної гвардії України на виконання всіх функцій військової праці раціональним чином, тобто в рамках найпродуктивнішої моделі, алгоритму й технології цілісного процесу.

Аналітична професіографія як метод системного аналізу професійної діяльності являє собою структуру порівневого вивчення різних етапів роботи. У ній розкриваються не окремі характеристики професії, а узагальнюються нормативні й морфологічні компоненти психологічної структури професійної діяльності [32]. Цей підхід, у свою чергу, дав можливість виявити конкретні взаємозв'язки між зовнішніми (об'єктивними) і внутрішніми (суб'єктивними) складниками процесу праці як єдиного цілого. Проте ознаки основних компонентів професійної діяльності розглядалися не окремо, а як цілісна система показників, що нормативно орієнтують, організують виконання професійних дій суб'єкта праці.

Психологічне вивчення професійної діяльності військовослужбовців різних спеціальностей проводилось у два етапи: попередній і основний.

На попередньому етапі визначалися мета, завдання, зміст і структурні компоненти різних видів діяльності військовослужбовців Національної гвардії України, виявлялися головні передумови успішності роботи та умови, які позитивно і негативно впливають на якість професійних функцій військового фахівця. Після цього проводились аналіз отриманих даних і їх порівняльне оцінювання, поєднувалися різні види діяльності в єдині категорії спеціальностей, схожі за змістом, умовами праці, вимогами щодо професійно важливих якостей і психологічних властивостей особистості військовослужбовця Національної гвардії України.

Схему попереднього етапу вивчення професійної діяльності офіцерів різних спеціальностей наведено на рис. 2.1.

Аналіз професійної діяльності військовослужбовців Національної гвардії України різних спеціальностей дозволив виявити загальні ознаки, що органічно сполучаються і характерні для будь-якого виду військової праці, а також специфічні особливості конкретної професії, які містять усі її складники: цілі, завдання, функції, результати військової праці, умови, зміст і технологія її здійснення.

Рисунок 2.1 – Попередній етап системно-структурного моделювання професійної діяльності військовослужбовців Національної гвардії України різних спеціальностей

До загальних ознак професійної діяльності військовослужбовців Національної гвардії України відносять такі:

- соціальна обумовленість і регламентованість військової праці законодавством, статутами, наказами, розпорядженнями тощо;
- поліфункціональність, яка виявляється в поєднанні різноманітних завдань і функціональних обов'язків;
- комплексність, зумовлена одночасною досить інтенсивною залученістю в процесі професійної діяльності військовослужбовця практично до всіх систем праці: “людина – людина”, “людина – техніка (озброєння)”, “людина – знакова система” тощо;
- екстремальність умов виконання функціональних обов'язків;
- колективний характер праці;
- психолого-педагогічне і психофізіологічне супроводження професійної діяльності;
- творчий пошук новаторських підходів та інноваційних технологій у межах посадових обов'язків.

Аналіз професійної діяльності військовослужбовців Національної гвардії України різних спеціальностей свідчить, що за умовами її виконання в ній розрізняють два періоди: повсякденна діяльність у звичайних умовах і виконання службово-бойових завдань в екстремальних умовах.

Військова служба належить до таких видів діяльності, які завжди пов'язані з екстремальними умовами й елементами ризику для здоров'я та життя. Тому загальну характеристику екстремальних факторів і механізми розвитку психічних реакцій і станів людини розглянемо докладніше.

Аналізуючи працю військовослужбовців Національної гвардії України під час повсякденної діяльності, необхідно зазначити, що вона проходить в

умовах депривації, монотонії і комбінованого впливу інших несприятливих факторів, що спричиняють тривале психічне напруження, виснаження адаптаційних механізмів і виникнення різних психічних розладів, які призводять до значного зниження працездатності й ефективності діяльності. У процесі впливу негативних військово-професійних факторів людина, яка потрапила в незвичне середовище перебування, стикається з новими для неї вимогами до властивостей особистості, уперше усвідомлює свої здібності та функціональні резерви організму і відповідно перебудовує себе. При цьому індивідуальне реагування набуває форми певного стилю поведінки залежно від рівня розвитку пізнавальних процесів, типу темпераменту, характеру, загальних здібностей, рівня знань, досвіду, інтересів тощо. Це може бути і нормальна професійна діяльність, і неадекватне реагування, яке виникає епізодично у вигляді відмов від діяльності, помилок, обману, що призводить до конфліктних ситуацій із командирами і товаришами по службі. Успішність адаптації до умов життя й побуту військовослужбовців Національної гвардії України визначається також рівнем фізичного розвитку, когнітивними, комунікативними особливостями особистості тощо.

Розглядаючи професійну діяльність військовослужбовців Національної гвардії України різних спеціальностей, що проходить в умовах, наближених до бойової обстановки (під час виконання спеціальних службово-бойових завдань та операцій, тактико-спеціальних навчань із бойовою стрільбою тощо), необхідно зазначити, що для неї характерні надзвичайно швидка зміна видів праці, висока ймовірність виникнення реальної вітальної загрози і значні психоемоційні навантаження, які безпосередньо відбиваються на якості професійної діяльності, функціональному стані військовослужбовців.

Екстремальні фактори посідають особливе місце в ієрархії зовнішніх подразників організму людини. У спеціальній літературі поняття “екстремальний” співвідноситься із крайнім, граничним, таким, що виходить за межі звичайного, надзвичайним впливом [27]. Під екстремальними розуміють досить жорсткі умови середовища, які не адекватні вродженим і набутим властивостям організму. Однак досі немає загальноприйнятих і достатньою мірою обґрунтованих критеріїв розбіжностей адекватних і неадекватних умов середовища. За інтенсивністю впливу еколого-професійних факторів виділяють (за В. С. Новіковим) три ступені екстремальності середовища проживання [57]:

- відносно екстремальні умови, в яких життя хоча й утруднене, але можливе;
- абсолютно екстремальні умови, коли для підтримання життя потрібні спеціальні системи захисту;
- суперекстремальні умови, в яких існування людини неможливе.

У психологічному аспекті як екстремальні розглядаються умови життя й діяльності людини, що характеризуються непередбачуваністю, невпорядкованістю майбутнього за несформованості, нез'ясовності для суб'єкта способів досягнення мети, коли у відповідь на дію цих несприятливих умов (факторів) можуть виникати стани крайньої напруженості

функціональних систем організму, що характеризуються вираженою напруженістю механізмів адаптації з явищами дезадаптації і дезорганізації професійної діяльності.

Серед екстремальних ситуацій особливе місце займають соціальні катастрофи, до яких належать війни і військові локальні конфлікти. Як відомо, психологічні і медичні наслідки впливу психогенних факторів військових конфліктів спричиняють різноманітні порушення, описані як посттравматичні стресові розлади.

Аналіз психологічних особливостей особистості в процесі адаптації до екстремальних умов діяльності свідчить, що незалежно від інтенсивності психоемоційних навантажень зміна структури психологічних характеристик в основному має негативний характер. Сучасні дослідження показують, що тільки 25 % військовослужбовців, які беруть участь у збройних конфліктах і локальних війнах, адекватно реагують на бойову обстановку і спроможні вести активні бойові дії. В інших відбувається дезорганізація психічної діяльності, аж до розвитку патологічних реактивних станів: у 10–25 % особового складу виникають гострі реактивні психози, у 35 % військовослужбовців – стійкі психічні порушення, які можуть зберігатися протягом усього життя. Необхідно зважати на те, що у психічних реакціях військовослужбовців на вплив психогенних факторів в екстремальних умовах відзначаються істотні розбіжності, що насамперед пов'язано із суб'єктивністю сприйняття подій, які відбуваються. Так, за умов психологічного стресу в одних виникає руховий ступор, в інших, навпаки, – психомоторне порушення. Одні сприймають те, що відбувається, як смертельну загрозу, інші відзначають усього лише певний елемент ризику. Коли брати до уваги, що характер психічних реакцій людини на вплив психогенних факторів залежить від психологічних особливостей особистості, то можна припустити, що й характер наслідків впливу факторів психотравмуючих ситуацій для конкретної людини здебільшого зумовлюватиметься її індивідуально-типологічними особливостями.

Таким чином, досі нема єдиної думки щодо механізмів, які викликають посттравматичні порушення, що актуалізує вирішення практичних проблем, пов'язаних із впливами екстремальних факторів на організм людини. На практиці проблема впливу екстремальних факторів на людину має кілька аспектів: прогнозування наслідків такого впливу на людей і прогнозування поведінки людей в екстремальних ситуаціях. Розв'язання цих проблем досить актуальне для психологічного забезпечення професійної діяльності військовослужбовців, які виконують професійні обов'язки в особливих умовах. Тому в процесі професійного психологічного відбору військових фахівців Національної гвардії України для повсякденної діяльності треба враховувати індивідуальні реакції організму на вплив різних екстремальних факторів та умов праці в обстановці, максимально наближеній до бойової, і виявляти необхідні потенційні професійно важливі якості з метою прогнозування ефективності професійної діяльності різних військових фахівців під час виконання службово-бойових завдань, що дозволить скоротити санітарні та

психогенні втрати особового складу й підвищити боєздатність Національної гвардії України.

Метою головного етапу психологічного вивчення професійної діяльності військовослужбовців Національної гвардії України було розроблення професіограм військових фахівців. Спочатку вивчалися особливості військових спеціальностей, визначалися мета, завдання, соціально-психологічні функції і результати праці конкретних видів професій. Потім виявлялися взаємозв'язки об'єктивних і суб'єктивних характеристик професійної діяльності військовослужбовців конкретних спеціальностей; визначалися професійно-рольові характеристики (знання, уміння й навички) та професійно важливі якості. Наприкінці виявлялися психологічні якості, що негативно впливають на ефективність професійної діяльності військових фахівців Національної гвардії України.

Зміст головного етапу психологічного вивчення професійної діяльності схематично наведений на рис. 2.2.

Рисунок 2.2 – Головний етап системно-структурного моделювання професійної діяльності офіцерів Національної гвардії України різних спеціальностей

Завершенням головного етапу психологічного вивчення професійної діяльності військовослужбовців Національної гвардії України стало складання професіограм (акмеограм) кожного блока військових спеціальностей.

На ефективність професійної діяльності військовослужбовців Національної гвардії України істотно впливають різні зовнішні і внутрішні фактори.

До зовнішніх факторів можна віднести такі:

- соціально-економічна і політична стабільність військової служби;
- службово-функціональні взаємини між суб'єктами й об'єктами професійної діяльності (лінійні та функціональні зв'язки);
- психологічний клімат у військовому підрозділі;
- умови праці (звичайні й екстремальні), побуту тощо.

До внутрішніх факторів відносять:

- рівень професійної підготовленості військовослужбовця Національної гвардії України (набуті знання, уміння й навички);
- сформованість професійно важливих якостей та акмеологічних інваріантів, що дозволяють досягти оптимального рівня професійного розвитку, самовдосконалення і самореалізації фахівця, забезпечення високого рівня мотивації досягнень у професійній діяльності.

У процесі розроблення переліку професійно важливих якостей було виділено чотири блоки його складників:

- функціональна структура професійної діяльності військовослужбовців різних спеціальностей;
- психологічна структура особистості фахівця;
- емпіричне уявлення про особистість і професійну діяльність самих фахівців;
- психолого-педагогічна і спеціальна військова література, керівні документи.

Насамперед було складено перелік професійно важливих якостей, необхідних для ефективної діяльності військовослужбовців досліджених спеціальностей. Для визначення правильності вирішення цього завдання використовувався метод експертного оцінювання. Експертам було запропоновано оцінити кожен якість за п'ятибальною шкалою залежно від ступеня значущості для успішного здійснення конкретного виду професійної діяльності. Результати експертного оцінювання піддавалися статистичній обробці (за Пірсоном). Для з'ясування узгодженості думок експертів було розраховано коефіцієнт кореляції ($r = 0,83$), що свідчить про високий рівень узгодженості щодо значущості запропонованих якостей. У результаті було складено перелік професійно важливих якостей, необхідних для ефективної діяльності з конкретних спеціальностей.

Професійна діяльність потребує від військових фахівців Національної гвардії України певної системи й послідовності дій, які взаємозалежні і являють собою певну психологічну структуру. У результаті проведеного аналізу встановлено, що діяльність найрезультативніша, коли структура особистості військового фахівця відповідає головним вимогам до конкретної професійної діяльності. Такий збіг можливий за умов, коли військовий фахівець має необхідні професійно важливі якості – сукупність не тільки індивідуальних психологічних і професійних якостей, які розкриваються і розвиваються у процесі професійної діяльності, але й акмеологічних інваріантів, що виступають провідними мотивами, побудниками до активного й ефективного

виконання конкретної праці, розвитку конструктивних взаємин у військовому колективі й особистісного професійного зростання.

Тому особлива увага приділялася вивченню мотивації вибору професії військового, що, на нашу думку, обов'язково слід ураховувати в процесі аналізу ефективності будь-якого виду професійної діяльності. Оцінювання мотивації професійного вибору проводилося шляхом бесіди, в якій брало участь 69 висококваліфікованих фахівців, та анкетування військовослужбовців різних спеціальностей. Таким чином, визначився перелік професійно значущих мотивів, що й був відображений в акмеологічних інваріантах.

У результаті проведеного дослідження виявлено, що характер мотивації професійного вибору військовослужбовців, як правило, мав комплексний характер, однак домінуючі типи мотивації такі:

- соціальна мотивація (соціальна значущість і захищеність, службова кар'єра, престижність професії, конкурентоздатність здобутої цивільної спеціальності на ринку праці тощо);

- змістовно-сміслова мотивація (служіння Батьківщині, вірність військовому обов'язку і Військовій присязі, продовження сімейних традицій, прагнення стати висококласним військовим фахівцем, можливість керувати людьми, самореалізація і самовдосконалення у військово-професійній діяльності, творчо-інноваційна діяльність тощо);

- матеріальна мотивація (порівняно високий рівень і стабільність заробітної плати, пільги, ранне пенсійне забезпечення тощо).

Результати проведеного дослідження показали, що військовослужбовці під час вибору спеціальності і військові фахівці у процесі професійного становлення керуються певними групами мотивів. Порівняльний аналіз професійно значущих мотивів для військовослужбовців із різним стажем роботи за спеціальністю свідчить, що мотивація, на підставі якої спеціальність вибиралась як засіб реалізації цілей, була переважною на початковій стадії професійного становлення. Так, провідними у мотивації на початкових етапах професійної діяльності були мотиви: матеріальні (стабільність заробітної плати та її порівняно високий рівень, пільги, що надаються); соціальні (престижність професії, конкурентоздатність одержуваної цивільної спеціальності на ринку праці); змістовно-сміслові (продовження сімейних традицій, прагнення стати висококласним військовим фахівцем, можливість керувати людьми).

У процесі просування службовою ієрархією, професіоналізації фахівців зростала питома вага змістовно-сміслові мотивації, яка відображає потребу творчої самореалізації військового професіонала в усіх видах його діяльності: можливість виявлення певних особистісних якостей, прагнення самовдосконалення, вияв творчо-інноваційної діяльності. Результати вивчення мотивації вибору професії використовувалися під час розроблення акмеологічних інваріантів акмеограм військових фахівців, яких досліджували.

Під час акмеографічного дослідження було виявлено єдину методологію праці військових фахівців. До її головних елементів відносять такі завдання:

- постійне вдосконалення методів професійної діяльності військових фахівців;
- підтримання в постійній бойовій і мобілізаційній готовності особового складу підлеглих служб.

Для вирішення цих завдань військовим фахівцям необхідно правильно визначати головні напрямки роботи, виявляти ключові проблеми і використовувати оптимальну технологію професійної діяльності, систематизувати, узагальнювати, коригувати й контролювати результати праці.

Проведення експертного оцінювання й аналізу праці груп військових спеціальностей дало змогу виявити психологічні якості, що негативно впливають на ефективність їхньої професійної діяльності, зокрема:

- нервово-психічна нестійкість;
- дезадаптивність;
- підвищена тривожність;
- швидка стомлюваність;
- низький рівень розвитку когнітивних, організаторських, комунікативних, моральних і фізичних якостей;
- конфліктність;
- консерватизм;
- авторитарно-бюрократичне розуміння принципу єдиноначальності у військових умовах, прагнення абсолютної влади;
- стереотипні методи й форми роботи;
- безвідповідальність, невміння працювати з людьми;
- низькі моральні якості;
- нездатність об'єктивно оцінити свою професійну діяльність.

Результати проведених досліджень свідчать, що специфікою складання професіограм військових фахівців Національної гвардії України є розгляд взаємозв'язків об'єктивних і суб'єктивних характеристик професійної діяльності з урахуванням, з одного боку, більш високих вимог, які висувуються до певних індивідуально-психологічних якостей військовослужбовців Національної гвардії України і є професійно важливими для конкретного виду діяльності, а з іншого – необхідності здійснення професійної діяльності в екстремальних умовах.

РОЗДІЛ 3

СЛУЖБОВО-БОЙОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ З РЕАЛІЗАЦІЇ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ

Реалізація спеціальної охоронної функції покладена на такі військові частини: з охорони дипломатичних представництв та консульських установ іноземних держав; з охорони особливо важливих державних об'єктів; із конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних. Особливістю виконання завдань особовим складом цих частин є несення вартової і конвойної служби.

3.1 Професіограма військовослужбовця підрозділу НГУ з охорони особливо важливих об'єктів

Загальна характеристика професійної діяльності

Головні завдання службово-бойової діяльності військовослужбовців Національної гвардії України з охорони особливо важливих об'єктів такі:

- охорона й оборона об'єкта;
- здійснення пропускового режиму працівників на територію (із території) об'єкта;
- контроль за в'їздом (виїздом) транспортних засобів;
- недопущення пронесення (увезення) на територію об'єкта заборонених предметів і матеріалів.

Головні функції службово-бойової діяльності військовослужбовців Національної гвардії України з охорони особливо важливого об'єкта:

- попередження навмисного чи необережного виведення з ладу об'єкта, обладнання, органів керування, комунікацій об'єкта, порушення встановлених правил внутрішнього трудового розпорядку, радіаційної, хімічної та протипожежної безпеки;
- затримання осіб, які намагаються незаконно пронести (винести) матеріальні цінності й заборонені предмети на об'єкт (з об'єкта) охорони;
- контроль працівників об'єкта та інших осіб щодо дотримання встановленого пропускового режиму;
- здійснення огляду автотранспорту з метою недопущення ввезення (вивезення) заборонених предметів;
- затримання і передача взаємодіючим органам осіб, які вчинили протиправні діяння;
- здійснення огляду речей на контрольно-пропускних пунктах, а також огляду транспортних засобів, перевірка відповідності вантажів супроводжувальним документам у разі в'їзду (виїзду) на територію (з території) об'єкта охорони.

Крім основних функціональних обов'язків кожен військовослужбовець військової служби за контрактом з охорони особливо важливого об'єкта під час несення служби повинен:

- володіти оперативною обстановкою на своєму посту (маршруті патрулювання), знати розташування й особливості об'єкта охорони;
- знати розташування сил і засобів у зоні поста;
- знати особливості об'єктів охорони і можливі місця проникнення, приховані підходи й під'їзди до них;
- дотримуватися правил радіообміну і телефонного зв'язку;
- додержуватися законності, ретельно працювати на місці з порушниками пропускнуго режиму та інструкцій;
- доповідати начальникові варту або його помічникові про всі випадки скоєння порушень пропускнуго режиму і необхідність залучення технічної допомоги й аварійних служб;
- не допускати громадян у небезпечну зону;
- у випадках аварій, катастроф, пожеж, стихійних лих та інших надзвичайних подій уживати необхідних заходів із порятунку людей і надання їм першої медичної допомоги, а також з охорони майна, що лишилося без нагляду;
- забезпечувати в межах поста або маршруту спостереження за місцями найбільш імовірного скоєння злочинів, можливої появи й укриття правопорушників;
- вчасно припиняти вчинення громадянами протиправних дій.

Застосування військовослужбовцями фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї регулюються Статутом бойової служби спецчастин.

Санітарно-гігієнічні умови та безпека праці

Переважну частину робочого часу військовослужбовець військової служби за контрактом проводить у закритому приміщенні, здійснюючи огляд персоналу об'єкта, а також огляд автотранспорту на предмет виявлення заборонених предметів на КПП.

Служба в частині організовується цілодобово, одна варта заступає на 12 годин, тобто дві варти на добу. Військовослужбовці можуть бути зібрані за сигналом тривоги, у разі перевірки бойової готовності підрозділів або проведення занять.

До самостійного несення служби допускаються лише підготовлені військовослужбовці, які мають необхідний рівень бойової підготовки, пройшли відповідну тактичну підготовку, отримали табельну вогнепальну зброю і мають відповідний висновок медичної комісії.

Організація і режим праці. Номінально робочий день у частині згідно з розпорядком дня для військовослужбовців, які заступають у варту, розпочинається о 07.10 і закінчується о 21.00. Варта, яка заступає на ніч о 19.15, закінчується о 9.00. Однак в окремих випадках, коли потрібно негайно вирішити службові питання або перевірити бойову готовність підрозділів,

робочий день військовослужбовця може бути ненормованим, чим і спричиняється підвищена нервово-психічна напруженість.

Військовослужбовці зобов'язані проходити обов'язковий щорічний медичний огляд. Командир частини має право притягнути до дисциплінарної відповідальності військовослужбовця, який ухиляється від проходження обов'язкового медичного огляду, порушує вимоги безпеки військової служби (охорони праці), пожежної безпеки.

Перед допуском до виконання службових обов'язків і протягом подальшої роботи військовослужбовці проходять інструктаж із питань охорони праці, пожежної безпеки, надання першої медичної допомоги постраждалим від нещасних випадків і випадків, які можуть статися під час аварій чи пожежі на об'єкті, що охороняється.

Не допускаються до виконання службових обов'язків військовослужбовці, які хворі або перебувають у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння.

Військовослужбовці забезпечуються засобами індивідуального захисту відповідно до норм і табеля належності.

Особи, винні в недотриманні й порушенні вимог безпеки праці, несуть дисциплінарну чи кримінальну відповідальність у порядку й у випадках, передбачених чинним законодавством України.

Вимоги професії до військовослужбовця військової служби за контрактом військових частин з охорони особливо важливих об'єктів

Серед найголовніших якостей військовослужбовців військової служби за контрактом військових частин з охорони особливо важливих об'єктів насамперед виділяють здоровий глузд і зрілість суджень. Мозок військовослужбовці використовують значно частіше, ніж вогнепальну зброю. Уміння планувати свої дії, здібність швидко приймати рішення необхідні військовослужбовцям охорони особливо важливих об'єктів. Рішучість, хороші рефлексії потрібні в 10 % випадків.

Професійно важливі якості військовослужбовця військової служби за контрактом військової частини з охорони особливо важливих об'єктів. До важливих особливостей уваги і спостережливості відносять:

- спроможність тривалий час зберігати стійку увагу, незважаючи на втому і сторонні подразники;
- уміння розподіляти увагу під час виконання кількох дій, функцій, завдань;
- спроможність вести спостереження за підступами до охоронюваного поста, а також за великою кількістю працівників одночасно;
- уміння помічати незначні (малопомітні) зміни об'єктів спостереження;
- уміння концентрувати увагу в процесі пропускного режиму на охоронюваному об'єкті та переносити її на інші об'єкти.

Професійно важливими емоційними і вольовими якостями є:

- емоційна усталеність під час прийняття відповідальних рішень;
- урівноваженість і самовладання в разі конфліктів;

- спроможність тривало зберігати високу активність;
- низька сугестивність, тобто здатність не піддаватися сторонньому впливу, особливо з боку авторитетних осіб;
- спроможність брати на себе відповідальність у складних ситуаціях;
- спроможність об'єктивно оцінювати свої дії, сили й можливості.

Особливості мотивації такі:

- ретельне, чітке виконання своїх службових зобов'язань;
- низький рівень корисливої мотивації;
- дотримання загальноприйнятих норм моралі;
- відсутність адитивних розладів.

Важливі такі особливості інтелекту:

- уміння бачити кілька можливих шляхів і подумки вибрати найефективніший;
- спроможність відтворювати зоровий образ за словесним описом;
- уміння визначати характер інформації, необхідної для прийняття рішень;
- спроможність приймати правильне рішення в разі браку необхідної інформації чи часу на її осмислення;
- уміння співвідносити схеми з реальною обстановкою.

Комунікативні особливості такі:

- наявність навичок вільного спілкування з людьми різного віку, статі, соціального статусу;
- спроможність швидко знайти потрібний тон, доцільну форму спілкування відповідно до психологічного стану й індивідуальних особливостей співрозмовника;
- уміння погоджувати свої дії з діями інших осіб.

Найсуттєвіші особливості пам'яті такі:

- пам'ять на зовнішність і поведінку людини;
- моторна пам'ять;
- зорова пам'ять на обстановку, схеми розташування об'єктів на території, схеми евакуації працівників з об'єкта.

Важливими моторними якостями слід вважати:

- здатність до точних і координованих дій в умовах дефіциту часу і стресу;
- швидко сенсомоторну реакцію.

Вимоги до загальноосвітньої і спеціальної підготовленості

Військовослужбовці підрозділів з охорони особливо важливих об'єктів повинні мати повну середню (професійно-технічну) або вищу освіту, пройти строкову військову службу.

Військовослужбовці проходять загальну і спеціальну професійну підготовку, яка забезпечує їм достатній рівень:

- соціально-правової підготовки;
- психологічної підготовки;
- технічної підготовки;
- тактичної підготовки;

- фізичної підготовки;
- стройової підготовки;
- вогневої підготовки.

Протипоказання до виконання професійних обов'язків

Головні протипоказання такі:

- слабкий тип нервової системи, наявність високої невротизації і психопатизації особистості, підвищена тривога і страх, емоційна неврівноваженість, імпульсивність, низька стресостійкість;
- низькі показники розподілу й концентрації уваги, недостатньо розвинені пам'ять і мислення;
- страх закритих приміщень (клаустрофобія);
- домінування установок на застосування фізичної та вербальної агресії;
- безвідповідальність, легковажність, недисциплінованість;
- відсутність мотивації до служби, нечесність, жадібність;
- пристрасть до алкоголю чи наркотиків.

Нижче наведено психограму кандидатів на військову службу в частини з охорони особливо важливих об'єктів (табл. 3.1).

Т а б л и ц я 3.1

Психограма кандидатів на військову службу в частини з охорони особливо важливих об'єктів

Вимоги професії до індивідуально-психологічних якостей	Професійно важливі якості	Психодіагностичні методики
Особливості уваги й пам'яті	Швидкість переключення уваги, концентрація та стійкість уваги. Обсяг, точність і міцність запам'ятовування зорової і слухової інформації	Коректурна проба "Мнемотест"; додатково тест Дж. Равена
Комунікативні якості й уміння	Комунікативна компетентність; широкий спектр стилів поведінки в конфліктних ситуаціях	Тест Т. Лірі; додатково питальник Р. Кеттелла, СМДО (Л. Собчик)
Професійна мотивація	У мотиваційній структурі особистості провідні мотиви відповідають завданням професійної діяльності, мотиви професійного самовдосконалення, низьке значення корисливої мотивації, відсутність адикцій	Закрита анкета вивчення мотивації професійного вибору кандидатів на службу
Емоційно-вольові якості	Стресостійкість, контрольованість прояву емоцій. Дисциплінованість, відповідальність. Оптимальний рівень тривожності	Тест М. Люшера; додатково 16 PF Р. Кеттелла
Психомоторні особливості	Швидкість сенсомоторної реакції, координованість і чіткість рухів, збереження чіткості й координованості рухів в умовах дефіциту часу	Теплінг-тест "Рефлексометрія"
Інтелектуальні особливості	Здатність до аналізу й узагальнення інформації, гнучкість процесів мислення	Тест Дж. Равена, додатково КОТ

3.2 Професіограма військовослужбовця підрозділу НГУ з охорони дипломатичних представництв і консульських установ іноземних держав

Загальна характеристика професії

Військовослужбовці підрозділу з охорони дипломатичних представництв і консульських установ іноземних держав (ОДПКУІД) виконують такі завдання:

- охорона дипломатичних представництв і консульських установ іноземних держав від будь-якого вторгнення чи заподіяння шкоди та запобігання всякому порушенню спокою чи образі їх гідності;
- участь в охороні громадського порядку поблизу об'єктів, що охороняються, і здійснення режиму допуску до них.

У разі надзвичайних обставин військовослужбовці цих підрозділів залучаються до виконання таких завдань:

- ужиття термінових заходів щодо забезпечення безпеки об'єктів під час групових масових порушень громадського порядку;
- відбиття нападу на об'єкти, що охороняються;
- участь у спеціальних операціях щодо звільнення заручників із числа персоналу;
- охорона дипломатичних представництв і консульських установ іноземних держав під час їх евакуації.

У воєнний час крім зазначених на військовослужбовців цієї категорії покладається виконання таких службово-бойових завдань:

- здійснення охорони місць компактного перебування персоналу представництв, а також супроводження автоколон із вантажем і персоналом представництв, що евакуюються;
- забезпечення охорони приміщень, будівель, квартир та іншого майна представництв після їх евакуації.

Санітарно-гігієнічні умови і безпека праці

Служба в підрозділі з ОДПКУІД здійснюється у складі службових нарядів добовим чергуванням. Військовослужбовці повинні бути готовими до ситуацій збройного нападу на об'єкт. Такі ситуації нерідко загрожують життю та здоров'ю особового складу. Тому вони найбільше піддаються значним нервово-психічним перевантаженням, стресам і психосоматичним захворюванням.

Фактори, що негативно впливають на здоров'я цих військовослужбовців, такі:

- значні фізичні й нервово-психічні перевантаження;
- прийняття відповідальних рішень в умовах дефіциту часу;
- небезпека для життя;
- небезпека для здоров'я;
- негативні емоційні впливи;
- високий темп роботи;
- необхідність підтримувати постійну бойову готовність до дій у надзвичайних умовах.

Незалежно від професійної підготовленості особового складу й наявності в них відповідних професійно важливих якостей дія можливих негативних факторів, до яких відносять безпосереднє протистояння з потенційними злочинцями, переважно, брак часу та інформації, можливе застосування зброї, викликає певні негативні зміни фізичного і, насамперед, психічного стану, що суттєво погіршує ефективність виконання службових завдань і небезпечно впливає на особистість військовослужбовця.

Професійна діяльність також уможлиблює виникнення простудних, серцево-судинних захворювань, хвороб кістково-м'язової системи, нирок, а також травматизм і психічні розлади.

Тому існуючий стан професійної діяльності дає змогу через рівень виробничого травматизму, ризик загибелі військовослужбовців віднести її до групи високого професійного ризику.

Вимоги професії до військовослужбовця підрозділу з охорони дипломатичних представництв і консульських установ іноземних держав

Діяльність військовослужбовців підрозділів з ОДПКУІД напружена і відповідальна, оскільки гіпотетично існують такі ризики: учинення теракту; виникнення міждержавного конфлікту; поранення (або смерть) від злочинців, які проникли на територію об'єкта охорони. Уважність, тактовність, вміння швидко приймати рішення необхідні військовослужбовцям цих підрозділів.

Професійно важливі якості військовослужбовця підрозділу з охорони дипломатичних представництв і консульських установ іноземних держав

До важливих особливостей уваги і спостережливості належать:

- спроможність тривалий час зберігати стійку увагу, незважаючи на втому і сторонні подразники;
- вміння розподіляти увагу під час виконання кількох дій, функцій, завдань;
- вміння концентрувати увагу в процесі пропускового режиму;
- вміння розрізняти особливості обличчя людей інших національностей і рас;
- вміння за візуальними ознаками визначати душевний стан людини, наявність у неї зброї, заборонених речовин (вибухівки, отруйних речовин).

Комунікативні особливості такі:

- навички вільного спілкування з людьми різного віку, статі, національності та громадянства;
- спроможність швидко знайти потрібний тон, доцільну форму спілкування залежно від психологічного стану та індивідуальних особливостей співрозмовника;
- вміння спілкуватись у конфліктних ситуаціях;
- вміння визначати ситуації маніпулювання в процесі спілкування;
- вміння виявляти тактовність і наполегливість у спілкуванні з особами з високим соціальним статусом;
- контроль голосової експресії та міміки.

Професійно важливі емоційні і вольові якості такі:

- емоційна усталеність під час прийняття відповідальних рішень;
- урівноваженість і самовладання в разі конфліктів;
- низька сугестивність, тобто спроможність не піддаватися сторонньому впливу, особливо з боку авторитетних осіб;
- дисциплінованість, відповідальність, принциповість;
- спроможність об'єктивно оцінювати свої дії, сили й можливості.

Особливості мотивації такі:

- сумлінне ставлення до своїх обов'язків, ретельне й чітке їх виконання;
- розвинене почуття обов'язку;
- повага до державного устрою країни, політична свідомість;
- дотримання загальноприйнятих норм моралі, толерантність до традицій інших країн.

Серед особливостей інтелекту визначаються такі:

- здатність відтворювати зоровий образ за словесним описом;
- здатність приймати правильне рішення за браком необхідної інформації чи часу на її осмислення;
- загальна ерудованість із питань традицій і релігії;
- уміння висловити думку чітко, лаконічно, тактовно; великий словниковий запас.

Найсуттєвіші особливості пам'яті:

- пам'ять на зовнішність і поведінку людини;
- моторна пам'ять.

Важливими моторними якостями слід вважати:

- точність і координованість рухів в умовах дефіциту часу та стресу;
- швидку сенсомоторну реакцію.

Вимоги до загальноосвітньої і спеціальної підготовленості

Відповідно до вимог Міністерства оборони України, МВС України, командувача Національної гвардії України проходити військову службу можуть громадяни, які мають повну середню або вищу освіту.

Військовослужбовець підрозділу з охорони дипломатичних представництв і консульських установ іноземних держав повинен мати достатній обсяг знань, зокрема таких:

- засади загального та службового етикету, професійної етики;
- основи конституційного ладу України, місце, роль і значення Національної гвардії України в суспільстві;
- політика держави щодо забезпечення законності і правопорядку;
- сутність соціально-політичних процесів і закономірностей їх розвитку в умовах становлення правової держави в Україні;
- соціально-економічні, політичні, соціально-психологічні, кримінологічні та інші чинники, що впливають на стан правопорядку й законності;
- основні характеристики злочинності як соціального явища, системи заходів щодо запобігання їй;

– місце Національної гвардії України в системі органів державної влади, їх правовий статус;

– сучасні форми, методи, засоби і прийоми службово-бойової діяльності.

Визначають такі *основні протипоказання до служби в підрозділах з ОДПКУД*:

– недисциплінованість, відсутність почуття обов'язку та відповідальності;

– брак тактовності, уміння спілкуватися з людьми різного соціального статусу;

– невміння переборювати страх під час дій у складних умовах;

– нездатність до взаємодії з іншими людьми під час виконання спільної роботи;

– неспроможність прогнозувати розвиток подій, брати до уваги ймовірність зміни ситуації;

– невміння швидко приймати оптимальне рішення в ситуації, яка змінюється;

– недостатній рівень освітньої і спеціальної підготовки, нездатність до професійного навчання і відсутність необхідних показників таких психічних процесів, як пам'ять, увага, логічне мислення, емоційна стійкість.

Наведемо психограму кандидатів на військову службу в частини з охорони дипломатичних представництв і консульських установ іноземних держав (табл. 3.2).

Т а б л и ц я 3.2

Психограма кандидатів на військову службу в частини з охорони дипломатичних представництв і консульських установ іноземних держав

Вимоги професії до індивідуально-психологічних якостей	Професійно важливі якості	Психодіагностичні методики
Особливості уваги й пам'яті	Швидкість переключення уваги, концентрація та стійкість уваги. Обсяг, точність і тривалість запам'ятовування зорової та слухової інформації	Коректурна проба "Мнемотест"; додатково тест Дж. Равена
Комунікативні якості й уміння	Комунікативна компетентність; комунікативна, етнічна, расова толерантність, неконфліктність	Методика діагностики загальної комунікативної толерантності; додатково питальник Р. Кеттелла, СМДО (Л. Собчик)
Професійна мотивація	У мотиваційній структурі особистості провідні мотиви відповідають завданням професійної діяльності, мотиви професійного самовдосконалення, почуття патріотизму, обов'язку, відсутність адикцій	Закрита анкета вивчення мотивації професійного вибору кандидатів на службу
Емоційно-вольові якості	Стресостійкість, контрольованість прояву емоцій. Дисциплінованість, відповідальність. Оптимальний рівень тривожності	Тест М. Люшера; додатково 16 PF Р. Кеттелла

Вимоги професії до індивідуально-психологічних якостей	Професійно важливі якості	Психодіагностичні методики
Психомоторні особливості	Швидкість сенсомоторної реакції, координованість і чіткість рухів, збереження чіткості й координованості рухів в умовах дефіциту часу	Теппінг-тест “Рефлексометрія”
Інтелектуальні особливості	Здатність до аналізу та узагальнення інформації, гнучкість процесів мислення, загальна ерудованість	Тест Дж. Равена; додатково КОТ

3.3 Професіограма військовослужбовця підрозділу НГУ з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних

Загальна характеристика професійної діяльності

До головних службово-бойових завдань, які виконують частини й підрозділи Національної гвардії України з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних, відносять:

- конвоювання осіб, які утримуються під вартою, зі слідчих ізоляторів, місць тимчасового утримання, виправно-трудоустанов і в'язниць згідно із заявками прокуратури, судів, органів (установ) внутрішніх справ та Служби безпеки України на засідання Верховного Суду, обласних, міських і військових судів, їх виїзні сесії;

- охорона цих осіб під час судового засідання, а також конвоювання до інших слідчих ізоляторів, в'язниць, на пункти обміну з плановими вартами, із місць тимчасового розміщення затриманих до слідчих ізоляторів плановими залізничними маршрутами;

- конвоювання з установ-поселень засуджених за вироком суду для відбування покарання в установи виконання покарань, що перебувають під охороною, а також осіб, які вчинили в установах-поселеннях злочини і яких у зв'язку з цим переводять до слідчих ізоляторів;

- охорона об'єктів, військових вантажів у процесі перевезення, баз і складів військового й матеріально-технічного забезпечення Міністерства внутрішніх справ України.

Вони також можуть залучатися до участі в охороні громадського порядку та боротьбі зі злочинністю.

Санітарно-гігієнічні умови та безпека праці

Значна частина робочого часу цих військовослужбовців проходить у закритому приміщенні. Їхня робота малорухома, але напружена.

Серед осіб, які конвоюються, досить багато таких, хто хворіє на сухоти, гепатит тощо або має психопатичні риси і провокує конфлікт. Військовослужбовці повинні бути готовими до ситуацій нападу на них чи особу, яку конвоюють. Такі ситуації можуть загрожувати життю і здоров'ю особового складу. Тому ця категорія військовослужбовців понад усе піддається

значним нервово-психічним перевантаженням, стресам і психосоматичним захворюванням.

Фактори, що негативно впливають на здоров'я цих військовослужбовців, такі:

- значні нервово-психічні перевантаження;
- небезпека для життя;
- небезпека для здоров'я;
- негативні емоційні впливи;
- неможливість відреагувати на накопичені негативні емоції дією;
- необхідність підтримувати постійну бойову готовність до дій у ситуаціях утечі або нападу.

Професійна діяльність також уможлиблює виникнення інфекційних, серцево-судинних захворювань, а також психічні розлади. Тому до несення служби допускаються лише підготовлені військовослужбовці, які мають необхідний рівень службово-бойової підготовки, та емоційно стійкі.

Військовослужбовці повинні проходити обов'язковий щорічний медичний огляд.

Вимоги професії до військовослужбовця підрозділу конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних

Виконання своїх функціональних обов'язків вимагає від військовослужбовців цієї категорії таких психологічних якостей, умінь і властивостей:

- а) підвищена відповідальність за свої дії, за прийняття рішення;
- б) постійна готовність до ситуацій силового (а інколи й застосування вогнепальної зброї) протистояння з підконвойною особою;
- в) здатність до виконання професійних завдань у ситуаціях, що характеризуються ризиком і небезпекою для життя та здоров'я;
- г) здатність військовослужбовців до інтенсивної комунікації як із цивільними, так із асоціальними та кримінально-орієнтованими особами;
- д) постійна інтелектуальна активність (аналіз ситуації та інформації, що швидко змінюються або можуть змінитися, необхідність приймати рішення в умовах обмеженого часу);
- е) здатність витримувати тривале емоційне навантаження, тривожність, страх, невизначеність; достатня психофізіологічна витривалість у зв'язку з ненормованим (нефіксованим) робочим днем, нічною службою після виснажливого робочого дня та ін.;

ж) кмітливність у встановленні вербальних контактів, уміння приховувати власні наміри під час проведення пошукових дій з іншими людьми.

Особи, які безпосередньо виконують службово-бойові завдання з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних, мають бути схильними до розумного ризику, бо відсутність елементів ризику сама по собі часто унеможливує успішне виконання зазначеного завдання.

Під час опитування конвойованого військовослужбовця повинен бути готовим до психологічного впливу на нього.

Головні професійно важливі якості, необхідні військовослужбовцеві підрозділу з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних

Комунікативні якості й уміння:

- здатність налаштувати конвойованих на безумовне виконання правил конвоювання, викликати стосовно себе почуття покори;
- уміння швидко і правильно вибрати форму взаємин залежно від психологічного стану та індивідуальних якостей особи, яка підлягає конвоюванню (етапуванню);
- здатність і вміння відстояти власну думку.

Інтелектуальні якості:

- уміння аналізувати інформацію, виділяти з отриманої інформації ту, яка необхідна для виконання завдання;
- здатність визначати кілька можливих варіантів виконання одного й того самого завдання, вибрати найефективніші заходи для його виконання;
- уміння приймати правильне рішення за мінімуму інформації, правильно визначати напрямок діяльності;
- відчуття наявності проблеми там, де здавалося б, уже все вирішено;
- здатність розглядати проблеми з кількох різних позицій, уміння уявити й осмислити ситуацію.

Особливості пам'яті:

- здатність утримувати інформацію, необхідну для аналізу;
- уміння точно й безпомилково відтворювати одержану інформацію.

Особливості уваги:

- уміння помічати незначні деталі в поведінці осіб;
- уміння помічати зміни в зовнішніх проявах поведінки конвойованого;
- уміння переключати увагу з одного об'єкта, виду діяльності на інший;
- здатність тривалий час підтримувати стійку увагу, незважаючи на втому і сторонні подразники;
- уміння водночас із концентрацією уваги на одному об'єкті помічати те, що змінюється навколо.

Вольові якості:

- здатність брати на себе відповідальність у складних і небезпечних ситуаціях;
- здатність адекватно оцінювати власні можливості, сили й досягнення;
- наполегливість у подоланні труднощів;
- дисциплінованість, відповідальність.

Емоційні особливості:

- урівноваженість і самовладання в конфліктних ситуаціях;
- емоційна стійкість під час прийняття відповідальних рішень.

Моторні якості:

- здатність швидко діяти в умовах дефіциту часу;
- швидка сенсомоторна реакція.

Мотиваційна сфера (несприятливі показники прогнозу):

- несхильність до ризикованості й аутоагресії (почуття провини);

- перевага виробничої мотивації над споживацькими мотивами;
- інтернальність.

Вимоги до загальноосвітньої і спеціальної підготовленості

Військовослужбовці підрозділів конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних повинні мати повну середню або вищу освіту, пройти строкову військову службу.

Військовослужбовці цих підрозділів постійно перебувають у контакті з особами, які вчинили злочин і є соціально небезпечними. Особливо небезпечні особи, засуджені до довічного ув'язнення, та особи, які вчинили насильницькі злочини. Це потребує від особового складу якісного рівня професійно-психологічної, фізичної, вогневої підготовки.

Серед основних протипоказань до служби в підрозділах конвоювання та екстрадиції визначають такі:

- схильність до ризику, імпульсивність;
- некритичність до власних умінь, знань, фізичної підготовки;
- схильність до відкритої агресивної поведінки;
- не вміння переборювати страх у складних умовах, зависока тривожність;
- нездатність взаємодіяти з іншими людьми під час виконання спільної роботи;
- неспроможність прогнозувати розвиток подій, брати до уваги ймовірність зміни ситуації;
- не вміння швидко приймати оптимальне рішення в ситуації, що змінюється;
- недостатній рівень інтелекту, освітньої та спеціальної підготовки.

Наведемо психограму кандидатів на військову службу в підрозділи (табл. 3.3).

Т а б л и ц я 3.3

Психограма кандидатів на військову службу в підрозділи конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних

Вимоги професії до індивідуально-психологічних якостей	Професійно важливі якості	Психодіагностичні методики
Комунікативні якості й уміння	Комунікативна компетентність; уміння переконувати, відстоювати власну думку, контроль вербальної агресивності	Питальник Р. Кеттелла; Тест Т. Лірі; Тест руки Е. Вагнера
Інтелектуальні особливості	Здатність до аналізу та узагальнення інформації, гнучкість процесів мислення, уміння виділяти проблему, здатність працювати з недостатньою інформацією, уміння бачити альтернативне рішення	Тест Дж. Равена; додатково КОТ, шкала В питальника Р. Кеттелла
Особливості уваги й пам'яті	Швидкість переключення уваги, концентрація та стійкість уваги. Розвинена оперативна пам'ять, точність відтворення інформації	Коректурна проба "Мнемотест"; Методика вивчення оперативної пам'яті

Кінець табл. 3.3

Вимоги професії до індивідуально-психологічних якостей	Професійно важливі якості	Психодіагностичні методики
Емоційно-вольові якості	Відповідальність, наполегливість, адекватність самооцінки. Дисциплінованість, відповідальність. Оптимальний рівень тривожності	Тест М. Люшера; Питальник Р. Кеттелла
Психомоторні особливості	Швидкість сенсомоторної реакції, координованість і чіткість рухів, збереження чіткості й координованості рухів в умовах дефіциту часу	Теплінг-тест “Рефлексометрія”
Професійна мотивація	Несхильність до ризику, перевага виробничої мотивації над споживчою, інтернальний локус контролю	Методика вивчення схильності до ризику “Локус контролю”; Методика В. Мільмана

Перелік джерел посилання

1. Автоматизований психодіагностичний комплекс визначення професійної придатності кандидатів на військову службу у внутрішні війська МВС України і навчання у вищі військові навчальні заклади МВС України : монографія / І. В. Воробйова, І. І. Приходько, С. Т. Полторак та ін. Харків : Акад. ВВ МВС України, 2012. 297 с.
2. Александров Д. О. Психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності працівників ОВС (професійно-психологічна підготовка працівників оперативних підрозділів) / Д. О. Александров та ін. Київ, 2002. 107 с.
3. Анохин П. К. Принципы системной организации функций. Москва : Наука, 1973. С. 5–61.
4. Антипов В. В. Психофизиологическая адаптация к экстремальным ситуациям. Москва : ВЛАДОС-пресс, 2004. 173 с.
5. Ануфрієв М. І. Професіографічна характеристика основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України (кваліфікаційні характеристики професій, професіограми основних спеціальностей) : довід. посіб. / М. І. Ануфрієв та ін. Київ : МВС України; КІВС, 2003. 80 с.
6. Анцыферова Л. И. О динамическом подходе к психологическому изучению личности. *Психологический журнал*. 1980. № 2. С. 52–60.
7. Бандурка А. М. Психология управления / А. М. Бандурка, С. П. Бочарова, Е. В. Землянская. Харьков : Фортуна-пресс, 1998. 464 с.
8. Барко В. І. Професіографічний опис основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України : практич. посіб. / В. І. Барко та ін. Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ, ДП “Друкарня МВС”, 2007. 100 с.
9. Барко В. І. Професійний відбір кадрів до органів внутрішніх справ (психологічний аспект) : монографія. Київ : Ніка-Центр, 2002. 296 с.
10. Бодров В. А. Информационный стресс : учеб. пособие для вузов. Москва : ПЭР СЭ, 2000. 352 с.
11. Бодров В. А. Психология профессиональной деятельности : Теоретические и прикладные проблемы. Москва : Институт психологии РАН, 2006. 623 с.
12. Бодров В. А. Психология профессиональной деятельности. Теоретические и прикладные проблемы : монография. Москва : Институт психологии РАН, 2006. 623 с.
13. Бодров В. А. Психология профессиональной пригодности : учеб. пособ. для вузов. 2-е изд. Москва : ПЭР СЭ, 2006. 511 с.
14. Бодров В. А. Развитие системного подхода в исследованиях профессиональной деятельности. *Психологический журнал*. 2007. Т. 28. № 3. С. 23–28.
15. Вареник В. В. Інженерно-психологічне забезпечення професійного відбору до Державної пожежної охорони України : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.03. Київ, 2001. 16 с.

16. Галактионов А. И., Вавилов В. А. Анализ и организация операторской деятельности. *Психологический журнал*. 1992. № 3. С. 14–24.
17. Гонтаренко Л. О. Професіографічний аналіз діяльності працівників чергово-диспетчерської служби екстреного виклику МНС України : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.09. Харків, 2008. 23 с.
18. Гуревич К. М., Раевский А. М. Личность как объект психологической диагностики. *Психологический журнал*. Москва, 2001. Т. 22. № 5. С. 29–37.
19. Деркач А. А., Зазыкин В. Г. Акмеология : учеб. пособие. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 256 с.
20. Деркач А. А., Зазыкин В. Г., Синягин Ю. В. Мониторинг личностно-профессионального развития в системе подготовки и переподготовки государственных служащих. Москва : РАГС, 1999. 141 с.
21. Деркач А. А., Зазыкин В. Г. Профессионализм деятельности в особых и экстремальных условиях. Москва : РАГС, 1998. 178 с.
22. Деркач А. А., Огнев А. С., Гончаров Ю. Н. Психодиагностика и акмеография. Воронеж : МОДЭК, 1997. 217 с.
23. Деркач А. А., Казаков Ю. Н., Черняева В. В. Оптимизация устойчивости психического здоровья государственных служащих к экстремальным ситуациям. Ростов на Дону : СКАГС, 2008. 223 с.
24. Екстремальна психологія : підручник / за заг. ред. проф. Тімченка О. В. Київ : ТОВ “Август Трейд”, 2007. 502 с.
25. Єщенко В. І. Обґрунтування психофізіологічних критеріїв професійного відбору лікарів до служби в Збройних Силах : автореф. дис. ... канд. мед. наук : спец. 14.02.01. Київ, 2007. 22 с.
26. Желого А. М. Соціально-психологічні детермінанти професійного становлення командира підрозділу внутрішніх військ МВС України : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.09. Харків, 2014. 24 с.
27. Зеер Э. Ф. Психология профессий. Екатеринбург : Деловая книга, 2003. 336 с.
28. Иванова Е. М. Основы психологического изучения профессиональной деятельности. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1987. 208 с.
29. Ильин Е. П. Сущность и структура мотива. *Психологический журнал*. 1995. № 2. С. 45–46.
30. Ірхіна С. М. Профорієнтація та професійно-психологічний відбір в органах внутрішніх справ України : навч. посіб. Київ : РВЦК КНУВС, ДП “Друкарня МВС”, 2007. 92 с.
31. Казміренко Л. І., Андросюк В. Г., Абрамян В. Ц. Психологічне забезпечення діяльності працівників міліції під час проведення масових спортивних заходів : навч. посіб. Чернівці, 2010. 64 с.
32. Кальчук О. С. Мотивація до професійної діяльності військовослужбовців-жінок у Державній прикордонній службі України : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.09. Хмельницький, 2009. 18 с.
33. Карпіловська, С. Я., Мітельман Р. Й., Синівський В. В. та ін. Основи професіографії : навч. посіб. Київ : МАУП, 1997. 148 с.

34. Клименко А. И. Практика тестирования : сб. ст. / сост. Ю. Н. Банников. Москва : Профиздат, 1991. 80 с.
35. Климов Е. А. Основы психологи : учебник для вузов. Москва : Культура и спорт, ЮНИТИ, 1997. 295 с.
36. Климов Е. А., Носкова О. Г. История психологии труда в России : учеб. пособие. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1992. 221 с.
37. Ковальчук О. П. Психологічні особливості професійної мотивації офіцерів Повітряних Сил Збройних Сил України : дис. ... д-ра психол. наук : спец. 19.00.09. Київ, 2013. 198 с.
38. Кокун О. М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності : монографія. Київ : Міленіум, 2004. 265 с.
39. Конопкин О. А. Психологические механизмы регуляции деятельности. Москва : Наука, 1980. 255 с.
40. Корольчук В. М. Психологія стресостійкості особистості : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : спец. 19.00.01. Київ, 2009. 40 с.
41. Кретчак О. М. Психологічний аналіз професійної діяльності міліціонерів ДСО при МВС України та визначальні умови її удосконалення : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.06. Київ, 2003. 17 с.
42. Кучеренко Н. С. Психологічне забезпечення службово-бойової підготовки майбутніх офіцерів технічного профілю Національної гвардії України : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.09. Харків, 2016. 24 с.
43. Лаптев Л. Г., Маркитан Р. В., Хоменко И. Е. и др. Воинский труд: наука, искусство, призвание. Москва : Совершенство, 1998. 480 с. С. 8–9.
44. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва : Наука, 1977. 304 с.
45. Лишин О. В. Понятие “направленность личности” в отечественной и мировой психологии. *Мир психологии*. 2008. № 2 (54). С. 175–185.
46. Ломов Б. Ф. К проблеме деятельности в психологии. *Психологический журнал*. 1981. Т. 2. №. 5. С. 3–22.
47. Макаренко Н. В. Теоретические основы и методики профессионального психологического отбора военных специалистов. Київ : Сент-Жак, 1996. 336 с.
48. Маклаков А. Г. Военная психология : учеб. для вузов. Санкт-Петербург : Питер, 2005. 464 с.
49. Маркова А. К. Психология профессионализма. Москва : Международный гуманитарный фонд “Знание”, 1996. 312 с.
50. Маслова М. Г., Тракалюк О. Л., Дебреньюк А. П., Володарський В. Л. Значення психологічного (психофізіологічного) вивчення військового керівника для вирішення питань кадрового менеджменту у Збройних Силах України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Київ, 2010. Вип. 24–25. С. 112–114.

51. Миронець С. М., Тімченко О. В. Негативні психічні стани рятувальників в умовах надзвичайної ситуації : монографія. Київ : Консультант, 2008. 232 с.
52. Мордюшенко С. М. Професіографічний аналіз діяльності кінологів-рятувальників МНС : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.09. Київ, 2013. 24 с.
53. Овчаренко Ю. О. Психологічні особливості професійної самосвідомості військовослужбовців військ протиповітряної оборони Збройних Сил України : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.09. Хмельницький, 2004. 17 с.
54. Основы инженерной психологии : учебник для техн. вузов / Б. А. Душков, Б. Ф. Ломов, В. Ф. Рубахин и др. ; под ред. Б. Ф. Ломова. 2-е изд. Москва : Высш. шк., 1986. 448 с.
55. Погодин Ю. И., Новиков В. С., Боченков А. А. Психофизиологическое обеспечение профессиональной деятельности военнослужащих. *Военно-медицинский журнал*. 1998. № 11. С. 27–35.
56. Практикум по дифференциальной психодиагностике профессиональной пригодности / под ред. В. А. Бодрова. Москва : ПЭР СЭ, 2003. 768 с.
57. Приходько І. І. Засади психологічної безпеки персоналу екстремальних видів діяльності : монографія. Харків : Акад. ВВ МВС України, 2013. 745 с.
58. Приходько І. І. Професійний психологічний відбір майбутніх офіцерів внутрішніх військ МВС України : монографія. Харків : Акад. ВВ МВС України, 2008. 190 с.
59. Проблемы космической биологии / Акад. наук СССР, Отд. физиологии ; под ред. А. М. Уголева. Москва : Наука. Т. 59 : Космическая иммунология / И. В. Константинова; [отв. ред. Р. В. Петров]. 1988. 288 с.
60. Психологический словарь / под ред. В. П. Зинченко, Б. Г. Мещерякова. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Педагогика-Пресс, 1997. 440 с.
61. Психология профессиональной деятельности / под ред. А. А. Деркач. Москва : РАГС, 2004. 342 с.
62. Психология труда : учебник / под ред. А. В. Карпова. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Юрайт, 2016. 364 с.
63. Психологічні засади ефективності службово-бойової діяльності військовослужбовців військової служби за контрактом Національної гвардії України : монографія / Я. В. Мацегора, І. В. Воробйова, І. І. Приходько та ін. 2-ге вид. ; за заг. ред. проф. Приходька І. І. Харків : НА НГУ, 2016. 314 с.
64. Рабочая книга практического психолога : пособие для специалистов, работающих с персоналом / под ред. А. А. Бодалева, А. А. Деркача, Л. Г. Лаптева. Москва : Изд-во Института психотерапии, 2001. 640 с.
65. Рабочая книга практического психолога : Технология эффективной профессиональной деятельности (пособие для специалистов, работающих с персоналом). Москва : ИД “Красная площадь”, 1996. 400 с.

66. Райскуп Я. Психологическая профессиография. *Психология труда*. Москва : Профиздат, 1979. С. 44–62.
67. Романенко О. В. Особистість та професійна діяльність практичного психолога ОВС : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.06 / О. В. Романова. Харків, 2007. 22 с.
68. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. Человек и мир. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 512 с.
69. Слостенин В. А., Каширин В. П. Психология и педагогика : учеб. пособие. 8-е изд. Москва : Академия, 2010. 480 с.
70. Снісаренко А. Г. Професіографічний аналіз діяльності начальників караулів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.09. Харків, 2011. 23 с.
71. Сохадзе Д. І. Професійний психологічний відбір кандидатів для комплектування підрозділів миротворчих сил : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.09. Харків, 2004. 18 с.
72. Ставицький О. М. Теоретичні та методичні засади професійного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників : дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.07. Хмельницький, 2015. 528 с.
73. Гарнавська Н. П. Профілактична діяльність вихователя приймальника-розподільника для неповнолітніх МВС України та психологічні засади її удосконалення : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.06. Київ, 2007. 19 с.
74. Товма М. І. Психологічні умови формування професійних якостей майбутніх командирів спеціальних підрозділів у процесі професіоналізації (на прикладі підрозділів з охорони дипломатичних представництв та консульських установ іноземних держав) : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.09. Харків, 2010. 21 с.
75. Толочек В. А. Акмеология и смыслы жизни человека в период кризиса общества. *Мир психологии*. 2001. № 2. С. 140–149.
76. Толочек В. А. Современная психология труда : учеб. пособие. Санкт-Петербург : Питер, 2006. 479 с.
77. Физиология трудовой деятельности : сборник научных статей / под ред. В. И. Медведева. Санкт-Петербург : Наука, 1993. 522 с.
78. Філіппов С. О. Психологічні особливості професійної діяльності офіцерів-оперативників Державної прикордонної служби України : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.09. Хмельницький, 2004. 17 с.
79. Шадриков В. Д. Психология деятельности и способности человека : учеб. пособие. 2-е изд. Москва : ИК “Логос”, 1996. 320 с.
80. Шадриков В. Д. Психологический анализ деятельности как системы. *Психологический журнал*. 1980. Т. 1. № 3. С. 33–46.
81. Юр'єва Н. В. Мотиваційні ресурси стресостійкості військовослужбовців підрозділів Національної гвардії України з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.09. Харків, 2015. 26 с.

Д о д а т к и

Д о д а т о к А1

Акмеограма офіцера-організатора (військового менеджера) тилового забезпечення військової частини НГУ

Вивчення професійної діяльності офіцера-організатора тилового забезпечення військової частини НГУ показало, що для неї характерне таке різноманіття виконуваних ним завдань: організаційно-управлінських, економічних, психолого-педагогічних, військово-прикладних тощо. Вони спрямовані на створення ефективно функціонуючої інфраструктури військової частини й оптимальне забезпечення її життєдіяльності, підтримання особовим складом високого ступеня боєздатності підрозділів до виконання поставлених перед ними завдань, збереження здоров'я військовослужбовців і підтримання військової дисципліни. На підставі отриманих результатів виявлено основні види професійної діяльності офіцера-організатора тилового забезпечення військової частини НГУ:

- організаційно-управлінська;
- економічна;
- психолого-педагогічна;
- творчо-інноваційна.

Офіцер-організатор тилового забезпечення військової частини НГУ діє за сучасними економічними принципами, відповідно до головних положень законодавства України, загальновійськових статутів ЗСУ, наказів, нормативних і керівних документів Міністра внутрішніх справ і командувача НГУ, використовуючи сучасну техніку й передові технології, ураховуючи психологічні й соціальні особливості військового колективу. Він уповноважений самостійно приймати рішення в межах своєї компетенції, розпоряджатися матеріальними засобами, заохочувати сумлінних виконавців, виносити стягнення за різні порушення трудової і військової дисципліни тощо.

У результаті проведених досліджень змісту професійної діяльності офіцера-організатора тилового забезпечення виявлено, що в систему організації тилового забезпечення військової частини НГУ входять такі компоненти: організація роботи служби паливно-мастильних матеріалів, продовольчої, речової і квартирно-експлуатаційної служб частини.

На підставі отриманих результатів виявлено, що в професійній діяльності офіцера тилового забезпечення переважним є організаційно-управлінський компонент. У зв'язку з цим йому необхідно вміти оперативно виконувати поставлені завдання у звичайних та екстремальних умовах, вивчати обстановку і приймати правильні рішення, планувати і продуктивно здійснювати практичну діяльність у конкретній ситуації відповідно до нормативно-правових і регламентуючих документів, аналізувати результати праці, коригувати військово-професійну діяльність і добиватися її раціоналізації. Причому широкий кругозір, спеціальні знання і їх уміле застосування на практиці є

необхідною передумовою успішності професійної діяльності сучасного офіцера-організатора тилового забезпечення військової частини НГУ.

Аналіз функціональних обов'язків, професійно-рольових характеристик і виявленої структури професійної діяльності офіцера тилового забезпечення дозволив визначити необхідні для цього виду діяльності професійно важливі якості. Через специфіку праці фахівця цього профілю на перше місце необхідно поставити організаторські здібності. Вони виявляються у професійній компетентності й діловитості, умінні планувати й організовувати роботу свою і підлеглих, чітко і продумано розподіляти час, сили й засоби для вирішення поставлених завдань, акцентувати увагу на головному, не випускаючи з уваги другорядне.

У професії офіцера-організатора тилового забезпечення НГУ обов'язковою умовою для здійснення економічної діяльності має бути певний рівень розвитку аналітико-конструктивного мислення та основних видів пам'яті (довгострокової, короткочасної і оперативної). Ці професійно важливі якості йому потрібно розвивати для того, аби твердо засвоювати і творчо застосовувати передові технології праці, швидко й точно запам'ятовувати і відтворювати достатній обсяг інформації для ефективної праці, легко й вільно переносити набутий досвід у сучасні умови й на нові види діяльності з тилового забезпечення військової частини НГУ, роботу в різних військових колективах.

Офіцеру тилового забезпечення необхідна така специфічна організаторська якість, як організаторське передбачення, тобто здатність швидко і глибоко розуміти психологічні особливості іншої людини, вміння змінювати тон і форму спілкування, засоби й мотиви дії. Офіцер, який має організаторське передбачення, може визначати професійно важливі якості і здібності підлеглого, легко підмічати зміни взаємовідносин у військовому колективі, вміння групувати й організовувати людей залежно від їхніх симпатій і антипатій.

Водночас офіцера-організатора тилового забезпечення мають характеризувати висока працездатність, активність, ініціативність, самостійність, спостережливість, наполегливість, здатність до мобілізації діяльності в умовах, які швидко й постійно змінюються. Для виконання професійних обов'язків в екстремальних умовах він повинен мати добрі адаптивні здібності, нервово-психічну стійкість, високий рівень фізичної підготовленості, дисциплінованість, здатність швидко приймати правильні рішення і координувати діяльність підлеглих у їх реалізації за будь-яких умов.

До основних видів професійної діяльності офіцера-організатора тилового забезпечення військової частини НГУ належить психолого-педагогічна діяльність. Одне з головних завдань полягає у зміцненні військової дисципліни й поліпшенні морально-психологічного стану підлеглих у різних умовах військової праці, а також навчання особового складу служби тилового забезпечення зі спеціальної підготовки, з експлуатації технологічного устаткування, обліку та зберігання матеріальних засобів, технології приготування їжі тощо. Для вирішення цих завдань військовому менеджеріві

необхідно знати головні заходи й алгоритм проведення морально-психологічного забезпечення особового складу служб тилу, методично правильно передавати необхідні знання, формувати вміння й навички з тилового забезпечення військ і зуміти зацікавити тих, хто навчається.

На підставі результатів проведеного дослідження виявлено найбільш значущі професійно важливі якості для оптимальної професійної діяльності офіцера-організатора тилового забезпечення військ (військового менеджера), які отримали найвищі рангові оцінки. Умовно їх було об'єднано в чотири групи:

– *організаційно-управлінські якості*: організаторські здібності, активність, ініціативність, мобільність, наполегливість, спостережливість, вимогливість, самостійність, відповідальність, дисциплінованість, чітка позиція у формулюванні завдань і постійна залученість до процесу їх вирішення, об'єктивність оцінки результатів праці;

– *інтелектуальні якості*: високий рівень розвитку когнітивних здібностей, довгострокової пам'яті, стійкості уваги; аналітико-конструктивний тип мислення, широке володіння загальними і спеціальними знаннями, здатність до швидкого й ефективного навчання;

– *психофізіологічні якості*: висока адаптивність до діяльності в різних умовах, нервово-психічна стійкість, витривалість, оптимальний рівень фізичної підготовленості;

– *педагогічні якості*: психолого-педагогічна ерудиція, комунікативні якості, схильність до роботи з людьми, тактовність, авторитетність, високі моральні якості, здатність до переконання підлеглих.

На підставі проведеного дослідження була розроблена акмеограма офіцера-організатора тилового забезпечення військ (військового менеджера), що являє собою системно-структурну модель професійної діяльності (див. табл. А1).

Таким чином, розроблена акмеограма офіцера-організатора тилового забезпечення військ (військового менеджера), на наш погляд, дозволить оптимізувати процес професійного психологічного відбору військових фахівців із цієї спеціальності з огляду на виявлені при цьому необхідні для діяльності професійно важливі якості, акмеологічні інваріанти, що дають можливість досягти високих результатів у праці, а також визначити психологічні якості, які негативно впливають на ефективність професійної діяльності.

Акмеограма офіцера-організатора (військового менеджера)

Мета: Ефективне функціонування системи тилового забезпечення

Пор. №	Об'єктивні характеристики діяльності			Суб'єктивні	
	Завдання	Соціально-психологічні функції	Результати праці	Професійно-рольові	
				Знання	Уміння
1	2	3	4	5	6
Методологія професійної діяльності офіцера-організатора (військового)					
1	Постійне вдосконалення методів професійної діяльності військового менеджера	Чітке розуміння мети, соціального замовлення на професію військового менеджера	Визначення основних напрямків роботи, виявлення ключових проблем і використання оптимальної технології професійної діяльності військового менеджера	Концепції діяльності, основ акмеології та інших дисциплін, що формують світоглядний рівень особистості	Виявляти головну проблему в різних умовах діяльності, визначати шляхи її вирішення
		Прийняття рішень, розроблення системи професійних завдань, організація їх вирішення в реальних умовах, систематизація, узагальнення й коригування результатів праці	Розв'язання конкретних професійних практичних завдань	Теоретичних основ військового менеджменту й алгоритму їх застосування в різних умовах	Вибирати найефективніші методи вирішення конкретних професійних завдань, реалізувати оптимальні технології діяльності, об'єктивно оцінювати результати праці
2	Підтримання в постійній бойовій і мобілізаційній готовності служби тилу	Розроблення планів із бойової підготовки та системи заходів забезпечення мобілізаційної готовності служби тилу, організація й контроль їх виконання	Відповідність вимогам ступенів бойової й мобілізаційної готовності служби тилового забезпечення військової частини НГУ в сучасних умовах	Основ організації і тактики тилового забезпечення в мирний і особливий час, вимог керівних документів	На високому рівні виконувати професійні обов'язки в будь-яких умовах (складних клімато-географічних, дефіциту часу, під час виконання спеціальних службово-бойових завдань тощо)

Т а б л и ц я 2.1

тилового забезпечення частин Національної гвардії України
військової частини Національної гвардії України

характеристики				
характеристики	Професійно важливі якості			Психологічні якості, що негативно впливають на ефективність професійної діяльності
Навички	Індивідуальні якості	Професійні якості	Акмеологічні інваріанти	
7	8	9	10	11
менеджера) тилового забезпечення частини Національної гвардії України				
Аналіз теорії і практики військового менеджменту, розроблення стратегії діяльності з урахуванням реальних умов	Аналітичне мислення, об'єктивність, здатність до творчої взаємодії у пошуку оптимальних рішень	Компетентність, здатність до висновків, аналізу й синтезу, координації дій суб'єктів праці	Прагнення до самовдосконалення й постійного розширення кругозору	Консерватизм, скептицизм, бюрократично-авторитарний стереотип спілкування у військовому колективі
Застосування алгоритму й технології діяльності, адекватної предмету, методам, формам і реальним умовам, коригування праці	Упевненість у собі, сміливість, відповідальність за прийняття рішення, професіоналізм	Чітка позиція у формулюванні завдань і постійна залученість до процесу їх вирішення, компетентність, творча активність, об'єктивність оцінки результатів праці	Гнучкість у прийнятті рішень з урахуванням реальних умов, стійка спрямованість на самореалізацію та інтереси колективу	Авторитарне розуміння принципу єдиноначальності, низький рівень професійної компетентності, стереотипні методи й форми роботи
Чітка й оперативна взаємодія в разі приведення в різні ступені бойової і мобілізаційної готовності, якісне несення чергувань, оперативне розгортання об'єктів служб тилу частини	Емоційно-вольова стійкість, висока адаптивність, дисциплінованість, оптимальний рівень фізичної підготовленості	Компетентність, здатність до прийняття рішень в екстремальних умовах і координації діяльності підлеглих з їх реалізації	Висока вимогливість до себе й підлеглих, неухильне виконання військового обов'язку	Нервово-психічна нестійкість, низький рівень адаптації і фізичної підготовленості, дезорганізованість

1	2	3	4	5	6
3	Морально-психологічне забезпечення (МПЗ) особового складу служби тилу в різних умовах діяльності	Зміцнення духовного, морально-психологічного стану (МПС) особового складу служби тилу	Досягнення високого морально-психологічного стану військовослужбовців у різних умовах	Теоретичних основ педагогіки і психології, методики організації МПЗ життєдіяльності військ	Виявляти основні фактори, що впливають на МПС особового складу, уміти вибирати раціональну технологію та алгоритм дій
<i>Організаційно-управлінська, економічна і</i>					
4	Керівництво матеріально-технічним забезпеченням служби тилу	Створення оптимальних умов для ефективного функціонування системи служб тилу (продовольчої, речової, квартирно-експлуатаційної і паливно-мастильних матеріалів)	Ефективне функціонування служб тилу військової частини НГУ в повсякденній діяльності	Основ економічної теорії, основних форм планування, регулювання і функціонування служби тилу в сучасних умовах	Аналізувати фінансово-господарську діяльність служби тилового забезпечення й оптимально використовувати шляхи її взаємодії з об'єктами економічної діяльності
5	Участь у розробленні й реалізації системи заходів щодо життєзабезпечення військової частини ВВ	Розроблення напрямків і заходів тилового забезпечення частини як одного з напрямків її роботи	Створення системи раціонального функціонування всіх підрозділів для підтримання високого рівня бойової готовності	Вимог керівних документів, що регламентують функціонування військової частини НГУ	Прогнозувати, визначати стратегію та координувати діяльність служби тилу в системі життєзабезпечення частини
6	Організація тилового забезпечення військової частини НГУ в екстремальних умовах	Розроблення стратегії і тактики тилового забезпечення військової частини НГУ в екстремальних умовах	Ефективне рішення військово-професійних завдань в екстремальних умовах (під час навчань із бойовою стрільбою, виконанні спеціальних СБЗ, ведення бойових дій тощо)	Основних положень бойового статуту НГУ, наказів, директив, настанов з діяльності служби тилу в особливих умовах	Мобілізувати діяльність військового колективу тилового забезпечення на якісне виконання службових обов'язків в екстремальних умовах

Продовження табл. 2.1

7	8	9	10	11
Планування системи заходів МПЗ особового складу служби тилу, організація, контроль і координація їх виконання	Високі морально-етичні якості, комунікативність, авторитетність	Схильність до роботи з людьми, педагогічні здібності, тактовність, здатність переконливого впливу на підлеглих	Вірність військовому обов'язку і присязі, підтримання престижу служби у НГ, створення здорового морально-психологічного клімату в колективі	Невміння працювати з людьми, песимізм, низькі моральні якості
психолого-педагогічна діяльність				
Прийняття управлінських рішень, планування системи заходів тилового забезпечення частини в різних умовах діяльності, організація та контроль за їх виконанням	Висока працездатність, активність, наполегливість, ініціативність, організованість, спостережливість	Організаторська кмітливість, товариськість, розуміння мотивації і життєвих цінностей об'єктів взаємодії, прагматизм, контактність із колективом, вимогливість	Стійка професійна орієнтація, мотивація досягнень у діяльності й інтерес до військової праці	Низький рівень професійної компетентності, прагнення абсолютної влади, висока зарозумілість, дистанційованість від підлеглих
Якісна взаємодія керівника й особового складу служби тилового забезпечення з підрозділами військової частини	Високий рівень розвитку когнітивних здібностей, комунікативні якості	Неординарні організаторські якості, здатність до компромісів без втрати основних пріоритетів	Бажання стати висококваліфікованим військовим професіоналом, лідером колективу	Лібералізм, інертність, слабовілля, прагнення уникнути відповідальності, безініціативність
Налагодження взаємодії з підрозділами військової частини НГ для оптимального функціонування служби тилового забезпечення в екстремальних умовах	Толерантність до впливу сильних подразників, зібраність, висока адаптивність до діяльності в екстремальних умовах	Постійна залученість до процесу прийняття рішення, спостережливість, високий рівень фізичної підготовленості	Розвинена здатність до прогнозування неординарних ситуацій і вибір шляхів їх найраціональнішого вирішення	Низька адаптивність, нервово-психічна нестійкість, низький рівень фізичної підготовленості

1	2	3	4	5	6
7	Організація роботи продовольчої служби військової частини НГУ	Керівництво роботою їдальні, продовольчого складу і підсобного господарства частини	Забезпечення якісного харчування особового складу частини в будь-яких умовах	Технології приготування їжі, нормативів, вимог до якості харчових продуктів	Розраховувати потреби продовольства й матеріальних засобів, організувати несення служби добового наряду по їдальні
		Придбання й доставка продовольства, організація сезонної заготівлі, переробки та зберігання овочів і фуражу	Забезпеченість військової частини продовольством і фуражем	Нормативних документів з умов зберігання, переробки продовольства й фуражу	Раціонально використовувати матеріальні ресурси продовольчої служби
		Проведення системи санітарно-гігієнічних заходів на об'єктах служби (їдальні, склади, підсобне господарство) під час зберігання продуктів і готування їжі	Дотримання санітарно-гігієнічних вимог на всіх об'єктах служби для профілактики інфекційних захворювань	Санітарно-гігієнічних вимог до умов зберігання й приготування їжі	Організувати правильне зберігання продуктів харчування та якісне приготування їжі в різних умовах (стаціонарних, польових тощо)
8	Організація роботи речової служби військової частини НГУ	Отримання, зберігання та видача підрозділам речового й санітарно-господарчого майна, організація їх пошиття й ремонту	Своєчасна забезпеченість особового складу частини повним комплектом речового майна	Асортименту промислових товарів військового призначення, нормативних вимог до забезпечення речовим майном військово-службовців	Організувати раціональне використання речового майна в підрозділах, збирати й аналізувати інформацію з речового забезпечення військово-службовців
		Організація лазне-прального обслуговування особового складу	Дотримання вимог особистої та громадської гігієни особовим складом частини	Основ гігієни, матеріальної частини і принципів роботи лазні та пральні	Регулярно вводити в дію повний технологічний цикл лазне-прального обслуговування у стаціонарних і польових умовах

Продовження табл. 2.1

7	8	9	10	11
Розрахунок потреб у продовольстві та матеріальних засобах, організація несення служби добового наряду по їдальні	Аналітико-конструкторський склад мислення, довгострокова пам'ять, витривалість	Висока працездатність, активність та організованість, мобільність, самостійність	Творча реалізація індивідуальних діяльнісних стратегій	Невміння керувати собою і військовим колективом, безвідповідальність
Розрахунок потреб у матеріальних засобах і складання заявки на одержання та доставку продовольства й фуражу	Комунікативність, довгострокова пам'ять, вимогливість до себе й підлеглих, стійка увага	Професійна компетентність, здатність організувати ефективну діяльність своїх підлеглих	Самореалізація в результатах своєї праці	Безініціативність, слабовілля, нездатність завершити почату роботу
Практичне застосування системи санітарно-гігієнічних заходів і суворий контроль за їх дотриманням	Ретельність, пунктуальність, дисциплінованість	Принциповість, послідовність, відповідальність, висока вимогливість до підлеглих	Висока вимогливість до результатів своєї праці в будь-яких умовах	Непослідовність, недисциплінованість, безвідповідальність
Складання заявок на одержання речового майна, правильна організація його зберігання, облік і видача підрозділам військової частини	Аналітичне мислення, довгострокова пам'ять, стійка увага, висока працездатність, ініціативність, акуратність	Організаторська кмітливність, старанність, здатність координувати й коригувати діяльність своїх підлеглих	Прагнення до самовдосконалення й оптимізації професійної діяльності	Пасивність, низькі організаторські здібності, швидка стомлюваність
Складання наказу, графіку проходження підрозділами частини лазне-прального обслуговування, оперативний контроль і регулювання на всіх його етапах	Вимогливість, стійкість уваги, енергійність	Компетентність у питаннях гігієни і спеціально-технологічна підготовленість, організаторські здібності	Усвідомлення важливості й необхідності проведення заходів лазне-прального обслуговування, спрямованих на підтримання здоров'я військово-службовців	Пасивність у керівництві людьми, потурання, невміння ставити перед підлеглими завдання і спільно їх вирішувати

1	2	3	4	5	6
9	Організація роботи квартирно-експлуатаційної служби військової частини	Організація системи заходів щодо капітального будівництва, ремонту й відновлення приміщень та обладнання	Створення і підтримання в раціональних умовах функціонування житлового й казарменого фонду	Методик розрахунку потреби в будівельних матеріалах і обладнанні для проведення ремонтно-будівельних робіт	Аналізувати фінансово-господарську діяльність квартирно-експлуатаційної служби військової частини
		Постійне проведення різних видів робіт із комунального обслуговування військової частини	Ефективне функціонування інфраструктури військової частини	Основних елементів системи експлуатації теплогостачання, каналізації, електроустаткування, водопроводу	Організувати швидке та якісне проведення ремонтних робіт у разі виникнення аварій комунальної мережі
10	Проведення системи контролю-ревізійних і профілактичних заходів на об'єктах служб тилу	Контроль безпеки експлуатації побутової техніки та іншого обладнання, дотримання протипожежної безпеки на об'єктах тилу	Профілактика травматизму і турбота про збереження здоров'я військовослужбовців, підтримання в робочому стані матеріально-технічної бази	Правил безпеки під час експлуатації промислового обладнання та побутової техніки, методики пожежогасіння	Організувати якісне усунення несправностей побутової техніки, швидку локалізацію вогню та ліквідацію пожежі
		Інвентаризація майна продовольчої, речової, паливно-мастильних матеріалів і квартирно-експлуатаційної служб	Раціональне й ощадливе використання матеріальних засобів	Нормативних документів зі зберігання та обліку матеріальних засобів і положень законодавства про відповідальність за втрату майна	Регулярно планувати й організовувати інвентаризацію матеріальних засобів
11	Навчання особового складу служби тилового забезпечення за фахом	Проведення навчальних занять із підлеглими з експлуатації технологічного обладнання, обліку та зберігання матеріальних засобів, технології приготування їжі	Підвищення рівня професійних знань, формування вмінь і навичок в особового складу служби тилу	Основ педагогіки та психології, теорії, методики й організації тилового забезпечення, нормативних документів з тилового забезпечення	Визначати оптимальні методи, засоби й технологію навчання

Продовження табл. 2.1

7	8	9	10	11
Планування, організація та контроль заходів із капітального будівництва та ремонту приміщень і обладнання	Аналітико-конструкторське мислення, ініціативність, спритність, організованість	Здатність переконливого впливу на підлеглих, професійна компетентність, діловитість і практичність	Активність і творчий підхід у професійному самовдосконаленні	Безвідповідальність, лібералізм, стереотипні методи й форми роботи
Оперативне застосування алгоритму й технології діяльності з ліквідації несправностей інфраструктури комунального господарства	Дисциплінованість, ретельність, висока працездатність, фізична витривалість	Вимогливість до себе й підлеглих, технічне мислення і спеціальна інженерна підготовленість	Стійка мотивація досягнень у професійній діяльності, усвідомлення персональної відповідальності за свою ділянку роботи	Низький рівень професійної компетентності, нерішучість
Безпечна експлуатація промислового обладнання та побутової техніки з дотриманням правил протипожежної безпеки	Продуктивне мислення, упевненість у собі, обережність, ретельність, відповідальність	Висока вимогливість до себе й підлеглих, оперативність, здатність до прогнозування	Моральна відповідальність за результати праці в разі виникнення надзвичайних подій	Невміння швидко включатись у практичну діяльність і впливати на підлеглий особовий склад
Володіння методикою організації і проведення всіх форм контролю зберігання матеріальних засобів і складання обліково-звітної документації	Стійка увага, репродуктивне мислення, наполегливість	Чесність, принциповість, об'єктивність, вимогливість	Усвідомлення неминучих перевірок і ревізій, відповідальність, самокритичність і здатність до самоконтролю	Непоследовність дій, недовіра до підлеглих, підвищена тривожність, стомлюваність
Методично правильне передавання необхідних знань, формування вмінь і навичок з тилового забезпечення військ і вміння зацікавити тих, хто навчається	Довгострокова пам'ять, педагогічна переконаність, схильність до творчості, стриманість, вимогливість	Професійна компетентність, необхідний рівень педагогічних здібностей, психолого-педагогічна ерудиція	Прагнення до тісного співробітництва з підлеглими, моральне задоволення від зробленої роботи	Конфліктність, невміння працювати з людьми, невірноваженість

1	2	3	4	5	6
12	Постійне вдосконалення загальної і професійної підготовленості, оволодіння творчим стилем діяльності	Розвиток загальних здібностей та акмеологічної культури	Формування системи ціннісних орієнтацій, спрямованих на самореалізацію у професійній діяльності військового менеджера НГУ	Соціально значущих цінностей, моделі й технології оволодіння сучасною культурою праці військового менеджера	Формувати позитивну концепцію діяльності, проводити самоаналіз і вміти адаптуватися до нових реальних умов
		Підвищення рівня професійної компетентності	Оволодіння сучасними технологіями організаційно-управлінської діяльності у військовій і невиробничій сферах	Продуктивної моделі, алгоритму й технології праці військового менеджера	Творчо діяти на всіх напрямках військової праці та сполучати теоретичний аналіз із практичним вирішенням завдань
		Творча самореалізація у професійній діяльності й повсякденному житті	Досягнення оптимального рівня професійної компетентності та сформованість індивідуального стилю керівництва	Сутності творчої професійної праці, алгоритмів і технологій досягнення в ній вершин	Аналізувати умови, процес і результати праці військового менеджера як джерела безперервного саморозвитку

Закінчення табл. 2.1

7	8	9	10	11
Тренування аналітичного мислення, самоосвіта та самовиховання, оволодіння прийомами емоційно-вольової саморегуляції	Гнучкість і нестандартність мислення, натхнення, оптимізм, самокритичність	Прагнення до самовдосконалення й постійного розширення кругозору, висока загальна і професійна ерудиція	Ендоініціативна культура, самоаналіз, самооцінка у процесі праці, потреба в пошуку, оволодінні інноваційними підходами	Прихильність до стереотипів і відсутність інтересу до саморозвитку та самореалізації
Опанування нових знань, прогресивних технологій та інновацій в галузі військового менеджменту	Мотивація професійного самовдосконалення, активізація творчого потенціалу	Постійна готовність до прийняття рішень, здатність керувати раптово виникаючими ситуаціями	Досягнення високих рубежів у пізнанні та розвитку своїх творчих здібностей і якостей	Нездатність об'єктивно оцінювати свою професійну діяльність
Володіння інноваційним стилем професійної діяльності	Високий рівень інтелекту, гуманність, відповідальність	Висока адаптивність, інноваційність, прогностичність, презентативність	Стійка мотивація творчого саморозвитку і самовдосконалення особистості	Небажання підтверджувати свою престижність праці для саморозвитку й самореалізації

*Акмеограма офіцера з експлуатації і ремонту озброєння
й техніки військових частин НГУ*

Розвиток озброєння і військової техніки сьогодні відбувається, головним чином, за принципом, в основу якого покладено механоцентричний підхід. Новітні зразки озброєння, які мають підвищену вогневу міць і маневреність, за своїми характеристиками найчастіше не відповідають функціональним можливостям людини, що призводить до негативного впливу факторів професійної діяльності на її психіку. Наприклад, у бойовому відділенні бойових машин піхоти, танків температура повітря влітку може сягати 50 °С, унаслідок чого від перегрівання у 35 – 40 % екіпажів порушується професійна діяльність.

Під час стрільби штатними боеприпасами від впливу порохових газів, концентрація яких перевищує допустиму норму в 4 – 5 разів, психічний і функціональний стан особового складу погіршується, показники скорострільності знижуються на 50 %, а час наведення зброї на ціль збільшується на 20 – 30 %.

Тому визначення необхідних професійно важливих якостей для діяльності особового складу в системі “людина – техніка (озброєння)” і виявлення функціональних резервів організму дозволить підвищити ефективність професійної діяльності цих військових фахівців, а в цілому і боєздатність НГУ.

У процесі теоретичного й емпіричного аналізу системи професійної діяльності військових фахівців із забезпечення автомобільних підрозділів, експлуатації і ремонту ракетного, артилерійського та стрілецького озброєння було виявлено загальні характерні компоненти: належність цих спеціальностей до системи “людина – техніка (озброєння)”, ідентичність мети й завдань професійної діяльності, функціональних обов’язків, змісту та взаємозв’язку об’єктивних і суб’єктивних характеристик діяльності, умови праці. На нашу думку, принципово відрізняються лише засоби праці: автомобільна і бронетанкова техніка, різні види озброєння.

Аналіз професійно-рольових характеристик (знань, умінь і навичок) групи спеціальностей техніко-експлуатаційної спрямованості показав, що вимоги до цих військових фахівців багато в чому тотожні. На підставі цього можна зробити висновок, що і професійно важливі якості, необхідні фахівцям цих професій, не матимуть принципових розходжень.

Викладені вище результати, на наш погляд, дозволяють умовно об’єднати такі спеціальності в єдиний блок техніко-експлуатаційної спрямованості: офіцера з експлуатації та ремонту озброєння й техніки.

На підставі отриманих даних вивчення структури професійної діяльності офіцера з експлуатації і ремонту озброєння й техніки було визначено її головні взаємозалежні компоненти:

- техніко-експлуатаційний;
- організаційно-управлінський;

- психолого-педагогічний;
- творчо-інноваційний.

Діяльність офіцера з експлуатації і ремонту озброєння й техніки вивчалася на різних етапах професійного становлення. Дослідження показало, що виявлені види діяльності характерні для всіх її етапів, однак залежно від професійного й посадового зростання відбувається їх перерозподіл.

Початковий етап характеризується перевагою техніко-експлуатаційної діяльності, коли фахівці займаються переважно організацією правильної експлуатації і ремонтом озброєння і військової техніки: розроблення і реалізація системи заходів з утримання озброєння й техніки у справному стані, регулярна перевірка їх технічного стану, контроль ощадливої витрати моторесурсів, паливно-мастильних матеріалів і спеціальних рідин. Вони керують і безпосередньо беруть участь у роботах, пов'язаних з удосконалюванням техніко-експлуатаційного й паркового обладнання військової частини НГУ, постійно контролюють якість несення внутрішньої служби на різних об'єктах (склади, майстерні з ремонту техніки й озброєння, автопарки, спеціальні тренажери і споруди тощо). Здійснюючи аналіз дорожньо-транспортних та інших надзвичайних подій військової техніки, фахівці виявляють причини виходу з ладу озброєння, намічають шляхи щодо їх запобігання. Для цього вони особисто проводять огляд техніки, що виходить із парку військової частини, контролюють її повернення в установлений термін, стежать за додержанням правил безпеки під час експлуатації, обслуговування й ремонту військової техніки та озброєння, виконанням заходів протипожежної безпеки на закріплених об'єктах.

Із професійним зростанням, просуванням по службі у структурі діяльності фахівців з експлуатації і ремонту озброєння й техніки відбувається перерозподіл функціональних обов'язків із переважанням організаційно-управлінського компонента. На цьому етапі головним завданням фахівця є створення оптимальних умов для ефективного функціонування системи технічного забезпечення військової частини НГУ, яка включає автомобільну, бронетанкову служби та службу ракетно-артилерійського озброєння. Це вимагає від фахівця вміння аналізувати діяльність підлеглих служб, взаємодіяти з іншими підрозділами, визначати стратегію й тактику особового складу служби озброєння і техніки в системі життєзабезпечення військової частини. Таке завдання найскладніше вирішувати в екстремальних умовах, коли потрібно мобілізувати діяльність підлеглих у разі виникнення надзвичайних ситуацій, під час виконання службово-бойових завдань і ведення бойових дій, коли реальна вітальна загроза вкрай гостра і стає постійною умовою професійної діяльності. Для його вирішення необхідні зібраність, постійна залученість у процес прийняття рішень, спостережливість, нервово-психічна стійкість, швидка адаптація до діяльності у складних умовах, високий рівень фізичної підготовленості. Обов'язковою умовою в діяльності фахівця цієї професії є організація обліку, зберігання і проведення інвентаризації військової

техніки, озброєння, боєприпасів, матеріальних засобів підлеглих служб і на складах частини в установленій термін.

Психолого-педагогічна діяльність офіцера з експлуатації і ремонту озброєння й техніки передбачає зміцнення дисципліни та поліпшення морально-психологічного стану підлеглих, особливо в екстремальних умовах, проведення занять із підлеглими з експлуатації техніки й озброєння, вивчення їх нових видів і зразків, обліку і зберігання боєприпасів та іншого військово-технічного і спеціального майна, проведення практичного водіння техніки, організацію технічної підготовки особового складу військової частини. Крім спеціальних інженерних знань, основ психології і педагогіки йому необхідно виробити цілу низку вмінь, зокрема, ставити конкретні завдання з навчання й виховання особового складу служби озброєння і техніки, розвивати ініціативу підлеглих у плануванні спільної роботи, правильно керувати різними видами діяльності. Важливим елементом цієї діяльності є вміння створювати сприятливий емоційний фон у військовому колективі, надихати підлеглих на роботу і здійснювати тактовний контроль за її виконанням.

Професійна діяльність у галузі експлуатації і ремонту озброєння й техніки вимагає від фахівця володіння як загальними, властивими для офіцерів будь-якої спеціальності, так і спеціальними професійно важливими якостями. Дані експертного оцінювання дозволили визначити перелік професійно важливих якостей, які мають найвищі рангові оцінки, необхідні для досліджуваної спеціальності, об'єднати їх у такі групи.

1. Якості, необхідні для техніко-експлуатаційної діяльності: аналітико-конструктивне технічне мислення, оперативна і довгострокова пам'ять, стійка концентрація уваги, достатній обсяг загальних і спеціальних знань, здатність до швидкого й ефективного навчання.

2. Організаційно-управлінські якості: організаторська кмітливість, активність, ініціативність, наполегливість, спостережливість, вимогливість, самостійність, мобільність, відповідальність, дисциплінованість, чітка позиція у формулюванні завдань і постійна залученість у процес їх вирішення, об'єктивність оцінки результатів праці.

3. Психофізіологічні якості: нервово-психічна стійкість, висока адаптивність до діяльності в різних умовах, витривалість, високий рівень фізичної підготовленості.

4. Педагогічні якості: психолого-педагогічна ерудиція, комунікативні якості, схильність до роботи з людьми, тактовність, авторитетність, високі моральні якості, здатність до переконання підлеглих.

На підставі отриманих результатів системно-структурного моделювання професійної діяльності офіцера з експлуатації і ремонту озброєння й техніки військової частини НГУ розроблена акмеограма військового фахівця (див. табл. А.2).

Таким чином, розроблена системно-структурна модель професійної діяльності офіцера з експлуатації і ремонту озброєння й техніки військової частини Національної гвардії України сприятиме оптимізації професійного

психологічного відбору курсантів на цю спеціальність, удосконаленню навчально-виховного процесу у ВВНЗ, а також виявленню ступеня відповідності реально сформованих професійно важливих якостей фахівця вимогам професії, тобто визначенню професійної компетентності в процесі подальшої військової служби в Національній гвардії України.

Аналіз професійної діяльності військовослужбовців НГУ досліджуваних спеціальностей дозволив виявити загальні ознаки, що органічно сполучаються, внутрішні й зовнішні фактори, характерні для будь-якого виду військової праці, і специфічні особливості конкретної професії, що містять усі її складники: цілі, завдання, функції, зміст, умови, технологія і результати праці.

Порівняльний системно-структурний аналіз професійної діяльності військових фахівців внутрішніх військ дозволив установити її загальні головні компоненти (організаційно-управлінський, психолого-педагогічний, творчо-інноваційний), акмеологічні інваріанти та психологічні якості, що негативно впливають на ефективність професійної діяльності. Специфічними в діяльності офіцера-організатора тилового забезпечення й офіцера з ремонту та експлуатації озброєння й техніки Національної гвардії України є види діяльності, що відбивають безпосередню предметну сутність конкретної професії: відповідно економічну і техніко-експлуатаційну.

Таблиця А.2 – Акмеограма офіцера з експлуатації і ремонту озброєння і військової техніки військових частин НГУ

Мета: ефективне функціонування системи технічного забезпечення військової частини НГУ					
Пор. №	Об'єктивні характеристики діяльності			Суб'єктивні	
	Завдання	Соціально-психологічні функції	Результати праці	Професійно-рольові	
				Знання	Уміння
1	2	3	4	5	6
Методологія професійної діяльності офіцера служби					
1	Постійне вдосконалення методів професійної діяльності офіцера служби озброєння і техніки військової частини НГУ	Чітке розуміння мети, соціального замовлення на професію офіцера служби озброєння й техніки	Визначення головних напрямків роботи, виявлення ключових проблем і використання оптимальної технології професійної діяльності офіцера служби озброєння й техніки	Концепції діяльності, основ акмеології та інших дисциплін, що формують світоглядний рівень особистості	Виявляти головні проблеми в різних умовах діяльності, визначати шляхи їх вирішення
		Прийняття рішень, розроблення системи професійних завдань, організація їх вирішення в повсякденних умовах, систематизація, узагальнення й коригування результатів праці	Вирішення конкретних професійних практичних завдань	Теоретичних основ управління і алгоритму їх застосування в різних умовах	Вибирати найефективніші методи вирішення конкретних професійних завдань, реалізовувати раціональні технології діяльності, об'єктивно оцінювати результати праці
2	Підтримання в постійній бойовій і мобілізаційній готовності служби озброєння й техніки	Розроблення планів із бойової підготовки й системи заходів щодо забезпечення мобілізаційної готовності служби озброєння й техніки, організація та контроль за їх виконанням	Відповідність вимогам ступенів бойової і мобілізаційної готовності служби озброєння й техніки військової частини НГУ в сучасних умовах	Основ організації і тактики технічного забезпечення в мирний час і на особливий період, вимог керівних документів	Виконувати на високому рівні професійні обов'язки в будь-яких умовах (складних клімато-географічних, дефіциту часу, під час виконання службово-бойових завдань тощо)

характеристики				
характеристики	Професійно важливі якості			Психологічні якості, що негативно впливають на ефективність професійної діяльності
Навички	Індивідуальні якості	Професійні якості	Акмеологічні інваріанти	
7	8	9	10	11
озброєння й техніки підрозділів і частин НГУ				
Аналіз теорії і практики управління, розроблення стратегії діяльності з урахуванням об'єктивних умов	Аналітичне мислення, об'єктивність, здатність до творчої взаємодії в пошуку раціональних рішень	Компетентність, здатність до умовиводу, аналізу й синтезу, координації дій суб'єктів праці	Прагнення самовдосконалення й постійного розширення кругозору, вірність своїм переконанням	Консерватизм, скептицизм, авторитарно-бюрократичний стереотип спілкування у військовому колективі
Застосування алгоритму й технології діяльності, адекватної предмету, методам, формам і реальним умовам, коригування праці	Упевненість у собі, сміливість, відповідальність за прийняття рішення, професіоналізм	Чітка позиція у формулюванні завдань і постійна залученість у процес їх вирішення, компетентність, творча активність, об'єктивність оцінки результатів праці	Гнучкість у прийнятті рішень з урахуванням реальних умов, стійка спрямованість на самореалізацію та інтереси колективу	Авторитарне розуміння принципу єдиноначальності, низький рівень професійної компетентності, стереотипні методи й форми роботи
Чітка й оперативна взаємодія під час приведення в різні ступені бойової і мобілізаційної готовності, якісне несення чергувань, оперативне розгортання об'єктів служб озброєння й техніки	Емоційно-вольова стійкість, гнучкість мислення, висока адаптивність, дисциплінованість, оптимальний рівень фізичної підготовленості	Компетентність, здатність до прийняття рішень в екстремальних умовах і координації діяльності підлеглих у їх реалізації	Висока вимогливість до себе й підлеглих, неухильне виконання військового обов'язку	Нервово-психічна нестійкість, низький рівень адаптації і фізичної підготовленості, дезорганізованість

1	2	3	4	5	6
3	Морально-психологічне забезпечення військової служби в екстремальних умовах діяльності	Зміцнення морально-психологічного стану особового складу служби озброєння й техніки	Досягнення високого морально-психологічного стану військово-службовців у різних умовах	Теоретичних основ педагогіки і психології, методики організації МПЗ життєдіяльності військ	Виявляти головні фактори, що впливають на МПС особового складу і вибирати оптимальну технологію й алгоритм дій
<i>Техніко-експлуатаційна, організаційно-управлінська</i>					
4	Керівництво військово-технічним забезпеченням військової частини	Створення оптимальних умов для ефективного функціонування системи служб озброєння й техніки (автомобільної, бронетанкової і ракетно-артилерійської)	Ефективне функціонування служби озброєння і техніки військової частини НГУ в повсякденній діяльності	Теоретичних основ конструювання, виробництва озброєння й техніки, основних форм планування, регулювання і функціонування служб озброєння й техніки в сучасних умовах	Аналізувати діяльність служб озброєння й техніки та оптимально використовувати шляхи її взаємодії з іншими підрозділами військової частини
5	Розроблення й реалізація системи заходів щодо військово-технічного забезпечення військової частини	Розроблення напрямків і заходів військово-технічного забезпечення як головного складника життєзабезпечення військової частини	Запровадження системи найефективнішого функціонування всіх підрозділів військової частини для підтримання високого рівня бойової готовності	Вимог керівних документів, що регламентують діяльність фахівця з експлуатації і ремонту озброєння й військової техніки	Прогнозувати, визначати стратегію й тактику особового складу служби озброєння й техніки в системі життєзабезпечення військової частини НГУ
6	Організація експлуатації озброєння і військової техніки в екстремальних умовах	Розроблення стратегії і тактики служби озброєння й техніки під час проведення навчань, виконання службово-бойових завдань, ведення бойових дій тощо	Ефективне вирішення військово-професійних завдань в екстремальних умовах	Основних положень Бойового статуту НГУ, наказів, директив, настанов з діяльності військово-технічної служби в особливих умовах	Мобілізувати діяльність особового складу технічної служби на раціональне виконання службових обов'язків в екстремальних умовах

Продовження табл. А.2

7	8	9	10	11
Планування, організація, контроль і координація системи заходів із МПЗ особового складу служби озброєння й техніки	Комунікативність, авторитетність, спостережливість, висока адаптивність	Схильність до роботи з людьми, педагогічні здібності, тактовність, здатність переконливого впливу на підлеглих	Вірність військовому обов'язку і присязі, створення здорового психологічного клімату у своєму колективі	Невміння працювати з людьми, низькі моральні якості, нервово-психічна нестійкість, дезадаптивність
<i>і психолого-педагогічна діяльність</i>				
Прийняття правильних управлінських рішень, планування системи заходів військово-технічного забезпечення частини в різних умовах діяльності, організація й контроль за їх виконанням	Організованість, висока працездатність, ініціативність, активність, наполегливість, спостережливість	Товариськість, прагматизм, контактність із колективом, вимогливість	Мотивація досягнень у діяльності та інтерес до професії військового, підтримання престижу служби в НГУ, стійка професійна орієнтація	Висока зарозумілість, прагнення абсолютної влади, низький рівень професійної компетентності, дистанційованість від підлеглих
Регулювання діяльності особового складу технічної служби з підрозділами військової частини	Високий рівень розвитку когнітивних здібностей, комунікативні якості	Неординарні організаторські якості, здатність до компромісів без втрати основних пріоритетів	Бажання стати висококваліфікованим військовим професіоналом, лідером колективу	Безініціативність, інертність, слабовілля, прагнення уникнути відповідальності
Координування діяльності підлеглих служб із підрозділами військової частини для найефективнішого функціонування військово-технічної служби в екстремальних умовах	Оперативна пам'ять, зібраність, швидка адаптивність до діяльності в екстремальних умовах	Постійна залученість у процес прийняття рішення, спостережливість, високий рівень фізичної підготовленості	Здатність передбачення надзвичайних подій і вибір раціональних шляхів їх вирішення	Низький рівень фізичної підготовленості, нервово-психічна нестійкість, дезадаптивність

Продовження табл. А.2

1	2	3	4	5	6
7	Організація роботи автомобільної і бронетанкової служб військової частини НГУ	Оперативне планування та організація експлуатації автомобільної і бронетанкової техніки	Правильна і оцадлива витрата моторесурсів і продовження терміну експлуатації автомобільної і бронетанкової техніки	Керівних і нормативних документів, що регламентують експлуатацію транспортних засобів	Раціонально використовувати матеріальні ресурси і найефективніше організувати експлуатацію військової техніки
		Технічний контроль і усунення недоліків в експлуатації бойових машин	Ефективне функціонування автомобільної і бронетанкової техніки	Основних елементів агрегатів і механізмів автомобільної і бронетанкової техніки, методики проведення контрольних оглядів техніки	Якісно організувати технічне обслуговування і в короткий термін усувати несправності автомобільної і бронетанкової техніки
		Аналіз причин аварій і надзвичайних подій із метою здійснення заходів щодо їх запобігання	Забезпечення безпеки під час експлуатації і ремонту військової техніки	Правил дорожнього руху, основ безпечного керування транспортними засобами	Передбачати можливі надзвичайні події, запобігати аваріям або значно зменшити заподіяний матеріальний збиток
8	Організація роботи служби ракетно-артилерійського озброєння (РАО) військової частини НГУ	Розроблення і запровадження системи заходів щодо експлуатації і ремонту озброєння з метою його підтримання в боєздатному стані	Ефективне використання озброєння і боєприпасів під час навчальних і бойових стрільб, гранатометань тощо	Керівних документів з організації служби РАО військової частини НГУ	Організувати ефективну експлуатацію і швидкий ремонт озброєння, оцадливу витрату боєприпасів і спеціальних засобів
		Аналіз причин аварій і поломок озброєння і військово-технічного майна з метою здійснення заходів щодо їх попередження	Забезпечення безпеки під час експлуатації і ремонту озброєння	Основ процесу відновлення деталей, вузлів, агрегатів із використанням стаціонарних і пересувних засобів ремонту	Вибирати оптимальний технологічний процес відновлення пошкоджених елементів озброєння і військово-технічного майна в різних умовах

Продовження табл. А.2

7	8	9	10	11
Планування, організація і контроль системи заходів щодо раціональної експлуатації автомобільної і бронетанкової техніки	Технічне мислення, довгострокова пам'ять, дисциплінованість, стійка увага	Професійна компетентність, здатність організувати ефективну діяльність своїх підлеглих	Творча реалізація індивідуальних діяльносних стратегій	Невміння керувати діяльністю підлеглих, безініціативність
Виконання розрахунків потреби в запасних частинах, організувати максимально швидкий вихід справної військової техніки	Аналітико-конструкторський склад мислення, витривалість, спритність, ретельність, переключення уваги	Мобільність, висока працездатність, активність та організованість	Висока вимогливість до результатів своєї праці за будь-яких умов	Нездатність завершити розпочату роботу, безвідповідальність, нерішучість
Виконання часткового або повного розгортання ремонтних та евакуаційних підрозділів військової частини	Аналітичне мислення, стійка увага, пунктуальність, ретельність	Принциповість, послідовність, старанність, вимогливість до себе й підлеглих	Самореалізація в результатах своєї праці	Непослідовність, інертність, невірноваженість
Складання заявок на отримання озброєння і боеприпасів, правильно організувати їх зберігання, облік і видачу підрозділам військової частини	Технічне мислення, довгострокова пам'ять, стійка увага, акуратність, старанність	Організаторські якості, здатність координувати й коригувати діяльність своїх підлеглих	Прагнення самовдосконалення й оптимізації професійної діяльності	Недисциплінованість, низькі організаторські здібності, швидка стомлюваність
Проведення комплексу заходів щодо технічного обслуговування, спрямованих на безпечну експлуатацію озброєння і військової техніки	Аналітико-конструкторський склад мислення, оперативність, дисциплінованість, відповідальність	Висока вимогливість до себе й підлеглих, здатність до прогнозування	Моральна відповідальність за наслідки в разі виникнення аварій і поломок озброєння та військової техніки	Потурання, невміння ставити перед підлеглими завдання і спільно їх вирішувати

Продовження табл. А.2

1	2	3	4	5	6
		Організація обліку, зберігання й витрати озброєння, боєприпасів і спеціальних засобів служби РАО	Запобігання викраданню озброєння, боєприпасів і військово-технічного майна зі складів і підрозділів військової частини	Нормативних документів з обліку і зберігання озброєння, методик розрахунку потреби в боєприпасах і спецзасобах служби РАО	Регулярно планувати й організувати інвентаризацію озброєння, боєприпасів і спеціальних засобів служби РАО
9	Проведення системи контрольно-ревізійних і профілактичних заходів на різних об'єктах служби озброєння й техніки	Контроль безпеки експлуатації і ремонту озброєння, боєприпасів і військової техніки, додержання протипожежної безпеки на об'єктах служб військової частини	Профілактика травматизму і турбота про збереження здоров'я військовослужбовців, підтримання в робочому стані матеріально-технічної бази	Правил безпеки під час експлуатації та ремонту озброєння, боєприпасів і військової техніки, методики пожежо-гасіння	Організувати несення служби добового наряду на об'єктах технічної служби, якісне усунення несправностей озброєння і військової техніки, швидку локалізацію вогню та ліквідацію пожежі
		Інвентаризація ракетно-артилерійського майна озброєння, автомобільної і бронетанкової служб	Раціональне й ощадливе використання матеріальних засобів	Нормативних документів зі зберігання й обліку озброєння й техніки, основних положень законодавства про заходи відповідальності за втрату військово-техн. майна	Регулярно планувати й організувати інвентаризацію озброєння, техніки і військово-технічного майна, раціонально використовувати матеріальні ресурси
10	Навчання особового складу служби озброєння й техніки за фахом	Проведення навчальних занять із підлеглими з експлуатації озброєння й техніки, обліку і зберігання боєприпасів та іншого майна, організація технічної підготовки особового складу в/ч	Підвищення рівня професійних знань, формування вмінь і навичок особового складу служби озброєння й техніки	Основ педагогіки і психології, теорії, методики й організації технічного забезпечення, нормативних документів із військово-техн. забезпеч.	Визначати оптимальні методи, засоби й технологію навчання

Продовження табл. А.2

7	8	9	10	11
Володіння методикою організації і проведення всіх форм контролю за зберіганням озброєння, боєприпасів і військово-техн. майна, складання обліково-звітної документації	Продуктивне мислення, відповідальність, ретельність, наполегливість, обережність	Чесність, принциповість, об'єктивність, вимогливість	Самокритичність, здатність до самоконтролю й самодисципліни, усвідомлення неминучості перевірок і ревізій	Безвідповідальність, непослідовність дій, недовіра до підлеглих, підвищена тривожність, стомлюваність
Безпечна експлуатація озброєння, боєприпасів і військової техніки з додержанням правил протипожежної безпеки	Послідовність мислення, дисциплінованість, ретельність, висока працездатність	Висока вимогливість до себе й підлеглих, оперативність, здатність до прогнозування	Усвідомлення важливості й необхідності проведення заходів щодо безпечної експлуатації озброєння й техніки, спрямованих на підтримання здоров'я військово-службовців	Пасивність у керівництві людьми, недисциплінованість, непослідовність у вирішенні завдань
Володіння методикою організації і проведення всіх форм контролю за зберіганням озброєння і військової техніки, складання обліково-звітної документації	Репродуктивне мислення, довгострокова пам'ять, наполегливість, стійка увага	Чесність, принциповість, об'єктивність, вимогливість, наполегливість	Стійка мотивація досягнень у професійній діяльності, усвідомлення персональної відповідальності за певну ділянку роботи	Недовіра до підлеглих, безконтрольність, нерішучість, низька працездатність
Методично правильно передавати необхідні знання, формувати вміння й навички з технічного забезпечення підрозділів і вміти зацікавити тих, хто навчається	Довгострокова пам'ять, педагогічна переконливість, схильність до творчості, стриманість, вимогливість	Професійна компетентність, необхідний рівень педагогічних здібностей, психолого-педагогічна ерудиція	Прагнення тісного співробітництва з підлеглими, моральне задоволення від праці	Конфліктність, невміння працювати з людьми, неврівноваженість

Продовження табл. А.2

1	2	3	4	5	6
11	Постійне вдосконалення загальної і професійної підготовленості, оволодіння творчим стилем діяльності	Розвиток загальних здібностей і акмеологічної культури	Формування системи ціннісних орієнтацій, спрямованих на самореалізацію у професійній діяльності	Соціально значущих цінностей, моделі й технології оволодіння сучасною культурою праці офіцера служби озброєння й техніки	Формувати позитивну концепцію діяльності, проводити самоаналіз і вміти адаптуватися до нових реальних умов
		Підвищення рівня професійної компетентності	Оволодіння сучасними технологіями організаційно-управлінської діяльності у військово-технічній сфері	Продуктивної моделі, алгоритму й технології праці офіцера служби озброєння і техніки	Творчо діяти на всіх напрямках військової праці і сполучати теоретичний аналіз із практичним рішенням
		Творча самореалізація у професійній діяльності й повсякденному житті	Досягнення оптимального рівня професійної компетентності й індивідуального стилю керівництва підлеглими	Сутності творчої професійної праці, алгоритмів і технологій досягнення в ній вершин	Аналізувати умови, процес і результати власної праці як джерела безперервного саморозвитку

Закінчення табл. А.2

7	8	9	10	11
Тренування аналітичного мислення, самоосвіта й самовиховання, оволодіння прийомами емоційно-вольової саморегуляції	Гнучкість і нестандартність мислення, натхнення, оптимізм, самокритичність	Прагнення до самовдосконалення і постійного розширення кругозору, висока загальна і професійна ерудиція	Ендоініціативна культура, самоаналіз, самооцінка у процесі праці, потреба в пошуку, оволодінні інноваційними підходами	Прихильність до стереотипів і брак інтересу до саморозвитку й самореалізації
Опанування нових знань, прогресивних технологій та інновацій у військово-технічній галузі	Мотивація професійного самовдосконалення, активізація творчого потенціалу	Постійна готовність до прийняття рішень, здатність управляти ситуаціями, що виникають раптово	Досягнення високих рубежів у пізнанні й розвитку своїх творчих здібностей і якостей	Нездатність об'єктивно оцінювати свою професійну діяльність
Володіння інноваційним стилем військово-професійної діяльності	Високий рівень інтелекту, гуманність, відповідальність	Висока адаптивність, інноваційність, прогностичність, презентативність	Стійка мотивація творчого саморозвитку і самовдосконалення особистості	Небажання підтверджувати престижність своєї праці для саморозвитку й самореалізації

У результаті системно-структурного моделювання професійної діяльності військових фахівців з організації тилового забезпечення військ і з експлуатації і ремонту озброєння й техніки, наведеного у формі акмеограми, виявлено й розкрито мету, завдання, соціально-психологічні функції, результати праці, професійно-рольові характеристики (знання, уміння, навички), професійно важливі якості (індивідуальні, професійні якості та акмеологічні інваріанти), а також психологічні якості, що негативно впливають на ефективність професійної діяльності.

Загальні професійно важливі якості фахівців досліджуваних професій такі: нервово-психічна стійкість, висока адаптивність до діяльності у звичайних та екстремальних умовах, високий рівень комунікативних і моральних якостей, фізичної підготовленості, організаторські здібності, дисциплінованість, вимогливість тощо. Офіцер-організатор тилового забезпечення військ повинен мати високий рівень розвитку аналітико-конструктивного й репродуктивного типів мислення, довгострокової пам'яті, когнітивних здібностей, функцій довільної уваги. Офіцер з експлуатації і ремонту озброєння й техніки повинен відрізнятися високим рівнем розвитку технічного мислення, достатнім обсягом оперативної і довгострокової пам'яті, доброю здатністю швидко переводити увагу та стійко концентрувати її за наявності зовнішніх перешкод.

Професіограми окремих військово-облікових спеціальностей НГУ***Професіограма військовослужбовця військових частин НГУ
з охорони громадського порядку****Загальна характеристика професійної діяльності*

Провідною метою діяльності цих підрозділів є досягнення високого рівня особистої і майнової безпеки суспільства. Головна функція – охорона громадського порядку (ОГП) та забезпечення громадської безпеки (ГБ) на вулицях, об'єктах транспорту та інших громадських місцях у містах та інших населених пунктах.

Завдання військовослужбовців з ОГП такі:

- участь у забезпеченні безпеки громадян і громадського порядку;
- виявлення, запобігання і припинення злочинів, уживання профілактичних заходів, передбачених чинним законодавством;
- участь у припиненні адміністративних правопорушень;
- виявлення причин і умов, що сприяють учиненню правопорушень, уживання в межах своєї компетенції заходів до їх усунення;
- участь у спеціальних заходах щодо виявлення, блокування й затримання озброєних осіб, які захопили заручників, особливо важливі державні об'єкти та адміністративні споруди;
- надання органам Національної поліції (НП) допомоги у припиненні масових заворушень, що супроводжуються насильством із застосуванням зброї, у населених пунктах, а також в установах виконання покарань;
- сприяння забезпеченню відповідно до чинного законодавства режиму воєнного або надзвичайного стану в разі його введення на всій території України або в окремій місцевості;
- участь у забезпеченні безпеки вищих посадових осіб України, громадян і громадського порядку в районах дій режиму надзвичайного стану;
- участь у спеціальних операціях зі знешкодження озброєних злочинців, припиненні діяльності не передбачених законодавством озброєних воєнізованих формувань або груп;
- взаємодія зі спеціальними підрозділами НП із боротьби з організованою злочинністю, а в разі потреби з відповідними підрозділами Служби безпеки України, іншими правоохоронними органами, зацікавленими міністерствами, відомствами, місцевими органами влади і самоврядування;
- надання в межах наявних можливостей невідкладної, у тому числі медичної, допомоги особам, які потерпіли від правопорушень і нещасних випадків, перебувають у безпорадному або небезпечному для життя і здоров'я стані, а також неповнолітнім, які залишилися без опіки;
- вивчення й аналіз інформації про різні прояви терористичної та озброєної організованої злочинної діяльності з метою використання її для виконання покладених на ці військові частини завдань;

– участь у проведенні карантинних заходів під час епідемій, епізоотій та епіфітотій;

– повідомлення відповідних державних органів і громадських об'єднань про аварії, пожежі, катастрофи, стихійне лихо та інші надзвичайні події, ужиття невідкладних заходів щодо ліквідації їх наслідків, рятування людей і надання їм допомоги і з охорони майна.

Санітарно-гігієнічні умови та безпека праці

Несприятливі такі умови служби військовослужбовців підрозділів з ОГП:

- ненормований робочий день;
- погане харчування під час служби;
- важкість нічного чергування;
- більшість часу доводиться проводити на відкритому просторі за будь-яких погодних умов;
- багато часу доводиться бути на ногах;
- надмірна кількість контактів із людьми;
- досить частий контакт із криміногенними, асоціальними, маргінальними верствами населення;
- невідповідність поставленим завданням технічного забезпечення засобами зв'язку, автотранспортом, комп'ютерною технікою;
- необхідність прийняти рішення в короткий час;
- загроза здоров'ю і життю.

Зазначені умови потребують фізичної і психічної витривалості військовослужбовця.

Усі військовослужбовці з ОГП відзначають, що протягом робочого дня вони часто потрапляють у дуже напружені ситуації, у середньому 4–5 разів за чергування, коли потрібно терміново мобілізуватись і бути готовим до протидії.

Служба в підрозділах з ОГП уможливує виникнення таких хронічних захворювань: хвороби шлунково-кишкового тракту, серцево-судинної системи; радикуліт; хвороби кістково-м'язової системи, нервової системи, хвороби вуха, горла, носа; вегето-судинна дистонія.

Досить часто в цих військовослужбовців виявляються різні функціональні порушення. Як правило, це порушення сну, втома, роздратованість, головні болі, болі в попереку, сухість у роті, слабкість.

Вимоги професійної діяльності до військовослужбовця підрозділів з ОГП

Характер службово-бойових завдань військовослужбовців з ОГП висуває багато вимог, що стосуються їхніх професійних якостей, зовнішнього вигляду, жестикуляції, міміки, лексики, манер поведінки, вчинків. Усе це привертає до себе увагу оточення і викликає відповідно його схвалення чи осуд. Залишення поза увагою факту порушення громадського порядку чи, навпаки, надмірна прискіпливість, негативізм, небажання вислухати пояснення потерпілих, або навіть підозрюваних, дискредитують військовослужбовців НГУ.

Військовослужбовця бажають бачити доброзичливим, привабливим, увічливим, тактовним, гуманним і розумним, професійно грамотним, вимогливим, справедливим представником влади.

Упевнений, акуратний, підтягнутий, фізично розвинений військовослужбовець НГУ, який постійно спостерігає за обстановкою у громадському місці і вчасно втручається в ситуації протиправної поведінки, зміцнює впевненість населення у своїй захищеності, підвищує престиж НГУ.

Успішне вирішення службово-бойових завдань багато в чому визначається спроможністю військовослужбовця НГУ встановити правильні взаємовідносини з громадянами. Це одна з найважливіших професійних вимог до військовослужбовця.

Діяти зрозуміло для громадян – ще одна з особливостей виконання службових обов'язків. У громадських місцях постійно виникають ситуації, що вимагають втручання нарядів. І край важливо діяти так, щоб оточення розуміло, що військовослужбовець діє зі знанням справи, в інтересах охорони громадського порядку, захисту особистості, її прав і свобод.

Бути справедливим і твердим у своєму рішенні – невід'ємна якість військовослужбовця з ОГП, який виконує службово-бойове завдання з ОГП. Із того, що і як він робить, наскільки він доброзичливий і готовий у будь-яку хвилину прийти на допомогу, громадяни судять не тільки про військовослужбовця особисто, але й про НГУ в цілому (тим більше, що підрозділи з ОГП становлять третину всієї НГУ). Це накладає неабияку відповідальність, вимагає від військовослужбовця бездоганної поведінки у будь-якій, навіть самій складній криміногенній ситуації, знання правил, статуту і порядку виконання служби.

Основні професійно важливі якості військовослужбовців підрозділів з ОГП

Військовослужбовець з ОГП повинен мати такі особливості нервової системи:

- сильна, урівноважена нервова система;
- стресостійкість;
- психічна стійкість.

Особливості мотивації:

– просоціальність, активна особистісна позиція, повага до прав людини, чесність, справедливість;

- мотивація афіліації та мотивація досягнень;
- інтерес до людини, її мотивів;
- дотримання загальноприйнятих норм моралі;
- охайність;
- ретельне, чітке виконання своїх службових обов'язків;
- відсутність адиктивних розладів.

Комунікативні особливості такі:

– навички вільного спілкування з людьми різного віку, статі, соціального статусу;

– спроможність швидко знайти потрібний тон, доцільну форму спілкування залежно від психологічного стану та індивідуальних особливостей співрозмовника;

- контроль голосової експресії, міміки;

- контроль агресії у спілкуванні;
- уміння знижувати (розряджати) напруження у спілкуванні, виявляти емпатію, доброзичливість, терплячість у спілкуванні;
- уміння під час спілкування за необхідності тягти час;
- уміння погоджувати свої дії з діями інших осіб.

До важливих особливостей уваги і спостережливості відносять:

- уміння розподіляти увагу, виконуючи одночасно кілька дій, завдань;
- уміння помічати незначні (малопомітні) деталі обстановки;
- уміння запам'ятовувати деталі місця правопорушення, обличчя людей, номери й марки автомашин;
- уміння виділяти особливості облич, співвідносити фото, фоторобот і реальне обличчя людини;
- увага до рухів і зміни положення підозрюваного, затриманого.

Найсуттєвіші особливості пам'яті такі:

- пам'ять на зовнішність і поведінку людини, на прикмети людини за описом чи фотокарткою;
- моторна пам'ять;
- зорова пам'ять на обстановку, деталі обстановки, взаєморозташування об'єктів, марки й номери автомобілів, пози потерпілих, запахи, погодні умови;
- значний обсяг зорової пам'яті, пам'яті на цифри та змістовної пам'яті (пам'ять на важливі об'єкти і місця їх розташування, телефони важливих служб свого маршруту, на нормативно-правові акти, режими роботи підприємств, маршрути транспорту і назви зупинок тощо).

Професійно важливі емоційні й волевові якості:

- урівноваженість і самовладання в разі конфліктів;
- контроль проявів емоцій;
- наполегливість у подоланні виниклих труднощів;
- упевненість у собі;
- сміливість, рішучість, активність;
- витримка.

Важливими моторними якостями слід вважати:

- швидку сенсомоторну реакцію;
- розвинену крупну моторику.

Серед особливостей інтелекту мають бути такі:

- уміння формулювати свою думку у словах, роз'яснювати норми права й відповідальність за їх порушення;
- уміння передавати письмово розповідь іншої людини;
- уміння виділяти суттєве;
- здатність відтворювати зоровий образ за словесним описом;
- уміння визначати інформацію, необхідну для ухвалення рішень, уміння кваліфікувати протиправні події відповідно до адміністративного, кримінального, цивільного права;
- здатність приймати правильне рішення за браку необхідної інформації чи часу на її осмислення;

– уміння користуватися планами місцевості, уміння складати схеми за реальною обстановкою.

Вимоги до загальної і спеціальної підготовленості

Військовослужбовці з ОГП повинні мати повну середню або вищу освіту, пройти строкову військову службу.

Переважну частину військовослужбовців з ОГП складають особи строкової та контрактної служби, які не мають спеціальної юридичної освіти, попри те, що їх діяльність вимагає вміння кваліфікувати правопорушення, які стосуються порушення громадського порядку. Тому з ними регулярно проводять заняття з бойової підготовки, вивчення чинного законодавства, службових статутів та інструкцій.

Загострення конфронтації між правоохоронцями і кримінальним світом дедалі частіше набуває ознак збройної боротьби. Це потребує від особового складу якісного рівня бойової, професійної, фізичної, загальної та спеціально-тактичної, вогневої і психологічної підготовки.

Професійна підготовка військовослужбовців, які безпосередньо здійснюють охорону громадського порядку на вулицях і дорогах населених пунктів, передбачає:

- загальну професійну підготовку;
- тактико-спеціальну підготовку для дії в екстремальних умовах;
- психологічну підготовку.

Таблиця Б.1

Психограма кандидатів на військову службу в підрозділах з ОГП

Вимоги професії до індивідуально-психічних якостей	Професійно важливі якості	Психодіагностичні методики
Нейродинамічні і психомоторні особливості	Сила, урівноваженість нервової системи, рухливість нервових процесів	Теплінг-тест
Професійна мотивація	У мотиваційній структурі особистості провідні мотиви відповідають завданням професійної діяльності, просоціальна позиція, повага до прав людини, відсутність адикцій	Закрита анкета вивчення мотивації професійного вибору кандидатів на службу
Емоційно-вольові якості	Стресостійкість, здатність швидко приймати рішення, самостійність, сміливість, рішучість, активність, відповідальність	Тест М. Люшера (модифікація Л. Собчик); 16-PF опитувальник Р. Кеттелла
Комунікативні якості й уміння	Уміння встановлювати й підтримувати психологічний контакт, уміння поводити себе в конфліктних ситуаціях, адекватний рівень агресивності у спілкуванні і взаємодії	Методика Т. Лірі; Методика Баса-Даркі; додатково “Тест руки” Е. Вагнера
Особливості уваги й пам’яті	Швидкість переключення уваги, концентрація та стійкість уваги. Розвинена зорова і слухова пам’ять	Коректурна проба Мнемотест
Інтелектуальні особливості	Розвинений вербальний інтелект, конкретно-практичне мислення	КОТ

Протипоказання до виконання професійних обов'язків такі:

- слабка конституція тіла;
- недостатньо розвинені пам'ять, увага й мислення;
- домінування установок на застосування фізичної та вербальної агресії, запальність, жорстокість, демонстрація сили, кримінальні стереотипи поведінки;
- надмірна довірливість, необережність, легковажність;
- недисциплінованість, безвідповідальність, неохайність тощо
- пристрасть до алкоголю, наркотиків, азартних ігор.

Професіограма військовослужбовців підрозділів спеціального та оперативного призначення

Загальна характеристика професії

Завдання військових частин і підрозділів спеціального та оперативного призначення такі:

– участь у спеціальних операціях зі знешкодження озброєних злочинців, припиненні діяльності непередбачених законодавством озброєних воєнізованих формувань чи груп;

– надання органам НП допомоги в охороні громадського порядку, припиненні масових безпорядків, що супроводжуються насильством із застосуванням зброї, у населених пунктах, а також в установах виконання покарань;

– участь у спеціальних заходах щодо виявлення, блокування і затримання озброєних осіб, які захопили заручників, особливо важливі державні об'єкти та адміністративні споруди;

– одержання, вивчення й аналіз інформації про різні прояви терористичної та озброєної організованої злочинної діяльності з метою використання її для виконання покладених на ці частини завдань;

– взаємодія зі спеціальними підрозділами НП по боротьбі з організованою злочинністю, а в разі потреби із відповідними підрозділами СБУ, іншими правоохоронними органами, зацікавленими міністерствами, відомствами та місцевими органами влади й самоврядування;

– участь у забезпеченні безпеки вищих посадових осіб України, громадян та громадського порядку в районах дій режиму надзвичайного стану;

– участь у забезпеченні громадського порядку та взаємодія з підрозділами ДСНС під час ліквідації наслідків техногенно-екологічних аварій (катастроф), у тому числі пов'язаних із радіоактивними випромінюваннями і хімічними небезпечними речовинами.

Головні функції підрозділів спеціального та оперативного призначення такі:

– забезпечення і підтримка громадського порядку й безпеки на вулицях і в інших громадських місцях, об'єктах транспорту, у тому числі під час проведення загальнодержавних і спеціальних заходів;

– здійснення заходів щодо попередження, припинення й локалізації групових порушень громадського порядку, масових безпорядків, пов'язаних із цим протиправних дій, виявлення та затримання осіб, причетних до них;

– проведення самостійно і спільно з територіальними органами внутрішніх справ спеціальних операцій із забезпечення правопорядку на вулицях і в інших громадських місцях;

– здійснення спеціальних заходів із виявлення, блокування та знешкодження терористів, членів бандитських угруповань та інших озброєних злочинців.

Під час виконання завдань із ліквідації наслідків аварій, катастроф, пожеж, стихійного лиха, інших надзвичайних подій, а також надзвичайних подій криміногенного характеру на підрозділи спеціального й оперативного призначення додатково покладаються такі функції:

– охорона громадського порядку й безпеки в районі виникнення надзвичайної події і на території, що до неї прилягає;

– охорона особливо важливих об'єктів, а також об'єктів транспорту і життєзабезпечення населення, збереження майна, що залишилося без нагляду, попередження та припинення фактів розкрадання власності, її навмисного псування чи знищення;

– участь у невідкладних заходах щодо рятування, евакуації людей і надання їм першої медичної допомоги;

– участь у виконанні заходів із тимчасового обмеження, заборони руху транспорту, пішоходів вулицями й дорогами як у районі виникнення надзвичайної події, так і на території, що прилягає, огляд у встановленому порядку транспортних засобів, пасажирів, їх вантажу й багажу;

– участь у проведенні заходів, пов'язаних із розблокуванням транспортних магістралей, об'єктів життєзабезпечення, розгородження перешкод під час припинення та локалізації масових безпорядків, а також у разі виникнення надзвичайних подій, викликаних іншими причинами, у тому числі техногенного і природного характеру.

Санітарно-гігієнічні умови і безпека праці

Особовий склад військових частин спеціального та оперативного призначення до несення служби з охорони громадського порядку залучаються тричі на тиждень по 6 годин на добу з моменту прибуття військовослужбовців до органу НП (на об'єкт проведення масового заходу) і до моменту відбуття його до військової частини. Офіцери, військовослужбовці за контрактом можуть нести службу з ОГП до 8 годин, але її середньодобова тривалість не має перевищувати 40 годин на тиждень. У разі ускладнення оперативної обстановки за рішенням старшого оперативного начальника і за погодженням із командувачем НГУ служба військовим нарядам може бути подовжена до 2 годин.

Військовослужбовці можуть переміщуватися в іншу область країни за декілька годин. Для цього використовується повітряний, автомобільний, залізничний транспорт. Військовослужбовці можуть виконувати службово-бойові завдання як у приміщеннях, так і на вулиці. Приміщення можуть мати

несприятливі санітарно-гігієнічні умови. Під час виконання завдань поза приміщень військовослужбовці можуть потрапляти в несприятливі погодні умови, діяти в умовах хімічного, бактеріологічного й радіоактивного забруднення території.

Військовослужбовці спеціальних підрозділів постійно стикаються із ситуаціями збройного єдиноборства з кримінальними елементами, що нерідко загрожує їхньому життю та здоров'ю. Тому військовослужбовці спеціальних підрозділів найбільше піддаються великим нервово-психічним перевантаженням, стресам і психосоматичним захворюванням.

Негативний вплив частих стресів акумулюється в організмі і призводить до різноманітних фізіологічних і соматичних порушень, які сприяють розвитку професійної патології і зростанню загальної захворюваності.

Для цієї категорії військовослужбовців характерні передчасна втома і виснаження організму.

Крім психогенних стрес-факторів професійної діяльності спеціальних підрозділів на динаміку захворюваності системи кровообігу як стрес-фактори впливає диспропорція між фізичним навантаженням і функціональними можливостями серцево-судинної системи організму. Це може викликати морфологічні зміни в серцевих функціях.

Особливо напружені серцево-судинна і дихальна системи у військовослужбовців спеціальних підрозділів, які готуються до виконання своїх службово-бойових завдань у гірській місцевості й у морській акваторії, де додаються особливості зовнішнього атмосферного тиску.

Крім того, індивідуальні особливості характеру військовослужбовця спеціального підрозділу зумовлюють вибір роду професійної діяльності, що вимагає психоемоційного і фізичного напруження, відповідальності, формують певний стиль служби, за якого схильність до глибокого і тривалого переживання негативних емоцій може мати вирішальне значення в розвитку ішемічної хвороби серця або гіпертонічної хвороби. Поширеність виразки шлунка, перевага серед хворих співробітників осіб молодого віку (25–27 років) роблять актуальною проблему профілактики цього захворювання. Умови професійної діяльності спеціальних підрозділів, що потребують тривалого напруження психічної активності особового складу, також можуть бути віднесені до факторів, які сприяють розвитку захворювання.

Найпоширеніші такі психологічні складники загибелі і поранень військовослужбовців спеціальних та оперативних підрозділів, що трапляються під час виконання службово-бойових завдань:

- прорахунки планування заходів;
- неповне інформаційно-аналітичне опрацювання операцій;
- дефіцит часу на прийняття оперативних рішень;
- некваліфіковані дії військовослужбовців під час виконання поставлених службово-бойових завдань.

Крім зазначених психосоматичних захворювань мають місце захворювання кістково-м'язової системи, нирок, простудні захворювання, психічні розлади і травматизм.

Тому такий стан професійної діяльності дозволяє за рівнем виробничого травматизму й частотою загибелі військовослужбовців віднести її до групи високого професійного ризику.

Вимоги професійної діяльності до військовослужбовця оперативного та спеціального підрозділу:

- теоретичні знання і практичні навички дій в екстремальних ситуаціях під час виконання службово-бойових завдань, досконале володіння штатною зброєю (у тому числі й холодною), спеціальними засобами індивідуального захисту та активної оборони, прийомами рукопашного бою;

- високий рівень фізичної витривалості й резерву організму;

- високий рівень емоційної стійкості; здатність безпомилково, максимально ефективно вирішувати професійні завдання в умовах граничного внутрішнього напруження, уміння володіти собою, не допускаючи зривів у поведінці;

- високий рівень особистого професіоналізму, високої фізичної підготовленості, психологічної витримки;

- чіткі відпрацьовані дії в елементах бойових порядків під час проведення спеціальних операцій щодо знешкодження (ліквідації) особливо небезпечних і озброєних злочинців, які захопили заручників в адміністративних будівлях, у місцях скупчення людей і в умовах проявів актів тероризму;

- уміння проводити підривні роботи й користуватися різноманітними засобами зв'язку;

- уміння використовувати спеціальну техніку: водити різні види автотранспорту, застосовувати водомети, альпіністське спорядження, спорядження для підводного плавання (залежно від індивідуальної спеціалізації);

- уміння співпрацювати (груповий характер діяльності), інтенсивні стосунки зі співробітниками;

- високий рівень відповідальності та виконання завдань, покладених на військовослужбовців, у правовому полі;

- службові завдання військовослужбовців оперативних і спеціальних підрозділів характеризуються складністю й різнобічністю, що вимагає від них гнучкості, інтелектуального розвитку, уміння переносити набуті знання й навички на нові ситуації.

Професійно важливі якості військовослужбовців підрозділів спеціального та оперативного призначення

Професійно важливі емоційні й вольові якості військовослужбовців підрозділів спеціального та оперативного призначення такі:

- сміливість;

- хоробрість;

- упевненість у своїх силах і можливостях;

- здатність брати на себе відповідальність у складних ситуаціях;
- контрольована агресивність;
- спонтанність, активність;
- контрольована емоційність і тривожність;
- стійкість до стресу;
- стеничний тип реагування.

Особливості мотивації такі:

- схильність до розумного, виправданого ризику;
- високий рівень домагань;
- активна життєва позиція;
- стійка установка на захист інтересів народу України;
- самовідданість у діях із вирішення покладених службових завдань на військовослужбовця, розуміння їх державної необхідності й безперечного вирішення;
  - ціннісна орієнтація на використання зброї лише у правомірних випадках (регламентованих законом);
  - внутрішній локус контролю;
  - особистісна зрілість, смислове й ціннісне регулювання діяльності;
  - відповідність мотивації сенсу професійної діяльності;
  - професійна гордість.

До важливих особливостей уваги і спостережливості належать:

- професійна спостережливість;
- здатність тривалий час зберігати увагу, незважаючи на виснаження і сторонні подразники.

Найсуттєвіші особливості пам'яті такі:

- особлива пам'ять на зовнішність і поведінку людей;
- моторна пам'ять.

Потрібними моторними якостями слід вважати:

- здатність до швидкодії в умовах дефіциту часу;
- розвинена крупна моторика.

Серед особливостей інтелекту важливі:

- уміння передбачати кілька можливих варіантів і визначати найефективніший;
- здатність приймати рішення за умов дефіциту інформації, браку часу на її осмислення;
- здатність відтворювати зоровий образ за словесним описом;
- почуття гумору.

Комунікативні особливості такі:

- лідируючий стиль поведінки;
- почуття суперництва, некомформність;
- уміння донести до слухача свої думки й наміри;
- здатність швидко знайти потрібний тон, доцільну форму спілкування залежно від психологічного стану та індивідуальних особливостей співрозмовника;
- уміння погоджувати свої дії з діями інших осіб.

Вимоги до загальноосвітньої і спеціальної підготовки

Військовослужбовці підрозділів спеціального та оперативного призначення повинні мати повну середню або вищу освіту, пройти строкову військову службу.

Екстремальний характер діяльності потребує від особового складу якісного рівня бойової, професійної, фізичної, загальної та спеціально-тактичної, вогневої і психологічної підготовки. Особлива увага приділяється фізичній і вогневій підготовці, постійному відточенню професійних навичок.

Таблиця Б.2 – Психограма кандидатів на військову службу в підрозділи спеціального та оперативного призначення

Вимоги професії до індивідуально-психологічних якостей	Професійно важливі якості	Психодіагностичні методики
Емоційно-вольові якості	Сміливість, хоробрість, упевненість у своїх силах і можливостях, здатність брати на себе відповідальність у складних ситуаціях. Контрольована агресивність, спонтанність, контрольована емоційність і тривожність. Стійкість до стресу, стеничний тип реагування	Методика вивчення стійкості до стресових ситуацій СМДО (Л. Собчик); Тест М. Люшера (модифікація Л. Собчик); 16-РФ опитувальник Р. Кеттелла)
Професійна мотивація	Схильність до розумного ризику, високий рівень домагань, внутрішній локус контролю. Особистісна зрілість, смислове й ціннісне регулювання діяльності; відповідність мотивації сенсу професійної діяльності	Закрита анкета вивчення мотивації професійного вибору кандидатів на службу; Методика “Сенсожиттєві орієнтації” Локус контролю
Особливості уваги й пам’яті	Концентрація, стійкість, розподіл, переключення уваги. Оперативна пам’ять, зорова пам’ять, наочно-образна пам’ять	Коректурна проба “Мнемотест”; Тест ОП-1; Тест КНОП-1
Орієнтація на місцевості та орієнтація у часі. Просторова уява	Точність окоміру, орієнтація в просторі, орієнтація в часі. Комбінаторність, просторова координація	Методика “Окомір”; Тест “Компаси”; Методика Р. Шепарда; Тест Р. Амтхауера
Інтелектуальні особливості	Загальний інтелект (вербальний, невербальний), здатність до аналізу інформації, здатність до аналітичного мислення	КОТ; Методика Дж. Равена
Комунікативні здібності	Лідерство, конкурентність, комунікативна компетентність, соціальний інтелект (уміння встановлювати контакт, зрозуміти хід думок)	Тест Т. Лірі; КОС-2; Соціальний інтелект
Нейродинамічні і психомоторні особливості	Рухливість, лабільність, урівноваженість нервової системи. Точність, координованість рухів в умовах дефіциту часу та стресу	Теплінг-тест “Рефлексометрія”

Серед протипоказань до служби у спеціальних підрозділах визначаються такі:

- слаба фізична підготовка, малий резерв організму;
- невміння у ситуації, яка змінюється, швидко приймати найоптимальніше рішення з усіх можливих;
- невміння переборювати страх під час роботи в складних умовах;
- недисциплінованість, відсутність почуття обов'язку та відповідальності;
- нездатність до взаємодії з іншими людьми під час виконання спільної роботи;
- неспроможність прогнозувати розвиток подій, брати до уваги ймовірність зміни ситуації;
- слаба просторова і часова орієнтація;
- недостатній рівень освітньої підготовки, нездатність до професійного навчання і відсутність необхідних показників таких психологічних процесів, як пам'ять, увага, логічне мислення, емоційна стійкість.

Професіограма військового керівника підрозділу НГУ

Найважливіші професійні завдання:

- керування діяльністю підпорядкованого підрозділу;
- відповідальність за успішне виконання покладених на підрозділ завдань і функцій;
- визначення загальної лінії діяльності підпорядкованого підрозділу;
- прийняття рішення з удосконалення діяльності підпорядкованого підрозділу;
- забезпечення ефективного виконання завдань щодо реалізації державної політики у сфері правоохоронної діяльності в межах повноважень, передбачених керівним органом;
- визначення в межах компетенції функціональних обов'язків особового складу підпорядкованого підрозділу;
- контроль своєчасності та якості виконання прийнятих рішень;
- представляти інтереси підрозділу в органах державного врядування, інших правоохоронних відомствах, державних і недержавних організаціях;
- звітування в межах компетенції перед керівними органами;
- здійснення контролю за неухильним дотриманням підлеглими законності та правомірності дій під час виконання службових обов'язків;
- ужиття заходів для підтримання в постійній готовності озброєння, автотранспорту та інших технічних засобів.

Характеристика умов діяльності, знань і вмінь:

- прийняття рішення з раціональної розстановки сил і засобів, їх перегрупування і маневрування в разі ускладнення оперативного стану або введення спеціальних планів;
- аналіз стану виконавської дисципліни та її зміцнення відповідно до статутних норм;

- забезпечення умов і надання можливості виявляти ініціативу підлеглими, а також нести за це відповідальність;
- проводити підбір і розстановку кадрів;
- установлення внутрішнього розпорядку та режиму роботи підпорядкованого підрозділу;
- забезпечення високого рівня фізичної, вогневої та службової підготовки особового складу;
- подання керівникам стосовно заохочення особового складу за сумлінну працю, що відзначився під час виконання СБЗ;
- мотивація і стимулювання підлеглих, навчання й розвиток знань, умінь та особистісних якостей;
- створення дружного, згуртованого колективу й організація ефективної командної роботи, управління конфліктами;
- допомога підлеглим у подоланні стресів.

Розподіл часу, режим служби й відпочинку:

- неалгоритмічний характер виконання багатьох функцій, пов'язаний із дефіцитом інформації у швидкоплинних умовах;
- тривала концентрація уваги та емоційна напруженість;
- ненормований (нефіксований) робочий день;
- відпочинок несистематичного характеру;
- опосередкованість (збереження статутних відносин між керівником і виконавцем у здійсненні управлінського впливу) і дистанційність (персонал, як правило, виконує посадові обов'язки поза межами підрозділу) управління.

Характер типових помилок:

- зловживання алкоголем чи епізоди вживання наркотичних речовин;
- звільнення чи пониження по службі з негативних мотивів;
- можливість реалізації владних повноважень із корисливою метою, одержання нетрудових прибутків, збагачення;
- необ'єктивне, зневажливе ставлення до підлеглих;
- низький професіоналізм;
- відсутність прагнення до професійного й особистісного розвитку.

Таблиця Б.3 – Психограма військовослужбовця за кваліфікаційною характеристикою “Військовий керівник”

Вимоги професії до індивідуально-психологічних якостей	Професійно важливі якості	Психодіагностичні методики
Нейродинамічні і психомоторні особливості	Урівноваженість нервової системи, рухливість нервових процесів	16-РФ особистісний опитувальник Р. Кеттелла; Опитувальник суїцидального ризику (О. Г. Шмельов)
Особливості уваги й пам'яті	Швидкість переключення уваги, концентрація та стійкість уваги. Обсяг, точність запам'ятовування	Тест “Прогресивні матриці” Дж. Равена; 16-РФ особистісний опитувальник Р. Кеттелла

Вимоги професії до індивідуально-психологічних якостей	Професійно важливі якості	Психодіагностичні методики
Комунікативні якості та вміння	Комунікативна компетентність, лідерські якості, толерантність, неконфліктність, відповідальне ставлення до своїх дій і дій підлеглих	Тест БОО “Адаптивність”; 16-PF особистісний опитувальник Р. Кеттелла
Професійна мотивація	У мотиваційній структурі особистості провідні мотиви відповідають завданням професійної діяльності, просоціальна позиція, повага до прав людини, відсутність адикцій	Закрита анкета вивчення мотивації професійного вибору кандидатів на службу; 16-PF особистісний опитувальник Р. Кеттелла
Емоційно-вольові якості	Стресостійкість, контрольованість прояву емоцій. Дисциплінованість, відповідальність. Оптимальний рівень тривожності	Тест М. Люшера (додатково 16-PF Р. Кеттелла)
Інтелектуальні особливості	Розвинений вербальний інтелект, конкретно-практичне мислення. Здатність до аналізу й узагальнення інформації, загальна ерудованість	Тест “Прогресивні матриці” Дж. Равена; Опитувальник суїцидального ризику” (О. Г. Шмельов)

Протипоказання до виконання професійних обов'язків:

- логоневротичні вади;
- недисциплінованість, безвідповідальність;
- прояви нервово-емоційної чи вегетативної нестійкості, повільність, жорстокість, замкнутість;
- низький рівень інтелектуального розвитку;
- відсутність комунікативних якостей;
- девіантні відхилення у близьких родичів;
- ознаки суїцидального поведіння в анамнезі тощо;
- часта зміна місць служби, не пов'язана зі службовою необхідністю;
- надмірне вживання алкоголю і наркотичних препаратів.

Професіограма стрільця, кулеметника

Найважливіші професійні завдання:

- участь у спеціальних операціях зі знешкодження озброєних злочинців, припиненні діяльності непередбачених законодавством озброєних воєнізованих формувань чи груп;
- знищення виявлених наземних, надводних і повітряних цілей противника;
- беззаперечне, точне і швидке виконання наказів і розпоряджень командира;
- досконале володіння прийомами стрільби з кулемета;
- здатність діяти у складі підрозділу;

- ведення підтримуючого вогню під час атаки;
- перекриття шляхів відходу противника;
- прикриття зони знищення під час проведення засідки.

Характеристика умов діяльності, знань, умінь:

- значне нервово-психічне, фізичне навантаження, що вимагає додаткової швидкості й безпомилковості виконуваних дій та операцій, несприятливі соціально-психологічні, клімато-географічні, фізичні фактори;
- знати будову, прийоми та правила стрільби з кулемета, постійно підтримувати його в бойовій готовності;
- знати бойове завдання взводу, відділення;
- знати обов'язки командира відділення й за необхідності замінювати його;
- уміти підтримувати тривалу працездатність, постійну готовність до дій в екстремальних умовах;
- уміти стежити за витратою боєприпасів;
- уміти вести прицільний вогонь із бойової машини піхоти (БМП) або бронетранспортера (БТР) під час їх пересування полем бою;
- уміти аналізувати ситуацію, вибрати найбільш важливі й небезпечні цілі;
- уміти оцінювати результати вогню, підтримувати вогнем дії підрозділу;
- уміти використовувати місцевість і маскувати свою вогневу позицію.

Розподіл часу, режим служби й відпочинку:

- режим несення служби становить 5 днів на тиждень із 8 до 17 години;
- під час відряджень, польових виходів, бойових завдань робочий день може тривати 24 години на день 7 днів на тиждень (передбачена можливість відпочинку);
- під час виконання СБЗ від початку до закінчення виконання завдання;
- нормований відпочинок за винятком позаштатних ситуацій.

Під час затишшя режим служби монотонний, циклічний, а в період загострення – інтенсивний, активний.

Характер типових помилок:

- утрата пильності, зниження уваги і спостережливості за полем бою та діями противника;
- демаскування власної позиції;
- недостатньо розвинуті професійні навички;
- надмірна довірливість;
- утрата власного психічного й емоційного контролю, прояв емоцій, виникнення негативних психічних реакцій;
- порушення заходів безпеки у поведженні зі зброєю.

Таблиця Б.4 – Психограма військовослужбовця за військово-обліковими спеціальностями “Стрілець, кулеметник”

Вимоги професії до індивідуально-психологічних якостей	Професійно важливі якості	Психодіагностичні методики
Емоційно-вольові якості	Здатність приймати на себе відповідальність у складних ситуаціях. Сміливість, упевненість у своїх можливостях, хоробрість. Контрольована емоційність і тривожність. Стійкість до стресу, стеничний тип реагування	16-РФ опитувальник Р. Кеттелла; Тест М. Люшера (модифікація Л. Собчик); Опитувальник суїцидального ризику (О. Г. Шмельов)
Особливості уваги й пам'яті	Концентрація уваги, стійкість, розподіл, переключення. Оперативна пам'ять, зорова пам'ять, наочно-образна пам'ять	16-РФ опитувальник Р. Кеттелла
Нейродинамічні і психомоторні особливості	Рухливість, лабільність, урівноваженість нервової системи. Точність, координованість рухів в умовах дефіциту часу та стресу	Тест “Прогресивні матриці” Дж. Равена; Визначення типу акцентуації рис характеру та темпераменту (К. Леонгард, Х. Шмішек)
Професійна мотивація	Схильність до розумного ризику, високий рівень домагань, внутрішній локус контролю. Особистісна зрілість, смислове та ціннісне регулювання діяльності, відповідність мотивації сенсу професійної діяльності	Закрита анкета вивчення мотивації професійного вибору кандидатів на службу; БОО “Адаптивність”
Орієнтація на місцевості та орієнтація в часі. Просторова увага	Точність окоміру, орієнтація в просторі. Чіткість рухів, збереження чіткості і координованості рухів в умовах дефіциту часу	Тест “Прогресивні матриці” Дж. Равена
Інтелектуальні особливості	Здатність до аналізу і узагальнення інформації, гнучкість процесів мислення	Тест “Прогресивні матриці” Дж. Равена Методика самооцінки структури темпераменту (Б. М. Смирнов)
<p>Додатковий психодіагностичний інструментарій: Методика “Сенсожиттєві орієнтації” (СЖО) у перекл. Д. О. Леонтьєва; СОРЕ (адаптація І. О. Гордєєвої, Є. М. Осіна, О. І. Расказової, О. О. Сичова, В. Ю. Шевяхової); Методика вивчення профілю особистості (Ш. Річі, П. Мартін)</p>		

Протипоказання до виконання професійних обов'язків:

- слаба нервова система;
- незадовільні психофізіологічні показники;
- поганий зір;
- недостатньо розвинені пам'ять, увага й мислення;

- невміння швидко приймати найоптимальніше рішення з усіх можливих у ситуації, яка змінюється;
- домінування установок на застосування фізичної та вербальної агресії, запальність, жорстокість, демонстрація сили, кримінальні стереотипи поведінки;
- надмірна довірливість, необережність, легковажність.

Професіограма гранатометника (автоматичних протипіхотних гранатометів, ручних протитанкових гранатометів)

Найважливіші професійні завдання:

- участь у спеціальних операціях із знешкодження озброєних злочинців, припиненні діяльності непередбачених законодавством озброєних воєнізованих формувань або груп;
- знищення виявлених наземних і наведених цілей, броньованих засобів противника, вогневих точок противника;
- беззаперечне, точне і швидке виконання всіх наказів і розпоряджень командира;
- вивчення й аналіз інформації про різні прояви терористичної та озброєної злочинної діяльності з метою використання її для виконання завдань;
- оцінювання результатів вогню, ураження найважливіших і небезпечних цілей;
- тримати постійний зв'язок із командиром відділення, підтримувати вогнем дії мотострільців;
- стежити за витратою боєприпасів.

Характеристика умов діяльності, знань, умінь:

- значне нервово-психічне навантаження, що вимагає додаткової швидкості й безпомилковості виконуваних дій та операцій, несприятливі соціально-психологічні, клімато-географічні, фізичні фактори;
- знати будову зброї, прийоми та правила стрільби з гранатомета й постійно підтримувати його в бойовій готовності;
- знати бойове завдання взводу, відділення;
- знати обов'язки командира відділення й за необхідності замінювати його;
- уміти підтримувати тривалу працездатність;
- уміти надавати в межах наявних можливостей невідкладну, у тому числі медичну, допомогу особам, які постраждали;
- уміти визначати вид боєзапасу і стежити за витратою боєприпасів;
- уміти вести прицільний вогонь із бойової машини піхоти (БМП) або бронетранспортера (БТР) під час їх пересування полем бою;
- уміти користуватися пристроями ПАГ, ПГО та механічними пристроями прицілювання;
- уміти аналізувати ситуацію, вибирати найбільш важливі й небезпечні цілі;
- уміти використовувати місцевість і маскувати свою вогневу позицію;
- уміти допомагати навіднику-оператору в підготовці й обслуговуванні

озброєння, а механіку-водію (водієві) – у проведенні технічного обслуговування й ремонту БМП (БТР).

Професійна підготовка військовослужбовців за спеціальністю передбачає:

- загальну професійну підготовку;
- тактико-спеціальну підготовку для дії в екстремальних умовах;
- психологічну підготовку.

Військовослужбовець повинен мати такі особливості нервової системи:

- сильна, урівноважена нервова система;
- стресостійкість;
- психічна стійкість.

Розподіл часу, режим служби й відпочинку:

- режим несення служби становить 5 днів на тиждень із 8 до 17 години;
- під час відряджень, польових виходів, бойових завдань робочий день може тривати 24 години на день 7 днів на тиждень (передбачена можливість відпочинку);

- під час виконання СБЗ від початку до закінчення виконання завдання;
- нормований відпочинок за винятком позаштатних ситуацій.

Характер типових помилок:

- демаскування власної позиції;
- недисциплінованість;
- відсутність почуття обов'язку та відповідальності;
- неконтрольована емоційність, тривожність;
- недостатньо розвинуті професійні навички;
- незнання свого місця в бойових порядках;
- необережне поводження зі зброєю.

Таблиця Б.5 – Психограма військовослужбовця за військово-обліковою спеціальністю “Гранатометник (автоматичних протипіхотних гранатометів, ручних протитанкових гранатометів)”

Вимоги професії до індивідуально-психологічних якостей	Професійно важливі якості	Психодіагностичні методики
Емоційно-вольові якості	Стресостійкість, контрольованість прояву емоцій. Дисциплінованість, відповідальність. Оптимальний рівень тривожності	16-RF особистісний опитувальник Р. Кеттелла; Опитувальник суїцидального ризику (О. Г. Шмельов)
Особливості уваги й пам'яті	Швидкість переключення уваги, концентрація та стійкість уваги. Обсяг, точність і надійність запам'ятовування зорової та слухової інформації	Тест “Прогресивні матриці Дж. Равена”; 16-RF опитувальник Р. Кеттелла;
Інтелектуальні особливості	Постійна інтелектуальна активність. Здатність до аналізу й узагальнення інформації, гнучкість процесів мислення, необхідність прийняття рішення в короткий час	Тест “Прогресивні матриці” Дж. Равена; БОО “Адаптивність”

Вимоги професії до індивідуально-психологічних якостей	Професійно важливі якості	Психодіагностичні методики
Нейродинамічні і психомоторні особливості	Рухливість, лабільність, розвинута крупна моторика. Урівноваженість нервової системи. Точність, координованість рухів в умовах дефіциту часу та стресу	Методика визначення типу акцентуації рис характеру і темпераменту (Х. Шмішек)
Професійна мотивація	Схильність до розумного ризику, високий рівень домагань, внутрішній локус контролю. Особистісна зрілість, смислове і ціннісне регулювання діяльності; відповідність мотивації сенсу професійної діяльності	Закрита анкета вивчення мотивації професійного вибору кандидатів на службу; Методика самооцінки структури темпераменту (Б. М. Смирнов)
Додатковий психодіагностичний інструментарій: С. Мадді “Тест життєстійкості”; COPE; А. Реан “Мотивація успіху і острах невдач”		

Протипоказання до виконання професійних обов'язків:

- слаба нервова система;
- незадовільні психофізіологічні показники;
- поганий зір;
- недостатньо розвинені пам'ять, увага й мислення;
- домінування установок на застосування фізичної та вербальної агресії, запальність, жорстокість, демонстрація сили, кримінальні стереотипи поведінки;
- надмірна довірливість, необережність, легковажність;
- недисциплінованість, безвідповідальність, неохайність тощо;
- пристрасть до алкоголю, наркотиків, азартних ігор.

Професіограма командира розрахунку гармати

Найважливіші професійні завдання:

- організовувати і контролювати діяльність розрахунку під час зайняття вогневої позиції та підготовки гармати й боєприпасів до ведення вогню;
- постійно стежити за готовністю матеріальної частини розрахунку до бойового використання, своєчасно і якісно виконувати заходи з підготовки до стрільби;
- відповідати за стан інженерного обладнання і маскуванню вогневої позиції гармати;
- домагатися виконання особовим складом розрахунку заходів безпеки, правил експлуатації техніки і приладів та своєчасно проводити заходи з усунення виявлених недоліків;
- орієнтуватися на будь-якій місцевості, користуватися навігаційною апаратурою і топографічною картою, визначати розташування цілей, наносити їх на карту вогню і передавати отримані дані командирі.

Характеристика умов діяльності, знань, умінь:

– значне нервово-психічне, фізичне навантаження, що вимагає додаткової швидкості й безпомилковості виконуваних дій та операцій, несприятливі соціально-психологічні, клімато-географічні, фізичні фактори, які самим негативним чином впливають на його функціональний стан, професійну працездатність і здоров'я;

– знати будову, прийоми та правила стрільби з гармати і підтримувати її в бойовій готовності;

– знати бойове завдання розрахунку;

– знати обов'язки командира розрахунку й за необхідності вміти замінити його;

– уміти командувати розрахунком у бою й наполегливо домагатися виконання поставленого завдання;

– уміти підтримувати тривалу працездатність, постійну готовність до дій в екстремальних умовах;

– уміти стежити за витратою боєприпасів;

– уміти вести прицільний вогонь із гармати під час пересування полем бою, робити вивірення і пристрілювання зброї, орієнтуватися на будь-якій місцевості, користуватися навігаційною апаратурою і топографічною картою;

– уміти аналізувати ситуацію, вибирати найбільш важливі й небезпечні цілі;

– уміти оцінювати результати вогню, підтримувати вогнем дії підрозділу.

Розподіл часу, режим служби і відпочинку: під час затишшя режим служби монотонний, циклічний, а в період загострення – інтенсивний, активний.

Характер типових помилок:

– утрата пильності, зниження уваги та спостережливості за полем бою і діями противника;

– утрата власного психічного й емоційного контролю, прояв емоцій, виникнення негативних психічних реакцій;

– рідка зміна позицій: противник розвідує місце розташування і пристрілюється.

Таблиця Б.6 – Психограма військовослужбовця за військово-обліковою спеціальністю “Командир розрахунку гармати”

Вимоги професії до індивідуально-психологічних якостей	Професійно важливі якості	Психодіагностичні методики
Емоційно-вольові якості	Сміливість, хоробрість, упевненість у своїх силах і можливостях, здатність брати на себе відповідальність у складних ситуаціях. Контрольована агресивність, спонтанність, контрольована емоційність і тривожність. Стійкість до стресу, стеничний тип реагування	Тест М. Люшера (модифікація Л. Собчик); 16-PF опитувальник Р. Кеттелла); Багатофакторний особистісний опитувальник “Адаптивність” (А. Г. Маклаков)

Вимоги професії до індивідуально-психологічних якостей	Професійно важливі якості	Психодіагностичні методики
Особливості уваги й пам'яті	Оперативна пам'ять, зорова пам'ять, наочно-образна пам'ять. Концентрація, стійкість, розподіл, переключення уваги	16-РФ опитувальник Р. Кеттелла; Опитувальник суїцидального ризику (О. Г. Шмельов)
Інтелектуальні особливості	Загальний інтелект (вербальний, невербальний), здатність до аналізу інформації, здатність до аналітичного мислення	Тест "Прогресивні матриці" Дж. Равена; 16-РФ опитувальник Р. Кеттелла
Нейродинамічні і психомоторні особливості	Рухливість, лабільність, урівноваженість нервової системи. Точність, координованість рухів в умовах дефіциту часу та стресу	Методика визначення типу акцентуації рис характеру і темпераменту (Х. Шмішек)
Професійна мотивація	Схильність до розумного ризику, високий рівень домагань, внутрішній локус контролю. Особистісна зрілість, смислове й ціннісне регулювання діяльності; відповідність мотивації сенсу професійної діяльності	Закрита анкета вивчення мотивації професійного вибору кандидатів на службу; Методика самооцінки структури темпераменту (Б. М. Смирнов)
Додатковий інструментарій: Методика вивчення стійкості до стресових ситуацій СМДО (Л. Собчик), Методика "Сенсожиттєві орієнтації", "Особистісні чинники прийняття рішень"; "Вольові якості особистості" (М. В. Чумаков)		

Протипоказання до виконання професійних обов'язків:

- слаба фізична підготовка, малий резерв організму;
- відсутність почуття обов'язку та відповідальності;
- емоційна неврівноваженість;
- нездатність до взаємодії з іншими людьми під час виконання спільної роботи;
- неспроможність прогнозувати розвиток подій, брати до уваги ймовірність зміни ситуації;
- слаба просторова та часова орієнтація;
- недостатній рівень освітньої підготовки.

Професіограма снайпера

Найважливіші професійні завдання:

- знати свою зброю, тримати її у справному стані, уміти вести з неї влучний вогонь;
- уважно спостерігати за полем бою, виявляти й оцінювати цілі, за командою командира чи самостійно знищувати найважливіші з них (офіцерів, спостерігачів, снайперів, обслугу вогневих засобів, вертольоти, що летять низько);

– уміло використовувати захисні й маскувальні властивості місцевості та місцевих предметів із метою зайняття вигідної вогневої позиції для ураження противника;

– спостерігати за появою поранених на полі бою й доповідати про них командирові;

– беззаперечно, точно і швидко виконувати всі накази й розпорядження командира;

– діяти як у складі окремої спеціальної групи, так і самостійно;

– успішно виконувати завдання під час дії парашутно-десантного відділення (спеціальної групи) в наступі, зустрічному бою, обороні, під час форсування водних перешкод і т. ін.

Характеристика умов діяльності, знань, умінь:

– вплив цілого комплексу несприятливих соціально-психологічних факторів, які негативним чином можуть впливати на його професійну працездатність і здоров'я, максимальна концентрація зусиль і постійне напруження під час виконання підрозділом службово-бойових завдань;

– знати будову зброї і постійно підтримувати її в бойовій готовності;

– знати бойове завдання;

– уміти аналізувати ситуацію, вибирати найбільш важливі й небезпечні цілі;

– уміти підтримувати тривалу працездатність;

– уміти використовувати захисні й маскувальні властивості місцевості та місцевих предметів з метою зайняття вигідної вогневої позиції для ураження противника;

– уміти вибирати позиції для спостереження і ведення вогню;

– уміти додержуватися тривалої автономності, монотонності;

– уміти бути відповідальним, наполегливим, холоднокривим, спостережливим.

Розподіл часу, режим служби і відпочинку:

– максимальна концентрація зусиль під час виконання СБЗ від початку до закінчення виконання завдання; постійне напруження в процесі бойової роботи;

– під час відряджень, бойових завдань робочий день може тривати 24 години на день;

– нормований відпочинок, за винятком позаштатних ситуацій.

Характер типових помилок:

– невміння мобілізуватися для швидкого прийняття рішення в ситуації, яка змінюється;

– неувважність;

– похибки в розрахунках і під час стрільби;

– прояв емоцій;

– демаскування власної позиції;

– почуття провини за смерть людини.

Таблиця Б.7 – Психограма військовослужбовця за військово-обліковою спеціальністю “Снайперські спеціальності, снайпер”

Вимоги професії до індивідуально-психологічних якостей	Професійно важливі якості	Психодіагностичні методики
Інтелектуальні особливості	Здатність до аналізу й узагальнення інформації, гнучкість процесів мислення	16-PF особистісний опитувальник Р. Кеттелла; Тест “Прогресивні матриці” Дж. Равена
Нейродинамічні і психомоторні особливості	Рухливість, лабільність, урівноваженість нервової системи. Точність, координованість рухів в умовах дефіциту часу та стресу	Методика визначення типу акцентуації рис характеру і темпераменту (Х. Шмішек)
Емоційно-вольові якості	Стресостійкість, контрольованість прояву емоцій. Дисциплінованість, відповідальність. Оптимальний рівень тривожності	16-PF особистісний опитувальник Р. Кеттелла; Опитувальник суїцидального ризику (О. Г. Шмельов)
Професійна мотивація	Схильність до розумного ризику, високий рівень домагань, внутрішній локус контролю. Особистісна зрілість, смислове і ціннісне регулювання діяльності; відповідність мотивації сенсу професійної діяльності	Закрита анкета вивчення мотивації професійного вибору кандидатів на службу; БОО “Адаптивність”
Особливості уваги й пам’яті	Швидкість переключення уваги, концентрація та стійкість уваги. Обсяг, точність запам’ятовування зорової і слухової інформації	Тест “Прогресивні матриці” Дж. Равена; Методика самооцінки структури темпераменту (Б. М. Смирнов)
Додатковий психодіагностичний інструментарій: Тест Локус контролю (адаптація Є. Г. Ксенофонтової); Тест А. Реана “Мотивація успіху і острах невдачі”		

Протипоказання до виконання професійних обов’язків:

- слаба нервова система,
- слаба фізична підготовка, малий резерв організму;
- неспроможність прогнозувати розвиток подій, брати до уваги можливі зміни ситуації;
- поганий зір;
- недостатньо розвинені пам’ять, увага й мислення;
- неспроможність прогнозувати розвиток подій, брати до уваги можливість зміни ситуації;
- надмірна довірливість, необережність, легковажність;
- недисциплінованість, безвідповідальність, неохайність тощо
- пристрасть до алкоголю, наркотиків, азартних ігор.

Професіограма старшого контролера, контролера, контролера-кулеметника, молодшого контролера

Найважливіші професійні завдання:

- охорона й оборона об'єкта;
- здійснення пропускового режиму працівників на територію (із території) об'єкта (оформляє і видає в установленому порядку тимчасові перепустки, перевіряє пропускові документи, які надають право проходу (виходу) на державний об'єкт);
- контроль за в'їздом (виїздом) транспортних засобів;
- недопущення пронесення (увезення) на територію об'єкта заборонених предметів і матеріалів;
- здійснення заходів щодо затримання осіб, які намагаються проникнути на об'єкт (або з об'єкта) із порушенням пропускового режиму;
- попередження навмисного чи через необережність виведення з ладу об'єкта, обладнання, органів керування, комунікацій об'єкта, установлених правил внутрішнього трудового розпорядку, радіаційної, хімічної та протипожежної безпеки;
- затримання і передавання взаємодіючим органам осіб, які вчинили протиправні діяння;
- постійне вдосконалення методів професійної діяльності з охорони та оборони об'єкта.

Характеристика умов діяльності, знань, умінь:

- більша частина робочого часу військовослужбовця проходить у закритому приміщенні, у процесі проведення огляду персоналу об'єкта, а також огляду автотранспорту на предмет виявлення заборонених предметів на КПП;
- знати постанови, розпорядження, накази, положення, інструкції, нормативні та інші документи, що регламентують пропусковий режим та охорону приміщень і території закладу, установи, підприємства;
- знати тактичну підготовку, теоретичні основи ведення бою й алгоритм його ведення в різних умовах;
- знати пропускову систему, опис і час дії перепусток, форми документів, які посвідчують особу, порядок пропуску через пости військовослужбовців, цивільного персоналу, відвідувачів і транспортних засобів;
- володіти оперативною обстановкою на своєму посту (маршруті патрулювання);
- знати розташування й особливості об'єкта охорони;
- знати розташування сил і засобів у зоні поста;
- знати особливості об'єктів охорони і можливі місця проникнення, приховані підходи та під'їзди до них;
- дотримуватися правил радіообміну і телефонного зв'язку;
- додержуватися законності, відповідально працювати на місці з порушниками пропускового режиму та інструкцій;
- доповідати начальникові варти або його помічникові про всі випадки скоєння порушень пропускового режиму і необхідність залучення технічної

допомоги й аварійних служб;

- не допускати громадян у небезпечну зону;
- у разі аварій, катастроф, пожеж, стихійних лих та інших надзвичайних подій уживати необхідних заходів щодо порятунку людей і надання їм першої медичної допомоги;
- забезпечувати в межах поста або маршруту спостереження за місцями найімовірнішого вчинення злочинів, можливої появи й переховування правопорушників;
- вчасно припиняти вчинення громадянами протиправних дій.

Розподіл часу, режим служби і відпочинку

Номінально робочий день згідно з розпорядком дня для військовослужбовців, які заступають у варту, розпочинається о 07.10 і закінчується о 21.00. Варта, яка заступає на ніч о 19.15, службу закінчує о 9.00. Однак в окремих випадках, якщо потрібно негайно вирішити службові питання або перевірити бойову готовність підрозділів, робочий день військовослужбовця може бути ненормованим і спричиняти підвищену нервово-психічну напруженість.

Відпочинок військовослужбовців за графіком, без суттєвих змін в оперативній обстановці коливається від одного до двох днів на тиждень.

Характер типових помилок:

- недостатньо розвинуті професійні навички;
- незнання своїх функціональних обов'язків;
- неналежне ставлення до несення служби,
- перевищення повноважень стосовно підлеглих;
- прояв негативних емоцій;
- неувважність, зухвалість, особиста недисциплінованість.

Таблиця Б.8 – Психограма військовослужбовця за кваліфікаційною характеристикою “Старший контролер, контролер, контролер-кулеметник, молодший контролер”

Вимоги професії до індивідуально-психологічних якостей	Професійно важливі якості	Психодіагностичні методики
Особливості уваги й пам'яті	Швидкість переключення уваги, концентрація та стійкість уваги. Обсяг, точність запам'ятовування зорової та слухової інформації	Прогресивні матриці Дж. Равена; Самооцінка структури темпераменту (Б. М. Смирнов)
Емоційно-вольові якості	Стресостійкість, контрольованість прояву емоцій. Дисциплінованість, відповідальність. Оптимальний рівень тривожності	16-факторний опитувальник Р. Кеттелла; Методика колірних виборів (тест М. Люшера, модифікація Л. Собчик)

Вимоги професії до індивідуально-психологічних якостей	Професійно важливі якості	Психодіагностичні методики
Комунікативні якості і вміння	Комунікативна компетентність; широкий спектр стилів поведінки в конфліктних ситуаціях	16-факторний опитувальник Р. Кеттелла; БОО "Адаптивність"
Нейродинамічні і психомоторні особливості	Швидкість сенсомоторної реакції, координованість і чіткість рухів, збереження чіткості й координованості рухів в умовах дефіциту часу	Методика визначення особливостей характеру і загострень (К. Леонгард, Х. Шмішек); Опитувальник суїцидального ризику (О. Г. Шмельов)
Професійна мотивація	У мотиваційній структурі особистості провідні мотиви відповідають завданням професійної діяльності, мотиви професійного самовдосконалення, низьке значення корисливої мотивації, відсутність адикцій	Закрита анкета вивчення мотивації професійного вибору кандидатів на службу; БОО "Адаптивність"

Протипоказання до виконання професійних обов'язків:

- слабкий тип нервової системи, наявність високої невротизації і психопатизації особистості, підвищена тривога і страх, емоційна неврівноваженість, імпульсивність, низька стресостійкість;
- низькі показники розподілу та концентрації уваги;
- утрата власного психічного й емоційного контролю, прояв емоцій, виникнення негативних психічних реакцій;
- домінування установок на застосування фізичної і вербальної агресії;
- безвідповідальність, легковажність, недисциплінованість;
- бюрократично-авторитарний стереотип спілкування в колективі;
- відсутність мотивації до служби, нечесність, жадібність;
- пристрась до алкоголю, наркотиків.

Професіограма командира відділення, заступника командира взводу – командира відділення, командира взводу

Найважливіші професійні завдання:

- зберігати особовий склад відділення (взводу);
- здійснювати керівництво відділенням (взводом);
- організувати роботу відділення (взводу), розподіляти обов'язки між підлеглими;
- здійснювати керівництво особовим складом під час організації, проведення чи виконання службово-бойових завдань;
- знати реальний стан справ у підрозділі, хід виконання поставлених завдань;

- забезпечувати комплектування відділення кадрами, їх розстановку відповідно до професійної підготовки та кваліфікації;
- підтримувати режим цілодобової готовності відділення (взводу) до виконання службово-бойових завдань (підтримувати особовий склад, озброєння, техніку в постійній готовності до бойового застосування);
- навчати й виховувати особовий склад відділення (взводу), проводити тренування, спрямовані на поліпшення стройової виправки й посилення фізичної витривалості;
- постійно вдосконалювати свої фахові й методичні навички, подавати підлеглим приклад зразкового виконання військового обов'язку;
- дбати про підлеглих, ставитися до них із повагою, знати їхні потреби, вимагати від них додержання військової дисципліни;
- досконало знати й уміло володіти зброєю і технікою відділення (взводу), забезпечувати їх правильне зберігання й експлуатацію;
- неухильно стежити за додержанням підлеглими військової дисципліни, зовнішнього вигляду, виконанням правил носіння військової форми одягу, правил особистої гігієни;
- стежити за наявністю і правильною експлуатацією, обслуговуванням і збереженням озброєння, техніки, спорядження, речового та іншого майна, постійно контролювати його наявність.

Характеристика умов діяльності, знань, умінь:

- значне нервово-психічне навантаження, перебування на передових позиціях, фактор стресу, вплив супротивника, автономність роботи, несприятливі соціально-психологічні, клімато-географічні фізичні фактори;
- знати накази, закони, постанови, статuti, інструкції, інші нормативно-правові документи, що регулюють діяльність підлеглих;
- знати тактику дій відділення (взводу) в різних видах бою, вміло командувати під час виконання службово-бойових завдань;
- знати військове звання, прізвище, ім'я та по батькові кожного підлеглого, день народження, віросповідання, особисті якості й захоплення, рід занять до військової служби, сімейний стан, успіхи й недоліки у службі;
- знати місце перебування кожного підлеглого, своєчасно доповідати командирові про захворювання, скарги, заохочення та провини, випадки втрати чи несправності озброєння, техніки та інших матеріальних засобів;
- уміти вибирати форму стосунків залежно від психологічного стану та індивідуальних якостей підлеглого;
- уміти чітко, ясно і правильно керувати діями підлеглих;
- уміти регулювати свій емоційний стан;
- уміти вибирати позиції для спостереження та ведення вогню;
- уміти використовувати захисні й маскувальні властивості місцевості та місцевих предметів із метою зайняття вигідної вогневої позиції для ураження противника;
- уміти додержуватися тривалої автономності, приймати самостійні рішення;

– уміти коректно розмовляти з підлеглими, бути справедливим, відповідальним і небайдужим.

Розподіл часу, режим служби і відпочинку:

- нормований відпочинок, за винятком позаштатних ситуацій;
- значне психологічне навантаження, підтримується режим цілодобової готовності відділення (взводу) до виконання службово-бойових завдань;
- під час відряджень, польових виходів, бойових завдань робочий день може тривати 24 години на день 7 днів на тиждень (передбачена можливість відпочинку).

Характер типових помилок:

- недотримання правил і норм охорони праці, протипожежного захисту;
- низька вимогливість (упередженість) до себе й підлеглих;
- ігнорування проблем підлеглих;
- зловживання службовим становищем;
- недотримання вимог Статуту ЗС України;
- домінування установок на застосування фізичної і вербальної агресії;
- добровільне приведення себе у стан наркотичного чи токсичного сп'яніння;
- утрата власного психічного та емоційного контролю;
- халатність щодо організації та проведення своєчасного технічного обслуговування й ремонту засобів технічного оснащення.

Таблиця Б.9 – Психограма військовослужбовця за кваліфікаційною характеристикою “Командир відділення, заступник командира взводу – командир відділення, командир взводу”

Вимоги професії до індивідуально-психічних якостей	Професійно важливі якості	Психодіагностичні методики
Інтелектуальні особливості	Розвинений вербальний інтелект, конкретно-практичне мислення. Здібності до аналізу обстановки (виділяти необхідне для виконання завдання) і прийняття відповідальних рішень	Тест “Прогресивні матриці” Дж. Равена; Опитувальник суїцидального ризику” (О. Шмельов)
Нейродинамічні і психомоторні особливості	Сила, урівноваженість нервової системи, рухливість нервових процесів	16-РФ особистісний опитувальник Р. Кеттелла; Методика самооцінки структури темпераменту (Б. М. Смирнов)
Професійна мотивація	У мотиваційній структурі особистості провідні мотиви відповідають завданням професійної діяльності, просоціальна позиція, повага до прав людини, відсутність адикцій	Закрита анкета вивчення мотивації професійного вибору кандидатів на службу; 16-РФ особистісний опитувальник Р. Кеттелла

Вимоги професії до індивідуально-психічних якостей	Професійно важливі якості	Психодіагностичні методики
Емоційно-вольові якості	Стресостійкість, здатність швидко приймати рішення, самостійність, сміливість, рішучість, активність, відповідальність	Методика визначення типу акцентуації рис характеру і темпераменту; 16-PF особистісний опитувальник Р. Кеттелла
Комунікативні якості і вміння	Уміння встановлювати і підтримувати психологічний контакт, уміння поводити себе в конфліктних ситуаціях, адекватний рівень агресивності у спілкуванні і взаємодії	Тест БОО “Адаптивність” 16-PF особистісний опитувальник Р. Кеттелла; Тест М. Люшера (модифікація Л. Собчик)
Додатковий психодіагностичний інструментарій: С. Мадді “Тест життєстійкості”; COPE		

Протипоказання до виконання професійних обов'язків:

- захворювання серця або порушення артеріального тиску;
- нервово-психічні розлади;
- розлади слуху, мови;
- домінування установок на застосування фізичної і вербальної агресії, запальність, жорстокість, демонстрація сили, кримінальні стереотипи поведінки;
- надмірна довірливість, необережність, легковажність;
- недисциплінованість, безвідповідальність, неохайність тощо;
- уживання наркотиків, залежність від алкоголю або азартних ігор.

Професіограма командира відділення РХБЗ

Найважливіші професійні завдання:

- організовувати роботу відділення фахівців радіаційного та хімічного захисту;
- здійснювати підготовку хімічних інструкторів у підрозділах, призначених для ведення радіаційної, хімічної і біологічної розвідки та спостереження;
- здійснювати керівництво особовим складом під час організації, проведення або виконання службово-бойових завдань;
- здійснювати ліквідацію наслідків РХБ зараження;
- підтримувати безпеку підрозділів в умовах РХБ зараження;
- організовувати проведення спеціальної обробки, дезактивації, дегазації та дезінфекції;
- контролювати застосування засобів індивідуального й колективного захисту;
- контролювати виконання підрозділом режимно-обмежувальних заходів;

- підтримувати режим цілодобової готовності відділення (взводу) до виконання службово-бойових завдань (підтримувати особовий склад, озброєння, техніку в постійній готовності до бойового застосування);
- берегти особовий склад відділення (взводу);
- забезпечувати укомплектування відділення кадрами, їх розстановку відповідно до професійної підготовки та кваліфікації;
- постійно вдосконалювати свої фахові й методичні навички, подавати підлеглим приклад зразкового виконання військового обов'язку;
- навчати й виховувати особовий склад відділення (взводу), проводити тренування, спрямовані на поліпшення стройової виправки та посилення фізичної витривалості;
- досконало знати й уміло володіти зброєю і технікою відділення (взводу), забезпечувати їх правильне зберігання й експлуатацію;
- неухильно стежити за додержанням підлеглими військової дисципліни, зовнішнім виглядом, виконанням правил носіння військової форми одягу, правил особистої гігієни;
- стежити за наявністю і правильною експлуатацією, обслуговуванням і збереженням озброєння, техніки, спорядження, речового та іншого майна, постійно контролювати його наявність;
- вести облік і організовувати контроль за зберіганням, використанням і транспортуванням ядерних матеріалів, джерел іонізуючого випромінювання, токсичних речовин відповідно до встановлених норм і правил.

Характеристика умов діяльності, знань, умінь:

- значне нервово-психічне навантаження, перебування на передових позиціях, фактор стресу, вплив непередбачуваних дій супротивника, його можливості щодо застосування ЗМУ, ВТЗ, робота з отруйними речовинами в засобах індивідуального захисту, автономність роботи, робота під впливом негативних фізико-географічних і кліматичних умовах району бойових дій, несприятливі соціально-психологічні фактори;
- знати накази, закони, постанови, статuti, інструкції, інші нормативно-правові документи, що регулюють діяльність підлеглих;
- знати тактику дій відділення (взводу) в різних видах бою, вміло командувати під час виконання службово-бойових завдань;
- знати військове звання, прізвище, ім'я та по батькові кожного підлеглого, день народження, віросповідання, особисті якості й захоплення, рід занять до військової служби, сімейний стан, успіхи й недоліки у службі;
- знати місце перебування кожного підлеглого, своєчасно доповідати командирові про захворювання, скарги, заохочення та провини, випадки втрати чи несправності озброєння, техніки та інших матеріальних засобів;
- уміти відповідати за прийняті рішення, за власні дії і дії своїх підлеглих;
- уміти вибирати форму стосунків залежно від психологічного стану та індивідуальних якостей підлеглого;
- уміти чітко, зрозуміло і правильно керувати діями підлеглих;

- уміти регулювати свій емоційний стан;
- уміти вибирати позиції для спостереження і ведення вогню;
- уміти використовувати захисні й маскувальні властивості місцевості та місцевих предметів із метою зайняття вигідної вогневої позиції для ураження противника;
- уміти додержуватися тривалої автономності, приймати самостійні рішення;
- уміти коректно розмовляти з підлеглими, бути справедливим, відповідальним і небайдужим.

Розподіл часу, режим служби і відпочинку:

- нормований відпочинок за винятком позаштатних ситуацій;
- значне психологічне навантаження, підтримується режим цілодобової готовності відділення (взводу) до виконання службово-бойових завдань;
- під час відряджень, польових виходів, бойових завдань робочий день може тривати 24 години на день 7 днів на тиждень (передбачена можливість відпочинку).

Характер типових помилок:

- неуважність під час виконання практичних завдань;
- зловживання службовим становищем;
- недотримання вимог Статуту ЗС України;
- вимагання грошей із підлеглого особового складу;
- особиста недисциплінованість;
- утрата власного психічного й емоційного контролю, прояв емоцій, виникнення негативних психічних реакцій.

Таблиця Б.10 – Психограма військовослужбовця за кваліфікаційною характеристикою “Командир відділення РХБЗ”

Вимоги професії до індивідуально-психічних якостей	Професійно важливі якості	Психодіагностичні методики
Нейродинамічні і психомоторні особливості	Сила, урівноваженість нервової системи, рухливість нервових процесів	Методика самооцінки структури темпераменту (Б. М. Смирнов)
Професійна мотивація	У мотиваційній структурі особистості провідні мотиви відповідають завданням професійної діяльності, просоціальна позиція, повага до прав людини, відсутність адикцій	Закрита анкета вивчення мотивації професійного вибору кандидатів на службу; 16-PF особистісний опитувальник Р. Кеттелла
Емоційно-вольові якості	Стресостійкість, здатність швидко приймати рішення, самостійність, сміливість, рішучість, активність, відповідальність	Тест М. Люшера; 16-PF особистісний опитувальник Р. Кеттелла

Вимоги професії до індивідуально-психічних якостей	Професійно важливі якості	Психодіагностичні методики
Комунікативні якості та вміння	Уміння встановлювати й підтримувати психологічний контакт із різновіковою категорією населення, уміння поводити себе в конфліктних ситуаціях, адекватний рівень агресивності у спілкуванні і взаємодії	Тест БОО “Адаптивність” 16-РФ особистісний опитувальник Р. Кеттелла
Особливості уваги й пам’яті	Швидкість переключення уваги, концентрація та стійкість уваги. Розвинена зорова і слухова пам’ять	Тест “Прогресивні матриці” Дж. Равена
Інтелектуальні особливості	Розвинений вербальний інтелект, конкретно-практичне мислення	Тест “Прогресивні матриці” Дж. Равена; Опитувальник суїцидального ризику” (О. Шмельов)
Додатковий психодіагностичний інструментарій: Тест “Локус контролю”; С. Мадді “Тест життестійкості”		

Протипоказання до виконання професійних обов’язків:

- слаба нервова система;
- незадовільні психофізіологічні показники, поганий зір;
- недостатньо розвинені пам’ять, увага й мислення;
- домінування установок на застосування фізичної і вербальної агресії, запальність, жорстокість, демонстрація сили, кримінальні стереотипи поведінки;
- надмірна довірливість, необережність, легковажність;
- недисциплінованість, безвідповідальність, неохайність тощо;
- пристрасть до алкоголю, наркотиків, азартних ігор.

Професіограма кінолога

Найважливіші професійні завдання:

- дбайливе ставлення, контроль і догляд за службовими собаками;
- уміти використовувати службових собак під час виконання службово-бойових завдань;
- організувати тренувальну роботу зі службовими собаками, їх дресировати;
- підтримувати в належному стані місце для службових собак;
- розподіляти обов’язки між підлеглими щодо догляду та утримання службових приміщень для собак;
- уживати заходів до підтримання постів вартових собак у справному стані;
- знати й постійно вживати застережних заходів під час роботи із собаками на заняттях;

- постійно вдосконалювати знання за фахом;
- знати реальний стан справ у підрозділі, хід виконання поставлених завдань;
- забезпечувати розподіл вартових собак (під час виконання поставленого завдання) відповідно до підготовки та кваліфікації;
- підтримувати режим цілодобової готовності собак до виконання службових завдань;
- навчати й виховувати службових собак, проводити тренування, спрямовані на посилення фізичної витривалості;
- стежити за наявністю, правильним використанням, обслуговуванням і збереженням спорядження та іншого майна, постійно контролювати його наявність.

Характеристика умов діяльності, знань, умінь:

- готовність до дій в екстремальних умовах під час виконання завдань бойової служби, до значного нервово-психічного навантаження, перебування на передових позиціях, впливу непередбачуваних дій супротивника (його можливості застосувати ЗМУ, ВТЗ), до роботи з отруйними речовинами в засобах індивідуального захисту, автономності роботи та виконання дій під впливом негативних фізико-географічних і кліматичних умов заданого району, несприятливих соціально-психологічних факторів;
- під час виконання службових завдань самостійно визначати рівень безпеки для собаки і вживати заходів щодо його виведення з небезпечної зони;
- добре розвинений рівень знань і навичок роботи із собаками, їх дресирування, чітка постановка завдання;
- відповідальне виконання своїх обов'язків;
- здатність контролювати свій емоційний стан;
- здатність швидко приймати рішення і орієнтуватись у незнайомій місцевості;
- знати накази, закони, постанови, статuti, інструкції, інші нормативно-правові документи, що регулюють професійну діяльність;
- знати тактику дій відділення (взводу) в різних видах бою, вміло командувати під час виконання службово-бойових завдань;
- знати місце перебування кожного службового собаки, своєчасно доповідати командирові в разі захворювання, втрати чи несправності технічного спорядження та інших матеріальних засобів;
- уміти відповідати за прийняті рішення, за власні дії і дії своїх вихованців;
- уміти вибирати позиції для спостереження, використовувати захисні й маскувальні властивості місцевості та місцевих предметів із метою зайняття вигідної позиції для ураження противника;
- підтримувати у себе і свого собаки відмінну фізичну форму.

Розподіл часу, режим служби і відпочинку:

- несення служби згідно з графіком;

– участь у проведенні заняття з бойової та спеціальної (кінологічної) підготовки;

– середа – неділя із 17.00 до 23.00 – служба з охорони громадського порядку;

– наступного дня після прибуття в частину о 13.00 – підготовка до бойового розрахунку.

Характер типових помилок:

– неувважність до потреб службових собак;

– грубість у ставленні до службових собак;

– утрата пильності, зниження уваги і спостережливості за полем бою та діями противника;

– утрата власного психічного й емоційного контролю, прояв емоцій, виникнення негативних психічних реакцій;

– безвідповідальне ставлення до своїх функціональних обов’язків;

– недостатньо розвинуті професійні навички.

Таблиця Б.11 – Психограма військовослужбовця за кваліфікаційною характеристикою “Кінолог”

Вимоги професії до індивідуально-психічних якостей	Професійно важливі якості	Психодіагностичні методики
Нейродинамічні і психомоторні особливості	Сила, урівноваженість нервової системи, рухливість нервових процесів	Методика самооцінки структури темпераменту (Б. М. Смирнов)
Особливості уваги й пам’яті	Швидкість переключення уваги, концентрація та стійкість уваги; розвинена зорова і слухова пам’ять	Методика самооцінки структури темпераменту (Б. М. Смирнов)
Інтелектуальні особливості	Розвинений інтелект, конкретно-практичне мислення; швидкість мислення	Тест “Прогресивні матриці” Дж. Равена
Емоційно-вольові якості	Стресостійкість, здатність швидко приймати рішення, самостійність, сміливість, рішучість, активність, відповідальність	Тест М. Люшера; 16-PF особистісний опитувальник Р. Кеттелла; Опитувальник суїцидального ризику (О. Г. Шмельов)
Комунікативні якості і вміння	Уміння встановлювати і підтримувати психологічний контакт, уміння поводити себе в конфліктних ситуаціях, адекватний рівень агресивності у спілкуванні і взаємодії	Тест БОО “Адаптивність”; 16-PF особистісний опитувальник Р. Кеттелла
Професійна мотивація	У мотиваційній структурі особистості провідні мотиви відповідають завданням професійної діяльності, просоціальна позиція, повага до прав людини, відсутність адикцій	Закрита анкета вивчення мотивації професійного вибору кандидатів на службу

Протипоказання до виконання професійних обов'язків:

- медичні показники (поганий зір, алергічні прояви на шерсть тварин);
- слаба нервова система;
- обмеженість мислення;
- домінування установок на застосування фізичної сили, жорстокість;
- відсутність зацікавленості в роботі з тваринами;
- залежність від алкоголю, наркотиків, азартних ігор.

***Професіограма командира взводу (курсowego офіцера), командира роти
(начальника курсу)***

Найважливіші професійні завдання:

- виконання бойових і службово-бойових завдань;
- збереження особового складу, зброї та техніки;
- активна участь у житті підрозділу;
- тренування особового складу підрозділу;
- забезпечення дисципліни, виховання вольових якостей у підлеглих;
- підтримання морально-психологічного стану особового складу.

Характеристика умов діяльності, знань, умінь:

– значне нервово-психічне, фізичне навантаження, що вимагає швидкості й безпомилковості в розробленні та прийнятті рішень, несприятливі соціально-психологічні, клімато-географічні фізичні фактори, високий рівень відповідальності за кінцеві результати, часові обмеження, необхідність одночасного виконання багатьох завдань, наявність напружених конфліктних ситуацій і небезпечних для життя обставин; неналежний рівень побутового комфорту і значна тривалість часу виконання типових завдань;

– знати тактику дій підрозділу в різних видах бою, керувати підрозділом під час виконання бойових завдань;

– знати й володіти всіма видами озброєння і техніки підрозділу;

– знати військове звання, прізвище, ім'я та по батькові кожного підлеглого, число, місяць і рік народження, віросповідання, ділові якості та морально-психологічний стан, захоплення, рід занять до військової служби, сімейний стан, адресу батьків (рідних), успіхи й недоліки на службі;

– уміти підтримувати тривалу працездатність, постійну готовність до дій в екстремальних умовах;

– уміти проводити з особовим складом підрозділу заняття з бойової підготовки і керувати навчанням рядового складу, що проводять командири відділень;

– із повагою ставитися до підлеглих, дбати про виховання рядових, сержантів і згуртовувати військовий колектив;

– уміти аналізувати ситуацію, вибирати найбільш важливі й небезпечні цілі;

– уміти використовувати місцевість і маскувати свої вогневі позиції;

– уміти залежно від виду діяльності підрозділу виконувати завдання, пов'язані з різним фізичним і психологічним навантаженням;

– дбати про підлеглих, про їхнє здоров'я, уживати заходів до його зміцнення, постійно вдосконалювати фізичну тренуваність особового складу, знати потреби підлеглих, клопотати перед старшими начальниками про задоволення їхніх прохань.

Розподіл часу, режим служби і відпочинку: найчастіше ненормований і неспланований робочий день і відпочинок.

Під час виконання повсякденних обов'язків служби режим служби активний, різноплановий, а в період загострення – інтенсивний.

Характер типових помилок:

- недостатньо розвинуті професійні навички (некваліфіковані дії військовослужбовців під час виконання поставлених завдань);
- неповне інформаційно-аналітичне опрацювання завдання;
- слаба вимогливість до особового складу;
- поспішність у прийнятті рішень;
- нечітке формулювання завдань підлеглим;
- неадекватно завищена самооцінка;
- надмірна довірливість;
- утрата пильності, зниження уваги та спостережливості за полем бою і діями противника;
- утрата власного психічного й емоційного контролю, прояв емоцій, виникнення негативних психічних реакцій;
- перевищення службових повноважень.

Таблиця Б.12 – Психограма військовослужбовця за кваліфікаційною характеристикою “Командир взводу (курсний офіцер), командир роти (начальник курсу)”

Вимоги професії до індивідуально-психологічних якостей	Професійно важливі якості	Психодіагностичні методики
Особливості уваги й пам'яті	Швидкість переключення уваги, концентрація та стійкість уваги. Обсяг, точність і міцність запам'ятовування інформації	Тест “Прогресивні матриці” Дж. Равена; 16-RF опитувальник Р. Кеттелла
Комунікативні якості	Комунікативна компетентність, широкий спектр стилів поведінки в конфліктних ситуаціях. Адекватна самооцінка	16-факторний опитувальник Р. Кеттелла
Інтелектуальні особливості	Здатність до аналізу й узагальнення інформації, гнучкість процесів мислення. Уміння приймати правильні рішення за мінімуму інформації, помічати незначні деталі в поведінці осіб	Тест “Прогресивні матриці” Дж. Равена

Вимоги професії до індивідуально-психологічних якостей	Професійно важливі якості	Психодіагностичні методики
Емоційно-вольові якості	Емоційна стійкість під час прийняття відповідальних рішень, урівноваженість і самовладання в разі конфліктів, спроможність до тривалого зберігання високої активності, спроможність брати відповідальність за дії підлеглих. Стресостійкість, контрольованість прояву емоцій. Дисциплінованість. Оптимальний рівень тривожності	16-факторний опитувальник Р. Кеттелла; Метод колірних виборів (тест М. Люшера)
Психомоторні особливості	Швидкість сенсомоторної реакції, координованість і чіткість рухів	Опитувальник суїцидального ризику (О. Г. Шмельов); Методика самооцінки структури темпераменту (Б. М. Смирнов)
Професійна мотивація	Провідні мотиви особистості відповідають завданням професійної діяльності, низьке значення корисливої мотивації, відсутність адикцій	Закрита анкета вивчення мотивації професійного вибору кандидатів на службу
Додатковий психодіагностичний інструментарій: Тест Т. Лірі, Тест А. Реана “Мотивація успіху і остраху невдачі”		

Протипоказання до виконання професійних обов'язків:

- домінування установок на застосування фізичної і вербальної агресії, запальність, жорстокість, демонстрація сили, кримінальні стереотипи поведінки;
- низький рівень фізичної підготовленості;
- незадовільні психофізіологічні показники;
- інертність нервових процесів;
- недостатньо розвинені пам'ять, увага й мислення;
- слаба нервова система, схильність до ризику, імпульсивність;
- надмірна довірливість, необережність, легковажність;
- неадекватно завищена самооцінка;
- дефекти мовлення.

Професіограма начальника військового наряду, помічника начальника військового наряду, молодшого помічника начальника військового наряду

Найважливіші професійні завдання:

- охорона громадського порядку, забезпечення захисту й охорони життя, здоров'я, прав, свобод і законних інтересів громадян;
- участь у забезпеченні громадської безпеки й охорони громадського порядку під час проведення зборів, мітингів, походів, демонстрацій та інших

масових заходів, що створюють небезпеку для життя та здоров'я громадян;

- протидія негативному впливу з боку порушників громадського порядку;

- організація діяльності групи осіб, що входять до складу військового наряду, вимагання від них суворого виконання покладених обов'язків;

- застосування зброї, спеціальних засобів, заходів фізичного впливу у визначених законом випадках;

- участь у забезпеченні безпеки вищих посадових осіб України, громадян і громадського порядку в районах дій режиму надзвичайного стану;

- участь у спеціальних операціях зі знешкодження озброєних злочинців, припиненні діяльності не передбачених законодавством озброєних воєнізованих формувань чи груп;

- можуть залучатися до участі у спеціальних операціях зі знешкодження озброєних злочинців, припиненні діяльності не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (груп), організованих груп і злочинних організацій на території України, а також у заходах, пов'язаних із припиненням терористичної діяльності.

Характеристика умов діяльності, знань, умінь:

До характерних умов діяльності можна віднести:

- ненормований робочий день;

- погане харчування під час служби;

- важкість нічного чергування;

- довготривале перебування на відкритому просторі за будь-яких погодних умов;

- тривале перебування на ногах;

- надмірна кількість контактів із людьми;

- досить частий контакт із криміногенними, асоціальними, маргінальними верствами населення;

- необхідність прийняти рішення в короткий час;

- постійна загроза здоров'ю і життю;

- відповідальність за своїх підлеглих.

Вимоги до знань і вмінь такі:

- досконало знати особисту зброю, спеціальні засоби, уміти справно володіти нею, тримати в постійній бойовій готовності й бути готовим до можливого застосування;

- знати ознаки і склади злочинів проти громадського порядку, а також злочинів, що можуть бути вчинені на вулиці;

- знати нормативні правові акти, пов'язані з обов'язками служби;

- знати оперативну обстановку на маршруті і коригувати свої дії в разі зміни чи загострення ситуації;

- уміло організовувати службу, вимагати від особового складу військового наряду знання й неухильного виконання ним обов'язків;

- уміти підтримувати тривалу працездатність, постійну готовність до дій в екстремальних умовах як свою, так і підлеглих;

- бути фізично розвиненим і витривалим;
- мати здатність знаходити доцільну форму спілкування залежно від психологічного стану та індивідуальних особливостей співрозмовника;
- уміти знижувати (розряджати) напруження у спілкуванні, виявляти емпатію, доброзичливість, терплячість у спілкуванні.

Розподіл часу, режим служби й відпочинку.

Несення служби – щоденне патрулювання по 6–8 годин, переважно у вечірній і нічний час доби, у разі масових безладь (заворушень) можлива триваліша служба. На відпочинок відводиться один день на тиждень.

Під час відряджень, польових виходів, бойових завдань робочий день може тривати 24 години на день 7 днів на тиждень (передбачена можливість відпочинку). Під час виконання СБЗ – від початку до закінчення виконання завдання.

Робочий день і відпочинок найчастіше ненормовані й несплановані.

Під час виконання повсякденних обов'язків служби режим служби активний, різноплановий, а в період загострення – інтенсивний.

Характер типових помилок:

- недостатньо розвинуті професійні навички;
- поспішність у прийнятті рішень;
- надмірна довірливість;
- утрата пильності, зниження уваги та спостережливості на маршруті несення служби;
- утрата власного психічного й емоційного контролю, прояв емоцій, виникнення негативних психічних реакцій;
- перевищення службових повноважень.

Таблиця Б.13 – Психограма військовослужбовця за кваліфікаційною характеристикою “Начальник військового наряду, помічник начальника військового наряду, молодший помічник начальника військового наряду”

Вимоги професії до індивідуально-психологічних якостей	Професійно важливі якості	Психодіагностичні методики
Нейродинамічні і психомоторні особливості	Сила, урівноваженість нервової системи, рухливість нервових процесів	Самооцінка структури темпераменту (Б. М. Смирнов); Опитувальник суїцидального ризику (О. Г. Шмельов)
Особливості уваги й пам'яті	Моторна пам'ять. Зорова пам'ять на обстановку, деталі обстановки, взаєморозташування об'єктів, пози постраждалих, запахи, погодні умови. Обсяг, точність і міцність запам'ятовування інформації (номери телефонів, нормативно-правові акти, маршрути транспорту тощо)	Прогресивні матриці Дж. Равена; 16-RF опитувальник Р. Кеттелла

Вимоги професії до індивідуально-психологічних якостей	Професійно важливі якості	Психодіагностичні методики
Інтелектуальні особливості	Розвинений вербальний інтелект, конкретно-практичне мислення. Здатність до аналізу й узагальнення інформації, гнучкість процесів мислення. Спроможність приймати правильне рішення за браком необхідної інформації чи часу на її осмислення	Прогресивні матриці Дж. Равена
Емоційно-вольові якості	Спостережливість, концентрація уваги, урівноваженість, здатність до висновків, аналізу ситуації, здатність до прийняття швидкого рішення. Контрольована агресивність, спонтанність, контрольовані емоційність і тривожність. Стійкість до стресу, стеничний тип реагування	Метод колірних виборів (М. Люшер); 16-факторний опитувальник Р. Кеттелла
Комунікативні якості і вміння	Уміння встановлювати і підтримувати психологічний контакт, тактично поводитись у конфліктних ситуаціях, адекватний рівень агресивності у спілкуванні та взаємодії	16-факторний опитувальник Р. Кеттелла; Методика визначення типу акцентуації рис характеру і темпераменту (К. Леонгард і Х. Шмішек)
Професійна мотивація	У мотиваційній структурі особистості провідні мотиви відповідають завданням професійної діяльності, просоціальна позиція, повага до прав людини, відсутність адикцій	Закрита анкета вивчення мотивації професійного вибору кандидатів на службу; Багаторівневий особистісний питальник "Адаптивність" (А. Г. Маклаков)
Додатковий психодіагностичний інструментарій: тест С. Мадді "Життестійкість"; тест А. Реана "Мотивація успіху і остраху невдачі"; КОТ		

Протипоказання до виконання професійних обов'язків:

- слабе фізичне здоров'я;
- недостатньо розвинені пам'ять, увага й мислення;
- інертність нервових процесів;
- занижена група адаптаційних здібностей;
- неадекватно завищена самооцінка;
- надмірна довірливість, необережність, легковажність;
- недисциплінованість, безвідповідальність, неохайність тощо;
- залежність від алкоголю, наркотиків, азартних ігор;
- дефекти мовлення;
- невідміння працювати з людьми, песимізм, низькі моральні цінності.

***Професіограма начальника варти, помічника начальника варти
Найважливіші професійні завдання:***

- конвоювання осіб, які утримуються під вартою, зі слідчих ізоляторів, місць тимчасового утримання, виправно-трудових установ і в'язниць;
- охорона підконвойних осіб під час судового засідання, а також конвоювання до інших слідчих ізоляторів, в'язниць, на пункти обміну з плановими вартами, із місць тимчасового розміщення затриманих до слідчих ізоляторів плановими залізничними маршрутами;
- конвоювання з установ-поселень засуджених за вироком суду для відбуття покарання в установи виконання покарань, що перебувають під охороною;
- знати завдання варти, інструкцію від начальника варти та обов'язки всіх посадових осіб варти, вимагати від особового складу варти знання й неухильного виконання своїх обов'язків, високої пильності та дисципліни;
- стежити за суворим, неухильним дотриманням особовим складом заходів безпеки та правил поведження зі зброєю;
- можуть залучатися до участі у спеціальних операціях зі знешкодження озброєних злочинців, припиненні діяльності не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (груп), організованих груп і злочинних організацій на території України, а також у заходах, пов'язаних із припиненням терористичної діяльності.

Характеристика умов діяльності, знань, умінь.

Значна частина робочого часу цих військовослужбовців проходить у закритому приміщенні. Їхня робота хоча й малорухома, проте напружена. Серед осіб, які конвоюються, досить багато таких, що хворіють на сухоти, гепатит тощо чи мають психопатичні риси і провокують конфлікт. Військовослужбовці повинні бути готовими до ситуацій нападу на них чи особу, яку конвоюють. Такі ситуації можуть загрожувати життю та здоров'ю особового складу. Тому ця категорія військовослужбовців понад усе піддається значним нервово-психічним перевантаженням, стресам і психосоматичним захворюванням.

Вимоги до знань і вмінь:

- досконало знати особисту зброю, спеціальні засоби, уміти справно володіти нею, тримати в постійній бойовій готовності й бути готовим до можливого застосування;
- знати нормативні правові акти, пов'язані з обов'язками служби;
- уміло організовувати службу, вимагати від особового складу варти знання й неухильного виконання своїх обов'язків;
- уміти підтримувати тривалу працездатність, постійну готовність до дій в екстремальних умовах як у себе, так і в підлеглих;
- здатність військовослужбовців до інтенсивної комунікації як із цивільними, так із асоціальними та кримінально-орієнтованими особами;

– постійна когнітивна активність (аналіз ситуації та інформації, що швидко змінюються або можуть змінитися, необхідність прийняття рішення в умовах обмеженого часу);

– достатня психофізіологічна витривалість у зв'язку з ненормованим (нефіксованим) робочим днем, нічною службою після виснажливого робочого дня та ін.;

– уміти контролювати свої емоційні стани.

Розподіл часу, режим служби й відпочинку.

Несення служби полягає у щоденному конвоюванні засуджених (підсудних) різними видами транспорту по 6–8 годин на добу. Деякі види конвоювання вимагають постійного перебування в залізничному вагоні разом зі спецконтингентом від 3 до 7 днів із обмеженим часом на сон до 4–6 годин на добу.

Під час відряджень, польових виходів, бойових завдань робочий день може тривати 24 години на день 7 днів на тиждень (передбачена можливість відпочинку). Під час виконання СБЗ – від початку до закінчення виконання завдання. Найчастіше робочий день ненормований і не сплановано відпочинок.

Характер типових помилок:

– недостатньо розвинуті професійні навички;

– поспішність у прийнятті рішень;

– надмірна довірливість;

– утрата пильності, зниження уваги та спостережливості на маршруті несення служби;

– утрата власного психічного й емоційного контролю, прояв емоцій, негативні психічні реакції;

– перевищення службових повноважень;

– бажання взяти хабар.

Таблиця Б.14 – Психограма військовослужбовця за кваліфікаційною характеристикою “Начальник варті, помічник начальника варті”

Вимоги професії до індивідуально-психологічних якостей	Професійно важливі якості	Психодіагностичні методики
Комунікативні якості і вміння	Комунікативна компетентність; уміння переконувати, відстоювати власну думку, контроль вербальної агресивності. Здатність швидко знайти потрібний тон, доцільну форму спілкування залежно від індивідуальних особливостей співрозмовника	16-факторний опитувальник Р. Кеттелла; БОО “Адаптивність”
Нейродинамічні і психомоторні особливості	Рухливість, лабільність, урівноваженість нервової системи. Швидкість сенсомоторної реакції, координованість і чіткість рухів, збереження чіткості й координованості рухів в умовах дефіциту часу	Методика самооцінки структури темпераменту (Б. М. Смирнов)

Вимоги професії до індивідуально-психологічних якостей	Професійно важливі якості	Психодіагностичні методики
Особливості уваги й пам'яті	Концентрація та стійкість уваги, розподіл, переключення. Оперативна пам'ять, розвинена зорова та наочно-образна пам'ять	16-PF опитувальник (Р. Кеттелл); Тест "Прогресивні матриці" Дж. Равена
Інтелектуальні особливості	Загальний інтелект (вербальний, невербальний). Здатність до аналізу та узагальнення інформації, уміння виділяти проблему, бачити альтернативне рішення	Тест "Прогресивні матриці" Дж. Равена
Емоційно-вольові якості	Стенічний тип реагування. Контрольованість емоційності і тривожності. Дисциплінованість. Здатність брати відповідальність у складних ситуаціях. Хоробрість, упевненість, адекватність самооцінки, наполегливість	Метод кольірних виборів (М. Люшер); 16-PF особистісний опитувальник Р. Кеттелла
Професійна мотивація	Схильність до розумного ризику, внутрішній локус контролю. Перевага виробничої мотивації над споживчою (ціннісне регулювання діяльності, відповідність мотивації сенсу професійної діяльності)	Закрита анкета вивчення мотивації професійного вибору кандидатів на службу
Додатковий психодіагностичний інструментарій: тест "Соціальний інтелект"; КОТ; тест С. Мадді "Життестійкість"; Методика інтерперсональної діагностики міжособистісної поведінки (Л. М. Собчик)		

Протипоказання до виконання професійних обов'язків:

- домінування установок на застосування фізичної і вербальної агресії, запальність, жорстокість, демонстрація сили, кримінальні стереотипи поведінки;
- слабе фізичне здоров'я;
- недостатньо розвинені пам'ять, увага й мислення;
- надмірна довірливість, необережність, легковажність;
- недисциплінованість, безвідповідальність, неохайність тощо;
- залежність від алкоголю, наркотиків, азартних ігор;
- інертність нервових процесів;
- занижена група адаптаційних здібностей;
- неадекватно завищена самооцінка;
- дефекти мовлення.

Професіограма офіцера (командира) групи по роботі з безпілотними літальними апаратами

Найважливіші професійні завдання:

- організація роботи відділення (групи) безпілотних літальних апаратів;
- здійснення тренувальних польотів, розвідка місця вивчення службово-бойових завдань;

- знання тактико-технічних характеристик безпілотних літальних апаратів і власних обов’язків;
- знання з експлуатації та ремонту безпілотних літальних апаратів;
- організація і проведення занять із вивчення матеріальної частини безпілотних приладів, правила їх експлуатації;
- отримання (уточнення) й узагальнення розвідувальних даних.

Характеристика умов діяльності, знань, умінь.

До характерних умов діяльності можна віднести такі:

- тривала автономність роботи;
- безпосередня участь у проведенні польових командно-штабних навчань, що передбачає значний рівень фізичного навантаження та психологічного напруження;
- робота в різних клімато-географічних умовах;
- знати бойове завдання взводу, відділення;
- знати будову й особливості застосування БПЛА;
- знати різні типи маскуванню, мати навички маскуванню;
- мати знання з військової топографії, уміти користуватися топографічними картами;
- уміти проводити якісну підготовку до виконання службово-бойового завдання;
- уміти підтримувати тривалу працездатність;
- уміти вибирати позиції для спостереження;
- мати навички в управлінні БПЛА.

Розподіл часу, режим служби і відпочинку:

- у мирний час 8 годин на день 5 днів на тиждень, 2 вихідних;
- у добовому наряді служба 24 години на добу з часом на відпочинок, що визначається графіком;
- у бойових умовах порядок служби й відпочинку зумовлений оперативною обстановкою;
- максимальна концентрація зусиль у визначений період часу, навчання, тренування, виконання практичних навичок, потім відпочинок; постійне напруження під час бойової роботи.

Характер типових помилок:

- неуважність, прояв емоцій;
- похибки в розрахунках і під час виконання службово-бойового завдання;
- демаскування власної позиції;
- безвідповідальність.

Таблиця Б.15 – Психограма військовослужбовця за кваліфікаційною характеристикою “Офіцер групи безпілотних літальних апаратів”

Вимоги професії до індивідуально-психологічних якостей	Професійно важливі якості	Психодіагностичні методики
Інтелектуальні особливості	Здатність бачити кілька можливих шляхів вирішення завдання і вибирати найефективніший. Здатність реалізовувати план дій відповідно до мінливої ситуації (правильно донести інформацію і поставити завдання)	Тест “Прогресивні матриці” Дж. Равена
Особливості уваги й пам’яті	Розвинуті увага й зорова пам’ять на обстановку, схеми розташування об’єктів на території. Процес вирішення вимагає водночас концентрації і розподілу уваги. Уміння помічати малопомітні зміни об’єктів спостереження	Визначення типу акцентуації рис характеру та темпераменту (К. Леонгард, Х. Шмішек)
Орієнтація на місцевості. Просторова уява	Точність окоміру, орієнтація у просторі. Чіткість рухів, збереження чіткості й координованості рухів в умовах дефіциту часу	Тест “Прогресивні матриці” Дж. Равена
Емоційно-вольові якості	Стенічний тип реагування. Здатність утримуватися від імпульсивних дій (організованість, дисциплінованість, обережність)	Опитувальник суїцидального ризику (О. Г. Шмельов); Методика самооцінки структури темпераменту (Б. М. Смирнов)
Комунікативні якості	Малі групи соціальної комунікації, спільне рішення виробничих питань, комунікативна толерантність	16-РФ опитувальник Р. Кеттелла
Професійна мотивація	Особистісна зрілість, смислове й ціннісне регулювання діяльності, відповідність мотивації сенсу професійної діяльності. Високий рівень наполегливості і стійкість емоцій	Закрита анкета вивчення мотивації професійного вибору кандидатів на службу; БОО “Адаптивність” (А. Г. Маклаков)
Додатковий психодіагностичний інструментарій: С. Мадді “Тест життєстійкості”; “Локус контролю” (Є. Г. Ксенофонтова); “Стиль саморегуляції поведінки” (В. Моросанова)		

Протипоказання до спеціальності:

- поганий зір;
- слаба нервова система;
- неврівноваженість;
- обмеженість мислення;
- відсутність мотивації до служби;
- пристрасть до алкоголю чи наркотиків.

Професіограма старшого техніка, техніка

Найважливіші професійні завдання:

– забезпечувати безперебійну роботу, технічно правильну експлуатацію технічних засобів, озброєння, бойової та іншої техніки роти, уживати заходів для тримання їх у справному стані;

– знати будову, порядок і правила експлуатації й ремонту озброєння, бойової та іншої техніки, їх наявність і технічний стан, особисто керувати роботами, пов'язаними з технічним обслуговуванням озброєння, бойової та іншої техніки, їх ремонтом силами екіпажів (водіїв);

– перевіряти стан машин, які виходять із парку, допускати до експлуатації лише технічно справні машини з відміткою про це в дорожньому аркуші;

– не менше одного разу на місяць перевіряти технічний стан озброєння, бойової та іншої техніки, проводити перевірку стрілецької зброї за номерами;

– проводити технічне обслуговування озброєння, бойової та іншої техніки перед навчаннями, заняттями, під час їх проведення і після повернення до парку;

– уживати заходів для запобігання катастрофам, аваріям і поломкам озброєння, техніки, негайно доповідати командирові про їх причини та вжиті заходи;

– стежити за ощадливою витратою пального, мастильних матеріалів і спеціальних рідин, запасних частин та іншого технічного майна;

– своєчасно подавати заявки на необхідне технічне майно, організовувати правильну його експлуатацію;

– вести облік матеріальних засобів, їх переміщення;

– здійснювати заходи пожежної безпеки на ділянці території, яка відведена роті, у паркових приміщеннях і на машинах роти, забезпечувати належний порядок.

Характеристика умов діяльності, знань, умінь.

До характерних умов діяльності можна віднести:

– вплив погодних умов;

– необхідність швидких дій після отримання наказу в будь-яку пору доби;

– помірне фізичне навантаження;

– обмеженість у часових показниках під час виконання завдань;

– невизначений час на відпочинок;

– постійне напруження під час бойової роботи;

– знати озброєння, бойову та іншу техніку;

– уміти швидко виявляти й усувати несправності техніки;

– уміти працювати із застарілою технікою.

Розподіл часу, режим служби і відпочинку:

– нормований робочий день;

– максимальна концентрація зусиль під час виконання службово-бойових завдань;

– під час відряджень, польових виходів, бойових завдань робочий день може тривати 24 години на день 7 днів на тиждень (передбачена можливість відпочинку).

Характер типових помилок:

- недостатнє знання будови озброєння та іншої техніки;
- халатність у зберіганні й експлуатації озброєння, бойової та іншої техніки;
- прагнення уникнути відповідальності;
- прояв негативних емоцій, безініціативність, конфліктність, підвищена тривожність.

Таблиця Б.16 – Психограма військовослужбовця за кваліфікаційною характеристикою “Старший технік, технік”

Вимоги професії до індивідуально-психологічних якостей	Професійно важливі якості	Психодіагностичні методики
Емоційно-вольові якості	Сміливість, хоробрість, упевненість у своїх силах і можливостях, здатність брати на себе відповідальність у складних ситуаціях. Контрольовані агресивність, спонтанність, контрольовані емоційність і тривожність. Стійкість до стресу, стеничний тип реагування	16-PF опитувальник Р. Кеттелла; Опитувальник суїцидального ризику (О. Г. Шмельов)
Професійна мотивація	Схильність до розумного ризику, високий рівень зазіхань, внутрішній локус контролю. Особистісна зрілість, смислове й ціннісне регулювання діяльності, відповідність мотивації сенсу професійної діяльності	Закрита анкета вивчення мотивації професійного вибору кандидатів на службу; БОО “Адаптивність”
Особливості уваги й пам’яті	Концентрація, стійкість, розподіл, переключення уваги. Оперативна пам’ять, зорова пам’ять, наочно-образна пам’ять	16-PF опитувальник Р. Кеттелла
Орієнтація на місцевості та орієнтація в часі. Просторова уява	Точність окоміру, орієнтація у просторі. Чіткість рухів, збереження чіткості й координованості рухів в умовах дефіциту часу	Тест “Прогресивні матриці” Дж. Равена
Інтелектуальні особливості	Здатність до аналізу й узагальнення інформації, гнучкість процесів мислення зібраність, точність, уважність, сміливість, рішучість, витримка	Тест “Прогресивні матриці” Дж. Равена; Методика самооцінки структури темпераменту (Б. М. Смирнов)
Додатковий психодіагностичний інструментарій: С. Мадді “Тест життєстійкості”; СОРЕ (адаптація І. О. Гордєєвої, Є. М. Осіна, О. І. Рассказової, О. О. Сичова, В. Ю. Шевяхової); Методика вивчення профілю особистості (Ш. Річі, П. Мартін), Методика “Сенсожиттєві орієнтації” (СЖО) у перекл. Д. О. Леонтьєва		

Протипоказання до виконання професійних обов'язків:

- поганий зір;
- слаба нервова система, неврівноваженість;
- обмеженість мислення;
- нерішучість;
- запальний характер.

Професіограма офіцера по роботі з особовим складом

Найважливіші професійні завдання:

- організація і проведення роботи з особовим складом, спрямованої на якісне виконання завдань і підвищення боєздатності військової частини;
- забезпечення проведення конкретних заходів щодо зміцнення військової дисципліни та правопорядку, профілактики правопорушень серед особового складу, згуртування військових колективів;
- ведення обліку кримінальних правопорушень, надзвичайних подій і дисциплінарних проступків, учинених особовим складом, проведення соціологічного і соціально-психологічного аналізу їх причин;
- систематичне здійснення та аналіз дисциплінарної практики;
- своєчасне реагування на скарги, заяви військовослужбовців, членів їхніх родин і їхні критичні зауваження;
- особиста участь у правовому й військовому вихованні всіх категорій військовослужбовців;
- участь у проведенні з особовим складом єдиних виховних днів командування та вечорів запитань і відповідей, своєчасне вирішення проблемних питань військовослужбовців;
- постійне вивчення морально-психологічного клімату у військовому колективі;
- формування в особового складу високих морально-психологічних якостей, готовності до свідомого виконання положень Конституції України і законів України, Військової присяги, вимог військових статутів Збройних Сил України, інших нормативно-правових актів і наказів командирів;
- організація і проведення роз'яснення законодавства.

Характеристика умов діяльності, знань, умінь:

- уміння планувати і проводити роботу, спрямовану на виховання у військовослужбовців відданості українському народові;
- розвинуте почуття обов'язку, відповідальності;
- розвинуте творче мислення;
- необхідні навички проведення занять, лекцій;
- необхідні базові знання Кримінального кодексу України та Кодексу про адмінправопорушення в частині, що стосується військових;
- базові знання законодавства України, що регулює службово-бойову діяльність у Національній гвардії України;
- здатність регулювати свої емоційні стани;

- спроможність тривалий час зберігати стійку увагу, незважаючи на втому і сторонні подразники;
- уміння чітко поставити завдання і правильно керувати діями особового складу;
- добре розвинута емоційно-вольова сфера і соціально-психологічна готовність до військової служби.

Розподіл часу, режим служби і відпочинку:

- робочий день із понеділка по п'ятницю;
- несення служби згідно з графіком.

Характер типових помилок:

- байдужість до проблем підлеглих;
- некоректне поводження з підлеглими;
- відсутність професійних навичок;
- безвідповідальне ставлення до функціональних обов'язків;
- несвоєчасне доведення інформації виховного і просвітницького плану.

Таблиця Б.17 – Психограма військовослужбовця за кваліфікаційною характеристикою “Офіцер по роботі з особовим складом”

Вимоги професії до індивідуально-психічних якостей	Професійно-важливі якості	Психодіагностичні методики
Інтелектуальні особливості	Розвинений вербальний інтелект, конкретно-практичне мислення. Здатність до аналізу інформації, загальна ерудованість	Тест “Прогресивні матриці” Дж. Равена; Тест БОО “Адаптивність”
Особливості уваги та пам'яті	Оперативна пам'ять, наочно-образна пам'ять. Спостережливість, концентрація уваги, урівноваженість, здатність до висновків, аналізу й синтезу, координація дій підлеглих. Обсяг, точність і тривалість запам'ятовування зорової і слухової інформації	Тест “Прогресивні матриці” Дж. Равена; 16-PF особистісний опитувальник Р. Кеттелла
Комунікативні здібності	Комунікативна компетентність, толерантність, уміння формулювати й висловлювати думки, переконувати, взаємодіяти у підготовці до проведення занять, уважність до людей, швидкість устанавлення міжособистісних контактів, високий рівень вербальної культури	Методика самооцінки структури темпераменту (Б. М. Смирнов); Опитувальник суїцидального ризику (О. Г. Шмельов)
Нейродинамічні і психомоторні особливості	Урівноваженість нервової системи, рухливість нервових процесів	16-PF особистісний опитувальник Р. Кеттелла; Методика визначення типу акцентуації рис характеру і темпераменту (К. Леонгард, Х. Шмішек)

Вимоги професії до індивідуально-психічних якостей	Професійно-важливі якості	Психодіагностичні методики
Емоційно-вольові якості	Стресостійкість, контрольованість прояву емоцій, соціальний інтелект (уміння встановлювати контакт, розуміти хід думок), самостійність, ініціативність, активність, відповідальність	Тест М. Люшера; 16-PF особистісний опитувальник Р. Кеттелла
Професійна мотивація	У мотиваційній структурі особистості провідні мотиви відповідають завданням професійної діяльності, просоціальна позиція, повага до прав людини, відсутність адикцій	Закрита анкета вивчення мотивації професійного вибору кандидатів на службу; 16-PF особистісний опитувальник Р. Кеттелла
Додатковий психодіагностичний інструментарій: Методика інтерперсональної діагностики міжособистісної поведінки (Л. М. Собчик); Тест-опитувальник особистісної зрілості (Ю.З. Гільбух)		

Протипоказання до виконання професійних обов'язків:

- недостатній рівень освітньої і спеціальної підготовки;
- слаба нервова система;
- емоційна неврівноваженість;
- відсутність тактовності, вміння спілкуватися з людьми різного соціального статусу;
- обмеженість мислення (нездатність прогнозувати розвиток подій, брати до уваги ймовірність зміни ситуації).

Професіограма викладача кафедри

Найважливіші професійні завдання:

- розробляти документи з планування й обліку навчальної, виховної, методичної і наукової роботи кафедри;
- організовувати на високому науковому й організаційно-методичному рівні і проводити заняття зі слухачами, курсантами, студентами й добиватися високої ефективності, знати моральні й ділові, а також індивідуальні психологічні якості тих, хто навчається, використовувати їх у навчанні й вихованні;
- проводити поточний і підсумковий контроль успішності слухачів, курсантів, студентів, об'єктивно оцінювати їх знання й навички, уживати заходів з усунення недоліків і підвищення рівня їх підготовки, вести облік оцінювання командирських і методичних якостей у слухачів, курсантів, студентів;
- постійно підвищувати свій професійний рівень, удосконалювати військові та спеціальні знання, практичний досвід і викладацьку майстерність;
- організовувати і проводити консультації для слухачів, курсантів, студентів, здійснювати методичне керівництво їх самостійною роботою;
- організовувати і проводити показові, інструкторсько-методичні

заняття, а також методичні заходи зі слухачами, курсантами, студентами;

- брати участь у розробленні й особисто розробляти навчально-методичні матеріали (підручники, методики викладання, плани, методичні розробки, завдання тощо) з дисциплін кафедри;

- брати участь у науковій, раціоналізаторській і винахідницькій роботі кафедри, керувати військово-науковою роботою курсантів, студентів;

- забезпечувати виконання встановлених заходів безпеки під час проведення занять і роботи з технікою та озброєнням.

Характеристика умов діяльності, знань, умінь.

Велике навантаження, не пов'язане з професійною діяльністю, брак часу на якісну підготовку до проведення занять, наявність значної кількості стрес-факторів, які потребують урахування під час підготовки та проведення занять.

Військовослужбовцям цієї спеціальності необхідно:

- знати вимоги командувача Національної гвардії України, начальника Академії по підготовці офіцерських кадрів до обсягу знань і навичок випускників;

- вимоги керівних документів щодо організації та проведення навчально-виховного процесу, побудови і змісту навчальних планів і програм підготовки курсантів, студентів, слухачів із навчальної дисципліни, що викладається, і суміжних дисциплін;

- глибоко усвідомлювати особисту відповідальність за виконання службових обов'язків, проведення дієвої роботи щодо профілактики злочинів, подій, дисциплінарних проступків, збереження життя та здоров'я людей;

- брати участь у розробленні навчально-методичних матеріалів (підручники, навчальні посібники, методики, розробки, плани, завдання та ін.);

- устанавлювати й підтримувати творчі зв'язки з командирами курсантських підрозділів, брати активну участь у виховній роботі в підрозділах, військово-вихованні курсантів, а також у їх атестації;

- вивчати й аналізувати службові відгуки на випускників із військ, висновки та пропозиції ДЕК, інспекторських (комплексних) перевірок, уживати конкретних заходів з усунення недоліків у підготовці курсантів;

- брати участь у науковій, раціоналізаторській і винахідницькій роботі кафедри, керувати військово-науковою роботою курсантів;

- удосконалювати навчально-матеріальну базу кафедри, розробляти методики її використання і вживати заходів до збереження й підтримання у справному стані;

- постійно підвищувати свій фаховий рівень.

Розподіл часу, режим служби і відпочинку.

Поєднувати викладання з науковою роботою. Займатися створенням методичних матеріалів, необхідних у викладанні свого предмета (підготовка навчальних і методичних посібників, розроблення мультимедіа-презентацій, тестів тощо). Проведення аудиторних занять займає в середньому лише близько половини робочого часу. Велика концентрація зусиль під час проведення занять, підготовка до занять, потім відпочинок.

Контролювати і знати ступінь підготовки курсантів, аналізувати й відпрацьовувати пропозиції щодо усунення недоліків і підвищення знань і практичних навичок.

Нести відповідальність за наявність озброєння й боєприпасів і порядок його збереження.

Нести відповідальність за дотримання інструкцій з охорони праці та заходів безпеки під час проведення занять із підлеглим особовим складом.

Характер типових помилок:

- слабе володіння навчальним матеріалом;
- незнання нормативно-правової бази, керівних документів;
- слабе використання технічних засобів навчання;
- слабі методичні навички;
- дезорганізованість;
- некоректна поведінка стосовно співрозмовника.

Таблиця Б.18 – Психограма військовослужбовця за кваліфікаційною характеристикою “Викладач кафедри”

Вимоги професії до індивідуально-психічних якостей	Професійно важливі якості	Психодіагностичні методики
Інтелектуальні особливості	Здатність до аналізу й узагальнення інформації, загальна ерудованість. Розвинений вербальний інтелект, конкретно-практичне мислення	Тест “Прогресивні матриці” Дж. Равена; Опитувальник суїцидального ризику (О. Г. Шмельов)
Особливості уваги й пам’яті	Швидкість переключення уваги. Тривалість і точність запам’ятовування зорової і слухової інформації. Уміння ставити і вирішувати завдання	Тест “Прогресивні матриці” Дж. Равена
Комунікативні здібності	Комунікативна компетентність, толерантність, уміння формулювати і висловлювати думки, переконувати, взаємодіяти під час підготовки до занять, уважність до людей, швидкість устанавлення міжособистісних контактів, високий рівень вербальної культури	Тест БОО “Адаптивність”; 16-РФ особистісний опитувальник Р. Кеттелла
Нейродинамічні і психомоторні особливості	Урівноваженість нервової системи, рухливість нервових процесів	16-РФ особистісний опитувальник Р. Кеттелла; Методика самооцінки структури темпераменту (Б. М. Смирнов)
Емоційно-вольові якості	Стресостійкість, контрольованість прояву емоцій, соціальний інтелект (уміння встановлювати контакт, розуміти хід думок), самостійність, ініціативність, активність, відповідальність	Тест М. Люшера; 16-РФ особистісний опитувальник Р. Кеттелла

Вимоги професії до індивідуально-психічних якостей	Професійно важливі якості	Психодіагностичні методики
Професійна мотивація	У мотиваційній структурі особистості провідні мотиви відповідають завданням професійної діяльності, просоціальна позиція, повага до прав людини, відсутність адикцій	Закрита анкета вивчення мотивації професійного вибору кандидатів на службу; 16-PF особистісний опитувальник Р. Кеттелла
Додатковий психодіагностичний інструментарій: С. Мадді “Тест життєстійкості”; Методика визначення типу акцентуації рис характеру і темпераменту (К. Леонгард, Х. Шмішек); Методика вивчення мотиваційного профілю особистості (Ш. Річі та П. Мартін)		

Протипоказання до виконання професійних обов'язків:

- відсутність професійної компетенції, дидактичної культури;
- слаба нервова система;
- емоційна неврівноваженість;
- низькі комунікативні ораторські й педагогічні навички;
- дефекти дикції, виражені фізичні недоліки;
- відсутність педагогічного такту, організаторських здібностей;
- високий рівень корисливої мотивації.

Професіограма наукового працівника

Найважливіші професійні завдання:

– здійснювати наукові дослідження з наукових проблем фундаментального і прикладного характеру щодо структур і видів діяльності силових відомств у сфері безпеки й оборони України, аналізу режимів діяльності Національної гвардії України за звичайних і надзвичайних обставин мирного й воєнного часу та ін.;

– формулювати нові напрямки досліджень і розробок щодо службово-бойової діяльності Національної гвардії України, організувати складання програми робіт, визначати методи й засоби їх проведення;

– здійснювати наукове супроводження нормативно-правової бази стосовно розбудови й застосування Національної гвардії України;

– здійснювати планування і звітування науково-дослідної діяльності щодо досліджень службово-бойового застосування Національної гвардії України.

Характеристика умов діяльності, знань, умінь:

- висока розумова діяльність протягом усього дня, потім відпочинок;
- робота із друкованими джерелами, що має незначний рівень фізичного навантаження і психологічного напруження;
- робота з ПК та оргтехнікою, що має помірний рівень фізичного навантаження та психологічного напруження;

– безпосередня участь у проведенні польових досліджень і командно-штабних навчань, що має значний рівень фізичного навантаження і психологічного напруження.

Науковий працівник повинен знати (знання визначають професійну майстерність):

– головні проблеми забезпечення державної безпеки України, методи й прийоми їх аналізу;

– підходи до вивчення державної політики в системі забезпечення державної безпеки, правове регулювання суспільних відносин у суспільно-політичній сфері;

– порядок використання нових інформаційних технологій у процесі державного управління;

– головні етапи виникнення й розвитку конфліктів у сучасному суспільстві, вплив суспільно-політичних конфліктів на безпеку суспільства;

– поняття й сутність, характерні риси інформаційної війни; інформаційне протиборство на сучасному етапі, основи теорії інформаційного протиборства;

– найважливіші проблеми внутрішньої і зовнішньої політики України, сучасних міжнародних відносин;

– основи методики й техніку проведення опитувань суспільної думки;

– основи автоматизації роботи з інформацією, наведеною в текстовому вигляді, гіпертекстові інформаційні технології, гіпертекстові інформаційно-пошукові системи;

– методи, засоби, технологію моніторингу ЗМІ;

– основи теорії моделювання, принципи моделювання, класифікацію моделей, якість моделі, зв'язок між моделлю й реальністю (розходження й подібність);

– методи прийняття рішень, аналіз факторів, що впливають на процес ухвалення рішення, особистісні оцінки й пріоритети у прийнятті рішень, поведінкові обмеження у прийнятті рішень, час і зовнішнє середовище, що змінюється, ухвалення рішення, інформаційні обмеження;

– нормативно-правову базу з організації та проведення наукової роботи в Національній гвардії України.

Науковий працівник повинен уміти:

– аналізувати й виявляти суспільно значущі проблеми й процеси;

– експлуатувати засоби інформаційної роботи – сукупність документальних, технічних та інших пристроїв, призначених для накопичення, оброблення, систематизації, зберігання й видання інформації;

– здійснювати оброблення інформації – упорядкування зібраних матеріалів шляхом їхньої систематизації, аби зробити їх доступними для огляду, компактними, придатними для аналізу;

– організувати і здійснювати процес аналітичної роботи – послідовність приведення розрізнених відомостей шляхом формування системи взаємозалежностей (просторових, причинно-наслідкових та ін.), що дозволяють правильно оцінити всю кількість чинників;

– здійснювати тематичне дослідження – організаційну форму аналізу за станом і тенденціями розвитку обстановки, за якої досліджуються її складники для розрахунку оцінок, рекомендацій для подальшого практичного застосування;

– застосовувати засоби аналітичної роботи – закони та методологію інтелектуальної діяльності та інші сучасні технологічні засоби якісного й оперативного оброблення статистичної інформації;

– реалізовувати різні форми аналітичної діяльності – управлінські підходи до виконання аналітичної діяльності, що зумовлюються метою, засобами і практичними досягненнями щодо їх застосування, які в сукупності формують систему аналітичного моніторингу тенденцій розвитку ситуації;

– забезпечувати отримання нових даних шляхом добування змісту з усього масиву вихідних даних, пошук причинно-наслідкових і просторово-часових зв'язків і взаємозв'язків між джерелами інформації;

– устанавлювати зв'язки з людьми та організаціями, які мають важливі відомості, джерела інформації;

– кваліфіковано користуватися технічними, телерадіоелектронними засобами масової інформації, користуватися мультимедійними й комп'ютерними засобами;

– здійснювати організацію роботи за науковими підходами, уміти застосовувати методи збирання, зберігання й оброблення даних шляхом застосування комп'ютерної техніки, мати навички користування ПЕОМ і прикладними комп'ютерними програмами.

Розподіл часу, режим служби і відпочинку.

Велика концентрація розумових зусиль протягом усього дня, потім відпочинок.

Характер типових помилок:

- слаба вимогливість до свого професійного рівня;
- недостатньо чітка організація планування наукової діяльності;
- несвоєчасне виконання плануючих документів з організації наукової роботи;
- несвоєчасна організація виконання звітної документації;
- байдужість до саморозвитку.

Таблиця Б.19 – Психограма військовослужбовця за кваліфікаційною характеристикою “Науковий працівник”

Вимоги професії до індивідуально-психічних якостей	Професійно важливі якості	Психодіагностичні методики
Особливості уваги й пам'яті	Обсяг, точність і тривалість запам'ятовування зорової і слухової інформації	Тест “Прогресивні матриці” Дж. Равена; Тест М. Люшера
Нейродинамічні і психомоторні особливості	Сильна нервова система	Методика самооцінки структури темпераменту (Б. М. Смирнов); Опитувальник суїцидального ризику (О. Г. Шмельов)

Вимоги професії до індивідуально-психічних якостей	Професійно важливі якості	Психодіагностичні методики
Інтелектуальні особливості	Розвинений вербальний інтелект, конкретно-практичне мислення. Здатність швидко знайти доцільну форму спілкування, тон залежно від психічного стану співрозмовника. Здатність до аналізу й узагальнення інформації, загальна ерудованість	Тест “Прогресивні матриці” Дж. Равена; 16-PF особистісний опитувальник Р. Кеттелла
Організаторські і комунікативні здібності	Комунікативна компетентність, толерантність, уміння взаємодіяти у проведенні досліджень із людьми різного віку, соціального статусу, здатність організувати процес дослідження, розподіляти функції і обов’язки учасників дослідження	Тест БОО “Адаптивність” (А. Г. Маклаков) 16-PF особистісний опитувальник Р. Кеттелла
Емоційно-вольові якості	Натхнення, ентузіазм, упевненість, емоційна врівноваженість; наполегливість, відповідальність, самодисциплінованість і самоорганізованість, здатність до самомотивування; використання емоційної сфери для інтуїтивного пошуку	Тест М. Люшера; 16-PF особистісний опитувальник Р. Кеттелла
Професійна мотивація	У мотиваційній структурі особистості провідні мотиви відповідають завданням професійної діяльності, просоціальна позиція, повага до прав людини, відсутність адикцій	Закрита анкета вивчення мотивації професійного вибору кандидатів на службу; 16-PF особистісний опитувальник Р. Кеттелла
Додатковий психодіагностичний інструментарій: С. Мадді “Тест життестійкості”; Методика визначення типу акцентуації рис характеру і темпераменту (К. Леонгард, Х. Шмішек); Методика вивчення мотиваційного профілю особистості (Ш. Річі, П. Мартін)		

Протипоказання до спеціальності:

- відсутність належної освітньої бази;
- відсутність витривалості до інтелектуального навантаження та інтелектуального стресу;
- ригідність мислення, непродуктивність інтелектуальної сфери;
- емоційна нестриманість;
- відсутність мотивації.

Наукове видання

Приходько Ігор Іванович,
Мацегора Яніна Володимирівна,
Колесніченко Олександр Сергійович,
Юр'єва Наталія Вікторівна

ПРОФЕСІОГРАФІЯ СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ
УКРАЇНИ

Монографія

Редактор *Я. М. Холоденко*

Комп'ютерне макетування *А. О. Теплової*

Формат паперу 60×84/16. Ум. друк. арк. 8,84. Тираж 30 прим. Зам. № 5

Видавець і виготовлювач Національна академія Національної гвардії України

Свідоцтво про державну реєстрацію ДК № 4794 від 24.11.2014 р.

пл. Захисників України, 3, м. Харків, 61001